

Lunds universitet
Socialhögskolan
Magisteruppsats i socialt arbete, SOA 205 B, 2000
veronika.duner@home.se

Mödrarna och ”hjärtebarnet”¹

En explorativ studie om olika former av informellt omhändertagande i ett ”comunidade pobre”, fattigt bostadsområde, utanför Rio de Janeiro, Brasilien

Författare: *Veronika Dunér*

Svensk handledare: *Maria Nordström*, fil.doktor i psykologi, Stockholms universitet

Brasilianska handledare: *Irene Rizzini*, Ph D professor i psykologi, sociologi och samordnare samt *Maria Helena Zamora*, fil.doktor i psykologi och forskare vid barnforskningscentret CESPI/USU [Coordenação de Estudos e Pesquisas sobre Infância / Universidade Santa Úrsula], Rio de Janeiro.

Nyckelord: Barn och familj, Informellt omhändertagande, illegal adoption, oreglerad fostervård, informella barn- och förälderrelationer, Rio de Janeiro, Brasilien

---

¹ As mães e o ”filho de coração”

*Den sanna mamman
är inte den som sätter ett barn till världen,
utan hon som omhändertar det.*

ETT BRASILIANSKT ORDSPRÅK²

---

² "Mãe verdadeira não é aquela que botou no mundo, mas que criou"
eller "Mãe é a quem que cria"

ABSTRACT

Svensk version

Syftet med denna magisteruppsats är att beskriva mönster och begrepp om *informellt omhändertagande* ur såväl barns och biologiska som icke-biologiska mödrars perspektiv i ett "comunidade pobre", fattigt bostadsområdet, utanför Rio de Janeiro.

Informellt omhändertagande är genom Brasiliens historia det vanligaste barnskyddet och förekommer framförallt i låginkomstområden. *Det finns dock ingen litteratur eller studie i ämnet som inkluderar illegal adoption, oreglerad fostervård och informella barn- och förälderrelationer.* Metodvalet är således explorativt. Ett år ägnades till förstudier, tjugosju intervjuer och deltagande observationer (2-3 dygn i veckan) i det fattiga samhället, Água Mineral.

Ett genomgående mönster är att *barn kan ha många mödrar samtidigt, men med olika funktioner.* I Água Mineral finns fem begrepp för informella barn- och morrelationer ("filho de leite", barn genom mjölken, "coração", -hjärtat, "criação", -fostran, "adotivo", -adoption och "é meu filho", är mitt barn). Den mest ansvarsfulla formen innebär att det liv man tar emot "föds genom hjärtat och kärleken", tillskillnad från "kroppen och livmodern." Dessa barn kommer från en biologisk mor med otrygga livsförhållanden till en omhändertagande med stabil tillvaro och "inneslutande" storfamiljshushåll. Det finns två begrepp för att överlåta ansvaret ("deixar", överlämna, och "dar", ge) och två för att överge ("largar", lämna, och "rejeitar", avvisa). Ibland faller barn igenom ansvarsöverlåtet och hamnar på gatan, institutioner eller står utan beskydd. Men vissa kan på egna initiativ informellt adoptera en kärleksfull kvinna till "min mamma" (minha mãe) och flytta hem till denna.

Många "hjärtemödrar" (mães de coração) är en livförsäkring. Biologiska band är inte fundamentala, men däremot att känna sig älskad, viktig och uppnå en inre försoning till den biologiska modern. Således är metaforer som "änglar", "hjärtan" och "jungfrufödslar" betydelsefulla. *Det handlar om att överleva fysiskt och psykisk under hårda livsbetingelser med hjälp av hjärtats/kärlekens livsavgörande kraft.*

Vidare studier om hur barn inte hamnar på gatan eller institutioner i internationellt socialt arbete och närliggande discipliner är nödvändigt. Detta för att arbeta preventivt och tillsammans stärka barns sociala nätverk i sin lokala miljö.

ABSTRACT

English version

The purpose of this Master Degree study is to describe patterns and terms about *informal childcare*, in the perspective of the children, biological and non-biological parents, in a poor community of Rio de Janeiro.

Throughout Brazilian history, informal childcare is the most common protection, and appears mainly in low-income areas. However, there are not studies or literature accomplished about this phenomenon; which includes illegal adoption, irregular fostercare, and informal parent-child relations. Therefore the methodology is exploratory. During a year, pre-studies, twenty-seven interviews, and every week, two to three days and nights were spent in participation research, in the poor community "Água Mineral."

A pattern is that *children may have many mothers at the same time, but with different commitments*. There are five terms signifying informal mother-child relations ("filho de leite", child by milk, "de coração", by heart, "de criação", by rearing, "adotivo", and "é meu filho", is my child). The most responsible form is when a child is "born through your heart and love", in distinction to the "body and womb". These children come from a woman with unsafe life circumstances, to one with a stable existence and "open" extended households. There are two terms that show that the mother is handing over the responsibility ("deixar", let over, and "dar", to give) and also two for abandonment ("largar", to leave and "rejeitar", reject). Sometimes children fall through the "letting-over-system" of responsibility, to a life on the streets, and at institutions or miserable life. But some of them may, by own initiative, informally adopt a loving woman to mother and move in with her.

The access of many "heart-mothers" (mães de coração) is a life insurance. Biological bonds are not essential, but to feel loved, important, and retain an inner conciliation to the biological mother. In this strive metaphors are used, like "angels", "hearts" and "Virgin Births". *It is about a physical and psychological survival. In a harsh environment a rescue is the vital straight of heart and love.*

Further studies in international Social Work, and related disciplines of why children do not live on the streets or at institutions, are necessary. This to work preventively and together strengthens children's social network within the community.

ABSTRACT

Versão portuguesa

O propósito desta Dissertação de Mestrado é de descrever padrões e termos de *assistência informal* na perspectiva das crianças, parentes biológicos e substitutos numa localidade pobre no Rio de Janeiro.

Na história do Brasil, a de assistência informal sempre foi a assistência mais comum às crianças e existe predominantemente em áreas de baixa renda, embora *não haja pesquisa e literatura sobre neste assunto, que inclui adoção ilegal, guarda irregular e relações informais entre pais e filhos*. Por isto a metodologia escolhida foi exploratória. Durante um ano fizemos, pré-estudos, vinte e sete entrevistas e duas a três vezes por semana, passávamos o dia e noite em pesquisas participativas na comunidade Água Mineral.

Diferente da adoção legal, a criança *tem muitas mães ao mesmo tempo, mas com desempenhos diferentes*. Encontramos cinco termos utilizados pelos moradores que descrevem relações informais entre mães e filhos (“filho de leite”, “de coração”, “de criação”, “adotivo”, e “é meu filho”). A forma mais comprometida descrevia a criança como que “nasceu do coração e amor” ao invés do “corpo e útero”. Estas crianças vêm de uma mulher que está em circunstâncias de vida instável para outra que tem existência estável e família extensa “aberta”. Foram encontradas na pesquisa dois termos que mostram a transferência de responsabilidade entre mulheres (“deixar” e “dar”) e dois que designam abandono (“largar” e “rejeitar”). Às vezes uma criança não é capturada neste sistema de transferência de responsabilidade e cai no mundo de rua ou numa instituição, mas mesmo assim, algumas crianças podem, por iniciativa própria, “adotar” uma mulher amável e passar a viver com ela.

Ter muitas “mães de coração” é uma garantia de vida. Laços sangüíneos não são essenciais, mas sim, se sentir amado, importante, e se conciliar interiormente com a mãe biológica, o que aparece no discurso através de metáforas de “anjos”, “corações” e “Imaculada concepção”. A questão crucial é a sobrevivência física e psicológica. *Nestas circunstâncias de condições rudes o coração/amor é a força fundamental da vida*.

Contínuos estudos em Serviço Social e disciplinas afins sobre crianças que não chegam a morar na rua ou em instituições são necessários. Isto é recomendável para mudar o foco para o trabalho preventivo, reforçando as redes familiares e comunitárias das crianças.

FÖRORD

"Será que você vai me esquecer?"

(Lúcia)³

a. Förankring i Sverige

Denna magisteruppsats i socialt arbete är anknuten till Lunds universitets socialhögskola och kursansvariga är Verner Denvall och Hans Swärd. Svensk handledningen utfördes av fil.doktor i psykologi och forskare, Maria Nordström, vid Stockholms universitet.

b. Förankring i Brasilien

Som svensk representant har jag sedan 1999 deltagit i preventiva sociala projekt på barnforskningscentret CESPI/USU [Coordenação de Estudos e Pesquisas sobre Infância / Universidade Santa Úrsula], i Rio de Janeiro, Brasilien. Professor i psykologi och sociologi samt forskningschef vid CESPI, Irene Rizzini, har framhållit att det saknas dokumentation om informellt omhändertagande av barn. Under hennes och fil.doktor i psykologi Maria Helena Zamoras handledning har föreliggande studie kunnat genomföras i det fattiga bostadsområdet, Água Mineral, utanför Rio de Janeiro. Därutöver erbjöd Rizzini fri tillgång till CESPI:s informationsbas och kontakter med antropologen Claudia Fonseca och psykologen Lidia Weber, experter på barnskydd i Brasilien.

c. Tack

Härmed vill jag ge ett stort tack till alla Ni oförglömliga personer som bidragit till förverkligandet av uppsatsen:

- Irene Rizzini och Maria Helena Zamora på CESPI som med sin solidaritet, omtanke och värme har stått vid min sida i både medgångar och motgångar. *Irene, Maria Helena e a "família CESPI", meu eterno agradecimento por sua importante orientação, dedicação e carinho que sem eles eu não teria alcançado meu objetivo!*
- Lúcia, Vlademir och Donga och Ni andra invånarna i Água Mineral som öppnade era hem och liv för mig. *Com muito carinho e agradecimentos eu sempre vou lembrar vocês!*
- Maria Nordström med sitt engagemang och fina stöd.
- Sist men inte minst till Mina kära som med kärlek gör mig stark: Mina älskade föräldrar, Sten och Katarina, min käraste, André och min egen hjärtemor Gertrud.

---

³ "Tänk om du glömmet bort mig?"

☞ INNEHÅLL ☜

ABSTRACT

Svensk version.....	iii
English version.....	iv
Versão portuguesa.....	v

FÖRORD.....	vi
-------------	----

1. SYFTE.....	1
2. BAKGRUND: ATT BETÄNKAN VID STUDIUM AV BARN OCH FAMILJ	
2.1 Situationen för fattiga kvinnor och barn i Brasilien.....	2
2.2 Möte med informellt omhändertagande.....	5
2.3 Konklusion.....	7
3. METOD	
3.1 Förstudie.....	8
3.2 Metodval.....	9
3.3 Urval och teknik.....	9
3.4 Principiella ställningstaganden.....	11
3.5 Förhållningssätt.....	12

Del I. Teoretisk analys av informellt omhändertagande i Brasilien

1. HISTORISKA RÖTTER	
1.1 Fria medborgares omhändertagande.....	16
1.2 Slavarnas kollektiva skötsel.....	18
1.3 Konklusion.....	19
2. FORSKNINGSLÄGET OCH BEGREPP	
2.1 Sammanställning av begrepp.....	20
2.2 Illegal adoption.....	21
2.3 Oreglerad fostervård.....	23
3. TVÅ ÅTSKILJANDE PERSPEKTIV PÅ "ABANDONO", ATT ÖVERGE	
3.1 Dominerande perspektiv.....	27
3.2 Alternativt perspektiv.....	28
3.3 Konklusion.....	29

4. TVÅ FAMILJEMODELLER: "SLUTEN" OCH "INNESLUTANDE"	
4.1 Dominerande modell: "sluten" familj.....	30
4.2 Alternativ modell: "inneslutande" familj.....	30
4.3 Konklusion av del ett.....	31
ÖGONBLICKSBILDER FRÅN ÁGUA MINERAL.....	32

Del II. Fältundersökning om informellt omhändertagande i Água Mineral

1. VARDAGEN: GATAN OCH HEMMET	
1.1 På gatan.....	39
1.2 I hemmet.....	44
2. EN MORS "VÄRLD"	
2.1 Stärkande faktorer.....	47
2.2 Splittrande faktorer.....	48
2.3 Moderskapets betydelse	49
3. DEN BIOLOGISKA MODERN	
3.1 Tre ansvarsöverföringsmönster.....	50
3.2 Dotter med barn.....	51
3.3 Mor utan stabil tillvaro.....	53
3.4 Ungdom utan mor med stabil tillvaro.....	54
3.5 Överläter ansvar eller överger?.....	54
4. DEN OMHÄNDERTAGANDE MODERN	
4.1 En stabil tillvaro: en förutsättning.....	58
4.2 Fem former av informella mor- och barnrelationer.....	59
5. HJÄRTATS BETYDELSE	
5.1 "Min mamma".....	62
5.2 Konklusion: försoning genom symboler.....	63
6. SLUTSATS OCH DISKUSSION	
6.1 Slutsats.....	65
6.2 Diskussion.....	66
LITTERATUR	
Tryckta källor.....	68
Otryckta källor.....	76

Appendix

I. FAKTARUTA OM BRASILIEN.....	78
II. HISTORISK TILLBAKABLICK	79
III. DET FORMELLA OMHÄNDERTAGANDETS RÖTTER	
1. Vålgörenhetsperioden (1500 - ca.1850).....	82
2. Filantropiska perioden (ca. 1850 - ca. 1950).....	83
3. Välfärdsstaten för minderåriga (1960 - 1980-talet).....	84
4. Paradigmskifte: Barn och ungdomslagen (år 1990).....	85
5. Konklusion.....	87
IV. INTERVJU MED RENATO, ETT HJÄRTEBAR	
1. Introduktion: Água Mineral, Rio de Janeiro, den 4 april år 2000....	89
2. Renato berättar.....	90
V. ROTEIRO DE ENTREVISTA COM "PAIS DE CRIAÇÃO"	102
VI. ROTEIRO DE ENTREVISTA COM "FILHOS DE CRIAÇÃO"	107

1. SYFTE

Enligt banpsykologen John Bolwby kretsar livet kring vår tillgivenhet för andra människor.⁴ Vilka är dessa avgörande personer för ett barn? Är det de biologiska eller de omhändertagande föräldrarna? Kan ett barn ha många mödrar?

Misär, barnadödlighet, avsaknad av mat, bristfällig sanitet och hårt utnyttjad arbetskraft, bör man inte bortse ifrån. Men det ojämlika klasssystemet ger ett fritt spelrum för arbetarklassen att ha semi-autonoma värderingar åtskilda från medel- och överklassens kärnfamilj.⁵ Här kan barn leva i flera hem under sin uppväxt.

*Informellt omhändertagandet är fram till idag det i särklass vanligaste barnskyddet i Brasilien.*⁶ Det är dokumenterat från Porto Alegre, Curitiba, Florianópolis i söder, till Recife, Alto do Cruzeiro, Belém och Salvador i norr.⁷ Dock råder det stor brist på både historiskt och nutidsforskning om detta barnskydd menar antropologen Claudia Fonseca, 1995, historikerna Maria Lucia Marcílio, 1998, Renato Pinto Venâncio, 1999.

Syftet med magisteruppsatsen är: att beskriva mönster och begrepp om *informellt omhändertagande* ur såväl barns och biologiska som icke-biologiska mödrars perspektiv i ett "comunidade pobre", fattigt bostadsområdet, utanför Rio de Janeiro.

Informellt omhändertagande inbegriper i studien följande fenomen:

- a. *Illegal adoption*, när en person genom falskt vittnesmål registrerar ett barn som sitt eget utan att ha biologiska band till denne.⁸
- b. *Oreglerad fostervård*, när en person vårdar ett barn under en längre period i sitt hem utan tillåtelse i form av domslut.
- c. *Informella barn- och förälderrelationer*, när en person utnämner ett barn till sin son eller dotter efter känslomässiga kriterier och vice versa.

Uppmärksamhet kommer inte att riktas mot gatubarn, trasiga relationer eller tragedier, utan tvärtom, mot lyckade lösningar och överlevnadsstrategier, trots svårigheter i livet. Faderns roll kommer inte heller att få ett stort utrymme, eftersom det är modern som i detta sammanhang framställs i övervägande grad som huvudperson i barns liv.

---

⁴ Bolwby (1984)

⁵ Fonseca (1994, s.120)

⁶ Fonseca (1982, 1986, 1994, 1995, 19--?), Lobo (1997), Marcílio (1998, s.301) Silva (1998)

⁷ Boyer (1993), Campos (1991), Fonseca (1994), Scheper-Hughes (1992), Sergato (1986), Silva (1998), Weber (1995, 1995, 1996, 1998)

⁸ Enligt den nya barnlagen (ECA, 1990) som bygger på FN:s barnkonvention är denna handling straffbar. Det kan medföra två till sex års fängelse för alla iblandade och barnet kategoriseras som "utsatt" (criança exposta), samt blir arvs och föräldralöst (Ferreira et al. 2000).

2. BAKGRUND: ATT BETÄNKA VID STUDIUM AV BARN OCH FAMILJ

I många generationer och kulturer har det funnits skildringar av barn som blivit omhändertagna av andra än sina biologiska föräldrar: Alfahonan som födde upp Romulus och Remus, Tarzan, som blev fostrad av en gorillafamilj, Mogly, pojken som blev omhändertagen av djungelns djur, Stålmannen som blev funnen av ett varmhjärtat amerikanskt par och i den stund han fick reda på sitt ursprung ingöts en övernaturlig kraft och Kullagulla, vår egen solskenshistoria.

Näst efter Marias jungfrufödelse är kanske den mest inflytelserika av alla berättelser om en icke-biologisk mor-barn-relation Bibelns Moses.⁹ I Bibeln nämns kvinnor nästan inte alls. Det är männens värld och deras släkträd som förtäljs. Men ett undantag görs vid Moses födelse. Här skildras flera viktiga kvinnofigurer.¹⁰ Det börjar med barnmorskorna som vägrar att döda alla hebreiska gossebarn och som därigenom trotsar Faraos befallning. Han nöjer sig dock inte med detta utan beordrar att alla de små av "fel folk och kön" skall dränkas i Nilen. Nu kommer Moses tre räddande kvinnor in i historien.¹¹ Först är det hans mor som inte följer befallningen och gömmer gossen vid strandkanten, medan Miriam, hans syster, gömmer sig i vassen bredvid. Efter en stund kommer Faraos dotter förbi med sina slavinnor på den plats där byttet ligger gömt och hon finner spädbarnet som gråter så ömkligt. När Miriam ser detta kryper hon fram och frågar om en amma skall tillkallas. Det behövs givetvis, Moses mor hämtas och får betalt för att ge modersmjök. När tiden är inne överlämnas pojken enligt överenskommelserna till prinsessan. Hur införstådda kvinnorna var med varandra skildras dock inte.

Vem är vår tids Faraos? Förekommer det att barn uppoffras och räddas eller sker detta endast i berättelsernas värld?

2.1 Situationen för fattiga kvinnor och barn i Brasilien

a. Sociala orättvisor

Att barn mördas eller far illa idag liksom under Faraos tid är en bister sanning. James Grant, den förre UNICEF-chefen, menar att Brasilien har: "The best child protection legislation in the world."¹² Det finns dock en avgrund mellan den soci-

---

⁹ Mos. 1 - 2:10

¹⁰ Böckernas bok (1999)

¹¹ Batchelor (1995)

¹² Center for Policy Studies in Education, (1994, In: Rizzini et al., 1998)

ala verkligheten och den skyddande lagen (se Ap. s.85). I tidningsartiklar efter tidningsartiklar ser vi glimtar av detta.

ÖVERGREPP PÅ BARN	
<i>Svälter:</i>	Marco 2, João 4, och Rodrigo 8 år bor med sin ensamstående mor på en soptipp och lever på kasserad mat. ¹³
<i>Försvinner:</i>	Rosa letar efter sin 11-åriga dotter vid träffpunkter för knark och prostitution i Rio de Janeiro. ¹⁴
<i>Fräntas:</i>	Thales, 1 år, förlorade sin mamma då domaren avskog hennes vårdnad om sonen med hänvisning till "att ett barn inte kan vara välkommet i ett hem med en strippa." ¹⁵
<i>Rymmer:</i>	Juliana 11 år träffade sin förtvivlade mamma efter att ha flytt från sin styvfar som misshandlade henne. Hon föredrog livet på gatan framför våldet i hemmet. ¹⁶
<i>Kidnappas:</i>	Débora, 5 år och Dilma 6 år kidnappades och fördes till ett par i Italien. Mamman lyckades få reda på var de hade hamnat. Skriver än idag till sina flickor, men breven kommer tillbaka oöppnade. Hon är förbjuden av den italienska regeringen att söka rätt på sina barn. ¹⁷
<i>Förslavas:</i>	25 mammor protesterar på Mors dag mot deras döttrars försvinnande in i barnprostitution eller på organmarknaden och mot statens likgiltighet. ¹⁸

Figur 1. Dessa korta urklipp har mycket gemensamt. Det handlar om fattigdom, utsatthet och en tyst kamp för överlevnad. Det är mödrar och barns som kämpar för samhällsupprättelse.

När man tillåter att barn undanröjs genom vapenmakt, svält, organsmuggling eller prostitution är det svårt att tro på vuxenvärldens och makthavares omtanke. Ett barn i misär, utan biologiska föräldrar som förmår att skydda det mot samhällets våld, tillhör de mest utsatta under historiens lopp. De faller offer för utnyttjande, brutalitet och pengabegär både av västerlänningar och landets egen befolkning.

¹³ Simas Filho, Mario. No rastro de Beethoven. *IstoÉ*, Rio de Janeiro, 19 mai. s.100-103. 1999.

¹⁴ Mães da Cinelândia: o drama nem sempre com final feliz, *O Globo*. Rio de Janeiro, 14 mar. s.12. 1996.

¹⁵ Juiz concede guarda de filha ao pai porque mãe mora com aidético. *O Globo*, Rio de Janeiro. 31 mar. 1995.

¹⁶ Antunes, Laura. Juliana encontra a mãe e diz que fugiu de casa porque padrasto batia muito nela: cenas de Explode Coração ajuda a encontrar cinco crianças desaparecidas. *O Globo*, Rio de Janeiro, 20 mar. 1996.

¹⁷ Onde está o meu filho?: o desespero dos pais de crianças desaparecidas e sua luta para reencontrá-las, *Veja*. Rio de Janeiro, set. s.80-85. 1995.

¹⁸ Mães cobram investigações de seqüestro de suas filhas. *O Globo*, Rio de Janeiro, 3 mai. 1995.

En studie av Världsbanken avseende 60 länder visade att Brasilien med sina 160 miljoner invånare,¹⁹ är den tionde största ekonomin i världen, men har den sämsta inkomstfördelningen.²⁰ 1989 kontrollerade 10% av de rikaste invånarna 51.3% av landets totala inkomst, medan de 20% av fattigaste endast hade tillgång till 2.1%.²¹

Fattigdomen slår hårt mot storstädernas ensamstående mödrar som representerar ca 20% av alla hushåll år 1989.²² Omkring 50% av befolkningen är under 20 år.²³ Trettio två miljoner (53,5%) barn och ungdomarna levde 1990 i familjer med en månadsinkomst mindre än en minimilön, (ca US\$75).²⁴ Dessa barn har tunga arbeten för att försörja familjen och otillräcklig skolutbildning. De bor i ruckel med undermålig sanitet och hälsoservice.

De barn, som lever på gator i storstäder (med eller utan föräldrar), drabbas värst av nutidens faraoner. Brasiliens federala polis dödar över 1.500 barn varje år men mörkertalet är stort. Det är främst svarta barn som faller offer för polisvåldet och 85 % av gatubarnen, 1991, var pojkar.²⁵ Av de tusentals som mördas är 70% mellan 15-17 år.²⁶ I motsats till vad man ofta tror, att dessa barn är föräldralösa, har en studie av Irene Rizzini visat att: 50% av dem bor på gatorna i Rio de Janeiro lever med båda sina föräldrar, att 33.5% lever med bara en förälder och mindre än 10% har helt brutit kontakten med sina familjer.²⁷ Ett fåtal är alltså "övergivna av sina mödrar". (för mer fakta om Brasilien se Ap. I, s.78)

b. Rådande förutfattade meningar i Brasilien

Bilden av mödrar i misär är sällan förmildrande från det dominerande samhällets sida. I en tidningsartikel om barnsmuggling till utlandet stod det så här:

...Det är kvinnor utan resurser...som frivilligt ger bort sina barn till adoption, men det går inte att påvisa generaliseringen ...- att fattiga mammor älskar sina barn mindre än rika och att få av dem bryr sig om de försvinner.²⁸

---

¹⁹ IBGE/UNICEF, (1997)

²⁰ UNDP (1994)

²¹ World Bank (1997)

²² Bruce et al. (1995)

²³ Oliveira (1993)

²⁴ IBGE/PNAD 1990 (IN: UNICEF, 1993)

²⁵ UNICEF (1997, IN: Rizzini, 1998)

²⁶ CEAP (1993, In: Rizzini, 1994)

²⁷ Rizzini & Pilotti (1995)

²⁸ "...São mulheres sem recursos, de fato, que costumam dar seus filhos voluntariamente em adoção, mas não se pode admitir a generalização de uma premissa cruel e preconceitos - a de que mães pobres amam menos seus filhos do que as ricas e pouco se importa se desaparecem." Onde

Här framgår det att fattiga kvinnor generellt inte anses älska sina barn lika högt som välbärgade. I samma artikel exemplifieras dock ett undantag - modern som aldrig mer får träffa sina bortrövade och adopterade döttrar i Italien, Débora, 5 år och Dilma 6, men som hon skriver brev till (se figur 1).

Siro Darlan, namnkunnig chefjurist med ansvar för adoptionsfrågor vid ungdomsdomstolen, Primeira Vara da Infância e Juventude, i Rio de Janeiro uttryckte sin syn på den biologiska modern i ett inledningsanförande på den femte adoptionskongressen i Brasilien på följande sätt:

Barn på institution är föräldralösa med levande föräldrar... Barn på barnhem är underutvecklade, en underräs ...Deras mammor har gått emot sin egen natur genom att vara kapabla att överge sina barn. Inte ens djur göra sådant...²⁹

Dessa två ovanstående citat är exempel på det fattiga kvinnan som ofta anses lida brist på kärlek och försummar sina barn. Familjer i fattigdom och framförallt svarta kvinnor, har fortfarande inte något inflytande i samhället och dess lagar. Genom tiderna har de varit brännmärkta, anklagade för ansvarslöshet och brist på kärlek för sin avkomma.³⁰ Trots att syftet med barnlagen inte är fördömande har återigen fattiga mödrar hamnat i en återvändsgränd, när en av lagens främste ställföreträdare klassificerar "barn på institutioner som en underräs och deras mödrar värre än djur, för djur överger inte sina avkomma". Fäder kommer sällan på tal i dessa sammanhang.

2.2 Möte med informellt omhändertagande

a. Mitt första möte med en informell mor

Den första associationen de flesta får rörande Brasilien och Rio de Janeiro, är inte skildringar av barn som blivit lyckligt omhändertagna i berättelsernas värld utan "gatubarn". "Svikna av sina fattiga föräldrar och offer för dödspatrullernas kulor." Detta var den bilden som förmedlades till mig via västerländska massmedier.

---

está o meu filho?: o desespero dos pais de crianças desaparecidas e sua luta para reencontrá-las, *Veja* Rio de Janeiro, set. s.80-85. .s.85. 1995.

²⁹ Original uttalande av Siro Darlan: "Crianças nos instituições são orfeões dos pais vivos...Elas são desenvolvidos, sub-raça nos instituições de abrigo...A mãe é tá contraindo a natureza, pois é capaz de abandonar seus filhos. Nem os animais fazem isso!". (5° Encontro Nacional de Associações e grupos de Apoio à Adoção, Rio de Janeiro, Ano 2000 21 a 24 de Maio.)

³⁰ Venâncio (1999)

Under min grundutbildning till socionom åkte jag till Brasilien 1996 för att studera om de "övergivna barnen". Istället hamnade jag på ett vanligt daghem i en favela, kåkstad på ockuperad mark, utanför Rio de Janeiro. Detta var början till min förändrade syn på kvinnor och barn i fattigdom. Verkligheten är inte fullt så mörk som jag först hade trott. I misär framträder även - ljusglimtar av omtanke, solidaritet och livslust.

Trots olikheter i kultur, språk och materiell standard uppstod en förtroende mellan mig och Selma, köksan, på daghemmet. Ibland kan man vara alltför medveten om orättvisa livsförhållandena och båda parter blir objekt inför varandra. Den ene får rollen som "välgörare" och den andre som "villig mottagare". Men en dag medan barnen sov satt vi i skuggan ute på den lilla grusplanen. Efter en stunds tystnad började hon berätta om sitt liv. Selmas barn som jag såg att hon vårdade så fint, med mycket ömhet, var inte hennes biologiska. Dem hade hon tagit hand om efter sin utslängde sambo. "Han slog dem och jag står inte ut när barn far illa", sade hon.

Detta samtal etsade sig fast i mina tankar. Jag kunde inte sluta att förundras över hur denna magra, fattiga och ensamstående kvinna som bodde i ett litet brädruckel tillsammans med sin ålderstigna mor kunde besitta en sådan altruism. Å ena sidan blev jag varse om mina oreflekterade fördomar: "Att den som inget äger inte heller har resurser att ge lika mycket kärlek." Å andra sidan väcktes ett behov av att dra bort mina egna skyggslappar.³¹

1999 återvände jag till Brasilien för att göra fältstudier i kåkstäder och undersöka om det var vanligt att kvinnor som Selma tog hand om andras barn såsom sina egna, dvs. om det fanns ett system med informellt omhändertagande i dessa miljöer, hur processen gick till och varför.

b. Rådande förutfattade meningar i västvärlden

Min första reaktion över Selmas medmänsklighet var troligen ett uttryck för den kulturella indoktrineringen av västvärldens värderingar.

Brasiliens barn har alltid varit föremål för uppmärksamhet. Det började med att jesuitmunkarna under kolonisationen på 1500-talet försökte anpassa indianernas barn till den kristna kulturen i syftet att omvända de "ociviliserade" föräldrarna till

---

³¹ En omdiskuterad fråga inom historieforskningen i västvärlden om att medmänsklighet och vårdande moderskap är en lyx för några få privilegierade (Holmdahl, 2000)

den "sanna läran".³² Men handlingen liksom begreppet "att överge" barn, *abandonar*, introducerades av de vita kolonistörerna. Ordet var okänt hos urbefolkningen.³³ (För mer historia se Ap. I och II s.78 - 81)

Sedan européernas erövring av Amerika utgår vi från en hierarki och vår självutnämnda "överlägsenhet" som de mest "utvecklade" och "civiliserade".³⁴ Den italienska journalisten Alamjo kritiserar västvärldens fortsatta imperialism och sensationsskriverier i anslutning till den enahanda information som sänds ut via media angående gatubarn i Brasilien.

...The details are systematically dramatic, emotional, or amusing. They generally lack seriousness...not because the information transmitted is necessary false, but because it is structurally limited and objectively twisted...Brazilian children...are an identifiable group; a stereotype...Poor are exotic...³⁵

Intresset för de "primitiva" indianernas barn har idag alltså övergått till ensidiga sensationsskriverier om "övergivna gatubarn".

2.3 Konklusion

Det cirkulerar många myter i både Brasilien och Västvärlden om hur låginkomstfamiljer tar hand om sina barn.³⁶ Silva Lesler Mello, 1992, menar att forskare måste frigöra sig från sina egna fördomar och se familjer som de är och inte hur vi anser att de borde vara, nämligen inlemmade i en kärnfamiljsmodell. Det är nödvändigt att ifrågasätta den traditionella beskrivningen: "Fattiga lever ett oorganiserat, kaotiskt och ansvarslöst liv" och vara kritisk mot det påtvingade patriarkaliska systemet.³⁷ Det finns andra sätt att organisera familjer i urbana miljöer, som utgår från olika nätverk i uppfostran och bör tas i beaktande, anser Claudia Fonseca.³⁸ Sålunda är det viktigt att eftersträva en alternativ inriktning på studier om barn och familj i fattigdom.³⁹ Att även fokuserar intresset på ljuset i mörkret, rikedomen i fattigdomen och styrkan i svagheten.

---

³² Urinnevånarnas rättigheter och människovärde har aldrig skyddats (Rizzini & Pilotti 1995). Inte ens Bartolomeo de las Casas, indianernas store försvarare, ifrågasatte urbefolkningens underlägsenhet. "Not because he had compared theirs with Western civilization, but precisely because he saw no need for such a comparison." (In Alamjo, 1994, s. 72)

³³ Marcílio, (1998)

³⁴ Alamjo (1994)

³⁵ Alamjo (1994, s.73-74)

³⁶ Alamjo (1994), Fonseca (1995), Mello (1992), Rizzini et al. (1995, 1997), Silva (1998)

³⁷ Mello (1992), Silva (1998), Zamora (1999)

³⁸ Fonseca, (1994, s.120)

³⁹ Mello (1992), Silva (1998)

3. METOD

3.1 Förstudie

Under höstterminen, 1999, genomfördes en förstudie i favelan, Buriti-Congonhas, i Rio de Janeiro.⁴⁰ Här framkom det att bruket av "filho de criação", orgelerad fostervård, är mycket vanligt. Litteratur och undersökningar finns dock i begränsad omfattning. Således resulterade litteraturgenomgången till en opublicerad uppsats: "*Filho de criação*": *Child by Rearing in a Low-income Community, Rio de Janeiro, Brazil*, och som i del ett ligger till grund för den teoretiska analysen om informellt omhändertagande.

a. Intervjuer och deltagande observation

I syftet att utforma adekvata frågeformulär användes deltagande observation och ostrukturerade frågor om informellt omhändertagande med personer som hade förstahandsinformation samt kommunala ledare. Utifrån dessa erfarenheten prövades innehållet och kritik erhöles från nyckelpersonerna i undersökningen, medlemmar av intresseföreningen, Associação de Moradores de Buriti-Congonhas (se Ap. IV, s.89 och Ap. V, s.102).

<i>Intervjuer i förstudien</i>	
Biologiska mödrar: 2	} Totalt: 7
Informell mor: 1	
Informell system: 1	
Kommunala ledare: 3	

Figur 2.

b. Känsliga faktorer i fältundersökningar i fattiga bostadsområden

Genom förstudien framkom tre faktorer som gör forskning känsligt i favelas och fattiga bostadsområden (se s. 40 för begreppsinformation). För det första är invånarna förhoppningsfulla genom utomståendes intresse och således är det nödvändigt att inte upprepa många forskares misstag: att ta information, ge sig av, utan att ge något tillbaka, menar dr. Zamora. För det andra medför detta ansvar för grundläggandet av vidare undersökning i området. För det tredje lever man under o *lei do silêncio*, tystnadens lag, vilket innebär att rädsla för att klaga och att det man säger

⁴⁰ Favela är en kåkstad beläget på ockuperad mark och med undermålig livsstandard.

kan används emot en.⁴¹ Detta gäller särskilt vid kritik av knarksmugglingsledare. Illegal registrering av barn kategoriseras som en kriminell gärning. En del försöker således av olika skäl hålla adoptionen hemlig och därför är det viktigt att gå varsamt fram, för att vinna förtroende. Men det kan även vara motsatsen – att man blir förtjust över att för första gången vara i blickfånget att man absolut inte vill vara anonym. *Som försiktighetsåtgärd är samtliga namn på intervjupersonerna fingerade.*

3.2 Metodval

Metodvalet utgår från den knappa dokumentationen om informellt omhändertagande enligt Brent C. Millers argument:

Exploratory studies, as the name implies, are carried out when little is known about an area or issue. When basic facts about the phenomena of interest are completely absent or largely lacking.⁴²

Målet med en explorativ studie är att skildra de viktigaste variablerna för att generera idéer och insikt om ett ämne som är föga undersökt. Därefter kan man mera systematiskt och teoretiskt bearbeta frågor eller prövningsbara hypoteser.⁴³ Man måste vara observant på många olika ledtrådar, som framkommer under processens gång.⁴⁴ Litteraturoversikter och intervjuer med personerna med förstahandsinformation ger betydande inblick i ämnet. Ett urval svarspersoner hemmastadda med miljön och fenomenet bör uppsökas som: föräldrar, syskon, släktingar, vänner och professionellt insatta i fenomenet. Antalet intervjuer beror på informationsbehovet, tidsbegränsningar och när man funnit tillräckligt många variationer av fall. Miller påvisar, att en väl genomförd explorativ studie kan skapa, identifiera och förfina idéer om undersökningens frågeställningar.⁴⁵

3.3 Urval och teknik

a. Urval

Invånarna i Água Mineral, med förstahandsinformation är undersökningens målgrupp. De kan indelas fyra grupper: *biologiska mödrar*, *omhändertagna barn* och *informella*

---

⁴¹ Invånare i låginkomstområden är rädda för makthavares eller kriminellas repressalier. Medborgarskap har alltid i landets historia varit ett privilegium för eliten. Än idag utövas lagen i syftet för skydda denna minoritet (se Ap. II och III, s.79-87).

⁴² Miller (1986, s.31)

⁴³ *ibid.*

⁴⁴ *ibid.*

⁴⁵ Miller (1986, s.32)

mödrar samt *fäder*. Den kategori som inte gick att få tag på var biologiska fäder, eftersom de stod utanför familjebildningen. Urvalsmetoden bestod först av en snöbollsteknik, som övergick till att invånare, på de fyra gatorna där undersökningen utfördes, själva erbjöd sig att bli intervjuade och berätta om sina erfarenheter.

b. Deltagande observation, med fältdagbok

I genomsnitt spenderades två till tre dygn i veckan på platsen med övernattnings hos en informell mamma och ordförande i den lokala intresseföreningen. Detta bidrog till kompletterande information om vardagsvillkoren, inbördes relationer och processer. Observationerna dokumenterades efteråt i en fältdagbok. Därutöver gjordes kontakter med fyra kommunala ledare: två från boendeföreningen, en från läg- och mellanskolerektorn och en i egenskap av plantskolechef.

c. Semi-strukturerade och inspelade intervjuer

Intervjuformulären, utformade efter föräldrars och barns olika förutsättningar, var uppdelat i två delar: semi-strukturerade frågor och matris över hushållsmedlemmarna (se Ap. IV, s.89, och V, s.102). De användes som en grundläggande struktur för att möjliggöra jämförelser och i syftet att skapa en trygg stämning fanns inga papper framme. Intervjupersonerna var efter en inledande fråga fria att berätta om sina erfarenheter i vilken ordning de önskade och redogöra ur sitt perspektiv om vad som är viktigt att ta fasta på.⁴⁶ När det behövdes förtydligande kompletterades frågor. Intervjuerna spelades in och några var två timmar långa. De avslutas spontant av vardera part. Man kunde t.ex. dricka en kopp kaffe, äta lunch, fotografera eller spela in ett musikband med sjungande familjemedlemmar

<i>Intervjupersoner med förstahandsinformation</i>	
Informella mödrar: 6	} Totalt: 15
Informella fäder: 2	
Biologiska mödrar: 3	
Döttrar: 3	
Söner: 1	
<i>Övriga intervjuer</i>	
Lokala ledare: 4	} Totalt: 5
Ortens äldsta innevånare: 1	
Andrahandsinformation om informellt omhändertagande per intervju: 5-6 st.	

Figur 3.

⁴⁶ För att ha tillgång till djup information bör intervjun ledas utan direktiv, vara öppen och låta informanten tala så fritt som möjligt, betonar Michel Thiollent (1989).

3.4 Principiella ställningstaganden

"Hjärtat är vägen till förnuftet "

(Paulo Freire)⁴⁷

I mötet med invånarna gav den brasilianske pedagogen och filosofen Paulo Freire (1921-1997) en principiell vägledning. Hans utopi, är en tillvaro i vilken det är lätt att älska, med fria, jämlika och skapande människor och där rättvisa råder.⁴⁸ Freires mest berömda verk, *Pedagogia de liberdade*, Pedagogik för förtryckta, skrevs under exiltiden i Chile 1970. Det är även hans mest filosofiska och grundläggande skrift. Målet för mänsklighetens strävan är att förmänskliga världen. Förtryck uppstår när människor hindras att uppnå full mänsklighet. Underkastelsens nödvändighet genomdrivs av de förtryckande klasserna med alla medel, från de allra hårdaste till de mest raffinerade, från repressivitet till omvårdande paternalism. Myter, splittring, manipulation och kulturell invasion tjänar erövringens syfte. "Att vara är att ha" och "Existens är det samma som att äga" enligt de dominerande klassernas rättssnören.

Dialektiken mellan teori och praktik återspeglas i praxis: människors handlande och reflexion över världen för att förändra den. De *förtrycktas pedagogik* formas av människor, men *inte för* enskilda individer eller *för* folk i kampen för att återvinna mänsklighet. Både förtryckta och förtryckare är präglade av en historisk process. Men bara de dominerades kraft kan befria dem själva och förtryckarna. Strävan efter mänsklighet kan inte genomföras i isolering eller individualism. *Dialog* och *medvetandegöring* är förutsättningar för framgång. Det rätta ledarskapet utgår från *dialog*, mötet mellan människor i världen med avsikt att förändra den. Utan en grundläggande kärlek till världen människan kan inte dialog existera och det innebär att varken påtvinga, tämja eller manipulera. Det krävs *ödmjukhet*, en *tro* på människan, *hopp* och *kritiskt* tänkande.

Ett mål med studier i socialt arbete bör vara att avslöja maktförhållanden mellan förtryckare och förtryckta, förslagsvis enligt Paulo Freires tankegångar. Att få inblick i en verklighet mycket avsides från västvärlden fodrar att man är öppen för ett möte med människor. Förhoppningsvis leder detta inte till upprepningar av

⁴⁷ *A porta da razão é o coração*, Freire (1986, s.36)

⁴⁸ Detta kapitel bygger på följande utgåvor av Paulo Freire: *Pedagogik för förtryckta* (1970), *Utbildning för befrielse* (1971), *Kulturell kamp för frihet* (1972), *Essa Escola chamada vida* (1986) samt Cortella (1997).

förtryckarmetoder genom att försöka tvinga människor till att bli det vi anser att de borde vara. Genom att samla ihop och bearbeta information kan vi försöka förändra våra internaliserade fördomar av främmande miljöer. Under insiktssträvandets gång är det ohållbart med ett distanserat förhållningssätt till maktpositioner. Att få klarhet i ett ämne och förmedla detta till en vidare publik, innebär att dra bort skyggslappar. Konfrontation är ofta förvirrande, obehagligt och omskakande. Men som en kvinna sade: "Vi måste städa i vårt eget hus, innan vi kan städa i någon annans."⁴⁹

Ett annat mål med studier i socialt arbete är strävan att minska de sociala orättvisorna. Enligt Paulo Freire är det endast de förtryckta som kan befria sig själva och förtryckarna.⁵⁰ Jag menar dock att vi ofta är både förtryckare och förtryckta på samma gång. Som västerlänning tillhör man de dominerande, men som mörkhyad, kvinna eller icke ansedda yrkesgrupper till de dominerade etc. Genom medvetandegöring och tillsammans bygga på varandras inre resurser kan en förändring komma till stånd.

3.5 Förhållningssätt

a. Innebörden av ett avvaktande förhållningssätt under intervjuerna

Ett personligt förhållningssätt under intervjuerna är inte liktydigt med ett mindre okritiskt tänkande. Det kan vara tvärtom. Redan utformade frågeformulär och matriser är bra hjälpmedel, men att läsas sig av sådana kan innebära främmandegöring från djupare och svåråtkomligare, men betydelsefull, information. De första tre intervjuerna följde strängt frågeformulären, i tron att vara "forskningenligt korrekt". Detta snarare minskade än ökade trovärdigheten. Vid renskrivandet av intervjuerna framkom att det fanns något utöver mina frågor som intervjupersonerna ville förmedla, men som jag inte gav utrymme till.

Således fordrades att mitt förhållningssättet var mer avvaktande genom att låta människor ta med mig på en okänd färd in i deras verklighet. Förändringen bestod i att vara det redskap som man kunde använda sig av för att förmedla kunskaper samt erfarenheter med. Härmed blev intervjupersonerna friare och oförutsägbara nyanser kom fram som berikade förståelsen av fenomenet.

---

⁴⁹ "A gente tem que limpar em nossa casa, antes de limpar nos outros"

⁵⁰ Freire (1970)

Invånarna förmedlar sina insikter konkret, med symboler och inte genom abstrakta generaliseringar. Det kan liknas vid påståendet: "Eskimåer har sju ord för olika sorters snö, men inget för just snö". Man säger inte att kärlek är si eller så i abstrakta termer, utan det påvisas genom skildringar: "Om den gången...hur orolig jag var när hon försvann/lades in på sjukhus" eller "jag gjorde si och si när pojken var ledsen..." Direkta frågor om vad t.ex. kärlek är kan innebära att två tanke-system kan gå om varandra och viktig information förbises.

Därutöver var generaliserande frågor under intervjuerna olämpliga som: "Vad är det för skillnad mellan "filho de criação" och "filho adotivo"?" Istället behövdes problemet inringas. "Är ett barn som sätts på institution övergivet?" Svaret blev då "Nej!...", "Men om modern inte kommer tillbaka?" "Jo, då är barnet övergivet", "Hur kommer det sig...?", "Kan Du ge något exempel...?" De kompletterade frågorna ställdes därutöver inte systematiskt utan smögs in när den som talade var där in sina tankar.

När mitt intervjuförfarande var mer inväntande och personligt skedde ytterligare en förändring. Många visade en uppskattning över att få *abafar*, tala ut. Förmodligen var detta en bidragande orsak till varför, människor kom fram och erbjöd sig att intervjuas eller *conversar*, samtala, som de sa. Båda parter vann alltså på detta förhållningssätt. Farbror Demérito, som var den andre intervjupersonen, ville göra fler än ett "samtal". "Det har hänt så mycket i mitt liv att det skulle kunna bli en bok", sade han. För en analfabet, som för denne farbror, är bandinspelningar ett sätt att dokumentera sitt liv på.

b. Fria diskussioner

Luciana, ordföranden i boendeföreningen, omhändertagande mamma och kvinnan jag bodde hos, kände ansvar för mig (se. bild 12, s.36). Hon ville absolut inte släppa iväg mig på bussen till det mycket kriminella och farliga centrala Rio de Janeiro efter skymningens inbrott. Under de dagarna när jag sov över i Água Mineral ägnades mycket tid åt fria samtal och diskussioner.⁵¹

Ingen av invånarna har varit utomlands eller träffat en utlänning och det var mycket spännande att höra hur man lever i Sverige. Många var nyfikna, men vissa blev förlägna och sade att: "Det är ju inte vi som skulle ställa frågor". En person visade uppenbara kunskaper om den svenska modellen och en annan om kommu-

nismen på Kuba. Några kallade mig för: "Flickan som strosar omkring för att lära känna människorna här". "Riktigt arbete gör man med kroppen!", tyckte farbror Demérito och skrattade.

c. Fältundersöknings avslutning

Att avsluta fältundersökningen på ett bra sätt var av stor betydelse för min trovärdighet som medmänniska och för vidare undersökningar i området. Att avtacka, visa att man finns kvar och inte glömmer deltagarna är ett viktigt moment. Detta blev jag varse om när jag hade varit borta en längre tid utan att meddela detta och fick jag höra: "Du försvann utan att säga något till oss" och när Luciana frågade: "Kommer du att glömma bort mig?". Således arrangerades tillsammans med boendeföreningen ett avskedskalas, med mottot: "Jag kommer tillbaka." Alla de som hade varit viktiga i undersökningen fick ett personligt överlämnat inbjudningskort med en tacktext på instuckat i ett kuvert. Innehållet lästes upp vid överlämnandet, eftersom många inte kan läsa.

På den stora dagen bjöds deltagarna på mat. Luciana hade bakat en tårta som såg ut att vara till ett bröllop och som stod i mitten av rummet. Den skulle ätas sist. Sammankomsten inleddes med tal om fältundersökningen av Valter, och tackord av dr. Zamora och mig. Det deltagarna dock blev mest glad över var höra en fransk fabel som gick ut på att vi måste fånga våra möjligheter i livet. I frånvaro av böcker i människors liv var det en ny upplevelse. Det var först svårt att samla alla, men nu satt man som på nålar och under hela kvällen skojade och reflekterade man över fabeln. Samtidigt öppnades en collageutställning med fotografier på hus hållet, barnen, föräldrarna, huset och hundarna.

Som avslutning på kvällen utdelades collagen till familjerna. Även de andra gästerna, samhällets alla barn, fick välja var sitt foto. Innan Luciana stängde dörren för natten, frågade hon: "När du gifter dej, kan vi inte få göra en bröllopfest för dig här i Água Mineral? Jag kommer att göra en sån vacker tårta då!" Och givetvis medgav jag det vore mycket trevligt.

På sätt och vis blev även jag ett "omhändertaget flickebarn" mitt i en hård verklighet. En värdefull erfarenhet i förståelsen av det informella omhändertagandets mekanismer.

---

⁵¹ På inrådan av dr. Zamora kom jag med matkassar som tack varje vecka och Luciana hälsade även på mig.

DEL I.
TEORETISK ANALYS AV
INFORMELLT OMHÄNDERTAGANDE
I BRASILIEN

1. HISTORISKA RÖTTER

I Brasilien har den sociala ordningen bestått genom århundraden. Samhällsinsatser av staten och den katolska kyrkan har hittills baserats på filantropi och välgörenhet. Detta har utförts med repressiva och patriarkaliska metoder. I denna anda har det enda offentliga "stödet" till fattiga familjer och ensamstående mödrar varit institutioner. Ett bibehållet system som medför negativa psykologiska konsekvenser för barn och med ofruktbara resultat till följd.⁵² (För vidare information om formellt omhändertagande se Ap. II s.89 och III s.82)

Fram till 1979 var adoption förbjudet med undantag för dem som var dokumenterat föräldralösa.⁵³ Lagen var grundad på de "Romerska Rättigheterna" och fungerade som en "icke-adoption".⁵⁴ Den som önskade adoptera skulle vara över 50 år och 14 år äldre än den som skulle tagas som arvinge.⁵⁵ Men bakom kulisserna verkade det vanligaste barnskyddet, *filho de criação*, barn genom fostran.

1.1 Fria medborgares omhändertagande

Historikern Maria Luiza Marcílio menar att "filho de criação" är arketyper för ett accepterat och vanligt barnskydd i landets historia och har sitt ursprung i den patriarkaliska kolonisationskulturen. I *História social da criança abandonada*, 1998, behandlas främst det formella barnskyddet, men även det informella under "välgörenhetsperioden" mellan år 1500 till mitten på 1800-talet (se Ap. III, s.82).⁵⁶

De övergivna barnen hittades i kyrkor, på trappor till hus eller gavs till sjuksyst-rar. Ibland tog fria medborgare sig en skyddsling från Rodas de Expostos.⁵⁷ Det fanns två motiv till omhändertagande, menar Marcílio. Det ena var kristen *välgörenhet* och det andra *ekonomiska fördelar*.

När det gäller välgörenhet så uppmuntrade den katolska kyrkan religiöst medli-dande för svaga i samhället och särskilt hittebarn. Om förbarmandet grundades på kärlek skulle välgöraren undfå himmelsk frälsning och det funna barnet döpas så att själen, om det dog, skulle komma hem till den allsmäktige fadern.

---

⁵² Rizzini & Pilotti (1995), Marcílio (1998)

⁵³ Marcílio (1998)

⁵⁴ Mattoso (1979)

⁵⁵ Venâncio (1999)

⁵⁶ Gudeman & Schwartz, (1988) kallar det för gudföräldrarsystem (compadrio). Ingen genomsökt källa har beskrivit ursprunget till begreppet "filho de criação"

⁵⁷ Rodas de Expostos kallades de institutioner för barn drivet av nunneorden Santa Casa de Misericórdia. (Marcílio, 1998) (Se Ap. III, s.82-84, för mer information.)

Men endast viljan att göra en god gärning räcker inte för att förklara omhändertagandet, betonar Marcílio.⁵⁸ I ett slavsamhälle var det även ett bra sätt att få gratis arbetskraft för de medborgare som inte hade råd att köpa en ofri och rättslös person.⁵⁹ Genom att inkludera ett fritt barn (alltså inte slav) i hushållet uppstod känslomässiga band mellan vårdaren och den nye medlemmen. Detta var en bättre lösning än att ha en ofri i huset, ty man slapp tvinga någon till arbete.⁶⁰ Den enda belastningen var utgifter för livnärandet, men i vissa fall kunde familjer få betalt från kommunalfullmäktige eller från Rodas de Expostos till detta.⁶¹ I en stad i södra Brasilien, Capitania de São Paulo, var det på 1700-talet och in på 1800-talet vanligt att ensamstående kvinnor med barn, som inte hade råd att köpa slavar, tog hand om "övergivna barn". I folkbokföringar kunde samma barn tituleras olika under skilda år. Det kunde kallas för ett "äkta" barn ett år, men som "utsatt" eller som "inneboende eller tjänare" ett annat. I Sorocaba, också beläget i södra Brasilien, visade det sig att 88,4% av hushållen, som tog hand om ett barn, inte hade någon slav.⁶²

Fördelarna med att växa upp som "filho de criação" i jämförelse med institutionalisering var stora. För det första innebar det större möjligheter till att överleva, påvisar Marcílio.⁶³ Under vissa perioder på Rodas de Expostos dog 30% av spädbarnen redan den första månaden. Innan de nådde ett års ålder dog 50% och endast 20% till 30% nådde vuxen ålder. För det andra var det lättare att finna att en lämplig livspartner genom den dagliga kontakten med människor i hushållet. För det tredje upprepades sällan den sociala bakgrunden genom att "överage" egen barn.⁶⁴

Nackdelen med att växa upp i andra människors hem innebar inte med nödvändigtvis bättre vård än på institutioner. I vissa fall utnyttjades de omhändertagna barnen eller utsattes för våld, menar Marcílio. Även om de kunde vara mycket älskade fick de sällan delad arvsrätt jämbördes med de "äkta" barnen, innan möjligheten att adoptera lagligt infördes (se Ap. III, s.85-88).⁶⁵

---

⁵⁸ (1998)

⁵⁹ Godsägare behövde dock inte "övergivna barn", eftersom de förmodligen inte bidrog till en ekonomisk vinning i någon större utsträckning. (Gudeman & Schwartz, 1988)

⁶⁰ Wimmer (1961)

⁶¹ Russel-Wood (1981)

⁶² Bacellar (1994, s.320)

⁶³ (1998)

⁶⁴ *ibid.*

⁶⁵ *ibid.*

1.2 Slavarnas kollektiva skötsel

a. *Överlevadsstrategi*

I Lilia Lobos doktorsavhandling *Os infames da história: A instituição das deficiências no Brasil*, 1997, behandlas de utvecklingsstörda barnens historia i Brasilien. Lobo nämner inte begreppet "filho de criação", men beskriver den kollektiva vården av barn i *senzalas*, slavbaracker.⁶⁶

Under historiens lopp har slavars sätt att bilda familj betraktats av de dominerade klasserna som "biologiskt underlägset" och "oorganiserat". De afrikanska rötterna föraktades och ansågs vara "primitiva", "promiskuösa" och "kaotiska".⁶⁷ Detta stämmer inte, menar Lilia Lobo.⁶⁸

Att bilda familj var mycket svårt för slavar i Brasilien i motsats till i U.S.A där godsägarna stimulerade de ofria att gifta sig och få barn. Detta för att dra ekonomiska fördelar av potentiell arbetskraft. I Brasilien gällde motsatsen, betonar Lobo.⁶⁹ Här var det billigare att köpa vuxna män importerade från Afrika än att vänta tio till femton år för att dra nytta av barn i produktionen. På grund av det tunga arbetet på sockerplantagen var det inte heller en ekonomisk fördel att importera kvinnor.

Därutöver tvingades ofta gifta slavar tillbringa natten i skilda sovbaracker.⁷⁰ Men barn kom till världen ändå. Trots att hygien var undermålig och maten var så knapp att man på vissa håll tvingades äta rättor välkomnades nya medlemmar in i kollektivet. Barn beskyddades och tröstades av andra föräldrar, när de biologiska arbetade. Tack vare detta system övergavs inte barn i dessa sammanhang.⁷¹ Även sjuka och gamla vårdades. Slavarnas stora sociala nätverk var alltså avgörande för överlevnad.

b. *Slavarnas afrikanska rötter*

Om slavarnas kollektiva uppfostran beror på fattigdom och förryck eller på deras afrikanska rötter finns det inget belägg för. Som redan konstaterats förekom bruket

---

⁶⁶ Ferreira et al. (2000)

⁶⁷ Neder (1994, s.19)

⁶⁸ Lobo (1997)

⁶⁹ *ibid.*

⁷⁰ *ibid.*

⁷¹ *ibid.* Dock hände det att slavägare tog sin en slavinna avkomma, som ofta var hans, satte det på Rodas de Expostos och hämtade tillbaka barnet när det var stort nog för att arbeta. Detta för att inte behöva ha utgifter till uppfödande (Marcílio, 1998)

att "överge" varken hos indianerna eller i slavkollektivet.⁷² Vid landstigning i det nya landet bar dock de tillfångatagna afrikaner med sig den uråldriga tron att det var förfäderna som höll slakten samman och inte blodsbanden.⁷³

*Hur ser det ut i Afrika?*⁷⁴

På många håll i Afrika anses barn komma till jorden från anfäderna för att stanna en tid och sedan återvända. Det är inte enskilda kvinnor som väntar barn utan hela kollektivet. Barn cirkulerar mellan olika personer i gruppen och man litar på andras förmåga att vårda. De biologiska föräldrarna har inte den exklusiva rätten. Att ge bort ett barn är inte en skam som för de unga vita kvinnorna med "oäkta barn" i kolonisationskulturens Brasilien.⁷⁵ Det är tvärtom, ärofullt och medför tacksamhet. Den som tar emot ett barn är inte heller en välgörare som uppoffrar sig. Barn symboliserar rikedom. De är de omhändertagande föräldrarna som kallas för mamma och pappa, men kontakten till det biologiska ursprunget bibehålls. Dessa i sin tur frågar fosterföräldrarna: "hur mår ditt barn". Både i Afrika och Brasilien säger man att "den sanna modern är inte hon som sätter ett barn till världen, men hon som omhändertar."⁷⁶

1.3 Konklusion

Det finns lite forskning rörande bruket av "filho de criação"⁷⁷ och uppgifterna är tveeggade. Vad detta beror på är svårt att säga. En del forskare menar att barn missbrukades som betjänter i arvet från den portugisiska kolonisationen,⁷⁸ medan andra hävdar att det informella omhändertagandet är ett barnskydd.⁷⁹

Vad som kan fastslås är att, i kontrast till institutionalisering av barn, har informellt omhändertagande i praktiken varit det i huvudsak mest omfattande skyddet. Detta gäller i synnerhet de svartas gemensamma vård i slavbarackerna. Trots att "övergivna" barn ibland missbrukades innebar omhändertagande mycket bättre framtidsutsikter både vad det gäller överlevnad och möjlighet att själva bilda familj.⁸⁰

⁷² Marcílio (1998)

⁷³ Mattoso (1988, s.125) menar dock med eftertryck att det finns stora skillnader mellan de svartas kultur i Afrikansk och Brasiliansk som man ej bör overse med. I Afrika var varje medlem i ett samhälle från samma etniska grupp, med genom slaveriet tappade de svartas traditioner och sina rötter genom att leva under mycket svåra förhållanden och på grund av att människor med olika ursprung blandades.

⁷⁴ Ezemblé, (1997)

⁷⁵ Marcílio (1998)

⁷⁶ Ezemblé, (1997)

⁷⁷ Marcílio (1998), Venâncio (1999)

⁷⁸ Ferreira (2000), Marcilo (1998)

⁷⁹ Marcílio (1998)

⁸⁰ Lobo (1997), Marcílio (1998)

2. FORSKNINGSLÄGET OCH BEGREPP

2.1 Sammanställning av begrepp

INFORMELLT OMHÄNDERTAGANDE ⁸¹			
Begrepp	Översättning	Definition	Disciplin
<i>Adoção à brasileira</i>	Brasiliansk adoption	"Illegal... adoption som bortser från det judiska systemet... och inträffar när en person regisserar ett barn i sitt namn." (Weber, 1988 s.56)	Psykologi (Används även inom juridiken)
<i>Certidão inalterada</i>	oförändrad födelsebevis	"Ilegal adoption med oförändrad födelsebevis." (Weber et al, 1995 s.136)	Psykologi
<i>Circulação de criança</i>	Barncirkulation	"Barn som tillbringar en stor del av sin barndom i andra hushåll än hos sina biologiska föräldrar." (Fonseca, 1995, s.119)	Antropologi
Vardagsbegrepp			
<i>Pegá prá criá</i>	Ta för att föda upp	"Liknar... Adoção à brasileira". (Silva, 1998 s.133)	Antropologi
<i>Dar prá cuidá</i>	Ge för att vårda	"Liknar... barncirkulation" (Silva, 1998 s.133)	Antropologi
<i>Filho de leite</i>	Barn genom mjölken	"Barn i relation till sin amma" (Wimmer, 1999)	Uppslagsbok Michaelis
<i>Filho de criação</i>	Barn genom fostran	"Informell fostran" (Scheper-Huges, 1992, s.104)	Antropologi
		"I ruala områden... barn under temporär vård och behandlad som tjänare." (Fonseca, 1986, s.17)	Antropologi
		"I urbana områden... fosterbarn inom barncirkulation... på jämlika villkor med de biologiska barnen." (Fonseca, 1986, s.17)	Antropologi
		"Fosterbarn" (Wimmer, 1999)	Uppslagsbok Michaelis
		"Hittebarn..." (Marcilio, 1998, s.136)	Historia
		"Informell adoption av ett barn... utan legala rättigheter till arv." (Marcilio, 1998, s.301)	Historia

Figur 4. Här visas definitioner i samhällsvetenskaplig forskning på olika former av informellt omhändertagande. Ursprunglig text finns i nötterna i detta kapitel.

⁸¹ Original på engelska (Dunér, 2000)

Sammanställning i figur fyra visar begrepp om informellt omhändertagande av barn. (För jämförelse med de legala varianterna se fig. 11 i Ap. III, s.85-88) Definitionerna bygger främst på antropologen Claudia Fonsecas forskning om barn-cirkulation.⁸² Andra som har berört ämnet antropologiskt är Rita Siliva Cácia Oenning da Silva⁸³ och amerikanskan Scheper-Hughes.⁸⁴ Lilia Ferreira Lobo,⁸⁵ Renato Pinto Venâncio,⁸⁶ och Maria Luiza Marcílio,⁸⁷ har tecknat de historiska ramarna och psykologen Lidia Weber villkoren för illegal adoption.⁸⁸ Författarna har inte uppdelat värden mellan vad som är illegal adoption, oregelrad fostervård eller informella barn- och förälderrelationer. Weber exempelvis kallar omhändertagande med oförändrad födelsebevis som illegal adoption och inte för oregelrad fostervård (guarda irregular).

2.2 Illegal adoption

a. "Adoção á brasileira"

"Adoção á brasileira" är en legaliserad illegal adoption genom en fingerad födsel. Det innebär att en person bortser från det juridiska systemet och registrerar ett barn i sitt namn utan att genomgå lagapparatsens krav på adoption.⁸⁹ (Registrering görs inte automatiskt på sjukhus.) Den som vill kringgå adoptionsprocessen, förfalskar födelsebeviset genom att påstå att barnet har förlöst i hemmet.⁹⁰

b. Rättsliga påföljder

De inblandade vid illegal barnregistrering gör sig skyldiga till tre förbrytelser: fingerad förlossning (parto suposto), överlämning av en minderårig till olämplig person (entrega de filho menor a pessoa inidônea) och falsk förkunnelse (falsidade ideológica).⁹¹ Om förfalskningen uppdagas kan det leda till straff på två till fyra års fängelse eller längre beroende på svårighetsgraden. Om en barnsmugglingshärva är

---

⁸² (1984, 1986, 1995, 1994, 1995, 19--?)

⁸³ (1998)

⁸⁴ (1992)

⁸⁵ (1997)

⁸⁶ (1999)

⁸⁷ (1998)

⁸⁸ (1995,1996, 1988, 1998)

⁸⁹ "...adoção" que fuge à esfera jurídica, a chamada "adoção à brasileira", que ocorre quando uma pessoa encontra uma criança e a registrar como seu filho de sangue sem passar pelo trâmites legais" (Weber, 1988, s.56).

⁹⁰ Silva (1998)

⁹¹ Ferreira et al. (2000 s.63)

inblandad är det särskilt allvarligt. Till skillnad från legal adoption har den biologiska modern rätt att under en tioårsperiod ta tillbaka sitt barn, eftersom hennes förmyndarskap inte har annullerats.⁹²

Barn- och ungdomsdomaren i São Paulo, Fermino Filho Maganai, menar att 98% av alla problemfyllda adoptioner av tonåringar är illegala. Motivet till att upphäva en illegal adoptionen är oftast arvstvister. När det beskyddande paret dör ansöker nära släktingar om annullering av adoptionen. DNA-prover används i syftet att bevisa att barnet inte har några biologiska band till sina omhändertagande föräldrar. Om dess biologiska ursprung är okänt blir följderna att det kategoriseras som *Infante Exposto* - ett utsatt och föräldralöst barn, utan arvsrätt.⁹³ Anledningen till att många fattiga förfalskar födelsebeviset är att den legala proceduren är mycket omfattande och byråkratisk (se Ap. III, s. 85-88, om legal adoption).⁹⁴

c. En klassfråga

Psykologen Lidia Natalia Dobrianskyj Weber har sedan 1988 forskat om adoption samt om barn på institution och utgivit: *Onde Estão os vínculos das Crianças institucionalizadas?*, 1986, *Filhos Adotivos: Amores Ou Dissabores?*, 1995, *Da institucionalização á adoção: Um Caminho Possível?*, 1996, *Filho universal: Um estudo comparativo de adoção nacional e internacional*, 1988, *Laços de ternura - Pesquisas e histórias de adoção*, 1998. Hon tar avstånd från illegal adoption men menar att det finns stora skillnader mellan olika klassers motiv till omhändertagande.⁹⁵

Bland 108 invånare i staden Curitiba, södra Brasilien, visade det sig att den vanligast förekommande formen av adoption var legal med 64%.⁹⁶ Därefter illegal adoption (*adoção à brasileira*) med 30%, medan 6% var oförändrade födelsebevis (*certidão inalterada*), dvs. ”speciella fall av illegal adoption, med andra ord, att den som vårdade inte hade förfalskat födelsebeviset, men barnet var ändå betraktat som ”adopterat” .⁹⁷

Det rådde stor överensstämmelse mellan kulturella och ekonomiska tillgångar och tillvägagångssättet vid adoption. Ju mer privilegierad en familj var desto mer kunskap hade man om adoptionsprocessen och vikten av avståndstagande från

---

⁹² Ferreira et al. (2000)

⁹³ *ibid.*

⁹⁴ Silva (1998), Weber (1995)

⁹⁵ 5° Encontro Nacional de Associações e Grupos de Apoio à Adoção, 2000

⁹⁶ Weber & Gagno (1995), Weber & Cornélio (1995), Weber, (1996, 1988, 1998)

diskriminering av barn över tre år. Dock levde många i denna kategori inte upp i praktiken till denna insikt, menar Weber.⁹⁸ Trots att man förnekade det föredrog dessa informanter barn som hade god hälsa (76%), var under tre år (69,44%), ljusthyade (64% vita, 31% mörka och endast 5% svarta) och flickor (60, 19%). Motiven bakom var sterilitet, en stark längtan efter att få bli förälder, ensamhet, ge sällskap till ett biologiskt barn, val av kön, eller ersätta en tidigare spädbarnsförlust. Trots denna "själviskhet" betydde det inte en mindre kärleksfull omvårdnad.⁹⁹

När det gällde låginkomstföräldrarna var mönstret annorlunda. De adopterade i motsats till välbärgade familjer i större utsträckning illegalt. Ju fattigare man var, desto färre krav ställdes på speciella egenskaper hos barnet. Skälet till adoptionen var sällan för att man inte kunde bli gravid - något som var vanligt i medelklassen - utan för att det fanns ett barn i närheten som behövde omvårdnad.¹⁰⁰ I denna kategori gjorde man i praktiken vad många välbeställda sade sig göra. Man tog sig alltså an "oadoptbara" barn såsom svarta, hiv-smittade och äldre än tre år, vilket är en ratad grupp av de dominerande klasserna.¹⁰¹

2.3 Oreglerad fostervård

Att ta hand om ett barn utan offentligt inblandning är mycket vanligt.¹⁰² Det finns dock lite information att tillgå, men särskilt antropologer har visat intresse för ämnet.¹⁰³ En term som förekommer i dessa sammanhang är *circulação de criança*, barn-cirkulation,¹⁰⁴ vardagsbegreppen *dar pra cuidá*, ge till att vårda, och *pegá pra criá*, ta för att föda upp¹⁰⁵ eller *filho de criação*, barn genom fostran/uppfödande.¹⁰⁶

a. "Circulação de criança"

Claudia Fonseca har från 1981 till 1991 utgivit: *Família e classe: Questionando alguns conceitos sobre grupos de baixa renda*, 1982, *Orphanages, Foundlings, and Foster Mothers: the System of Child Circulation in a Brazilian Squatter Settlement*, 1986, *Caminhos da adoção*,

⁹⁷ "...adoção ilegais...em que a ser adotada já tinha certidão de nascimento, permanecendo a mesmo inalterada" (Weber & Cornélio, 1995, s.136)

⁹⁸ Weber (1995)

⁹⁹ ibid.

¹⁰⁰ ibid

¹⁰¹ ibid.

¹⁰² Boyer (1993), Campos (1991), Fonseca (1986, 1995), Scheper-Hughes (1992), Sergato (1986), Silva (1998), Weber (1995, 1988, 1998)

¹⁰³ Fonseca (1982, 1986, 1995), Scheper-Hughes (1992), Silva (1998)

¹⁰⁴ Fonseca (1982, 1986, 1995), Silva (1998)

¹⁰⁵ Silva (1998)

¹⁰⁶ Claudia Fonseca (1982, 1986, 1994, 1995, 19--?), Nancy Scheper-Hughes (1992 s.104-108)

1995, *A circulação de crianças em grupo populares de Porto Alegre no início do Século: um exame de processos jurídicos de apreensão de Menores (1900-1926)*, 19--?. Studierna handlar om mor- barnrelationer i en favela, en kåkstad belägen på ockuperad mark i Porto Alegre, södra Brasilien. I området fanns det ca. 750 små enkla hus och målgruppen var "sub-proletariatet", den del av arbetarklassen som inte är tillräckligt kvalificerad eller efterfrågad på arbetsmarknaden. Utmärkande i dessa miljöer var barncirkulation (*circulação de criança*): "... Det stora antalet barn som tillbringade en stor del av sin barndom i andra hushåll än sina biologiska föräldrars."¹⁰⁷ ¹⁰⁸ Termen kan även ha en vidare innebörd och syfta på alla transaktioner mellan olika hem, daghem och federala institutioner för barn (som FEBEM etc).¹⁰⁹

Omkring 50% av kvinnorna över 20 år hade någon gång under en period låtit ett av sina barn fostras av andra vuxna. En tredjedel hade placerats på det statliga FEBEM-barnhem, två tredjedelar hade bott hos andra släktingar, vänner eller bekanta.¹¹⁰ Denna cirkulation är en överlevnadsstrategi bland låginkomsttagare, menar Fonseca.¹¹¹ På detta sätt garanterade en kvinna sina barn ordnade familjeformer och överlevnad.¹¹² Att "låna ut" dem till andra mödrar är ofta tecken på kärlek och omtanke. Att ta emot förenas med status och dessutom får man en extra hjälp i hemmet.¹¹³ Hushållet har inga distinkta gränser.

b. "*Dar pra cuidá*" eller "*pegá pra criá*"

I Rita de Cécias Oenning da Silvas magisteravhandling: *A Porta Entreaberta: Práticas e representações em torno das relações entre casa e rua junto a crianças de camadas populares em Florianópolis*, 1998, behandlas i ett kapitel frågan om barncirkulation och familjeband bland gatubarn i Florianópolis, södra Brasilien. Ett uttryck som dessa personer använder sig av är att "*dar prá cuidá*",¹¹⁴ ge till att vårda.¹¹⁵ Det innebär menar

¹⁰⁷ Children who spend a great portion of their youth in the household other than their genitors (Fonseca, 1995, s.119)

¹⁰⁸ "Para designar toda transação pela qual a responsabilidade de uma criança é transferida de um adulto para outro, os etnológicos tendem atualmente a utilizar a expressão "circulação de crianças". A creche, a adoção e até o "abandono" poderiam ser encarados modalidades diferentes deste fenômeno mais geral"(Fonseca 1995, s.116).

¹⁰⁹ Fonseca (1995, s.116)

¹¹⁰ Fonseca (1986, s.17)

¹¹¹ *ibid.*

¹¹² Fonseca (1994, 1995)

¹¹³ Fonseca (1995)

¹¹⁴ Silva (1998, s.133)

¹¹⁵ "Pegar para cuidá... parece ter um sentido mais temporário, assemelhando-se à "circulação" Cuidá" do filho da outra denota uma relação passageira, de ficar responsável pela criança sem obter quaisquer direitos legais sobre ela. (Silva, 1998, s.133)

Silva, en vård under en begränsad period och är modern har möjlighet tar hon tillbaka barnet.

Att "pegá prá criá", ta för att föda upp, är ett mera långsiktigt omhändertagande och innebär ofta illegal adoption.¹¹⁶ Konsekvenserna kan bli ett distanserat förhållande till de biologiska föräldrarna med undantag när mormodern fostrar. Man föredrar att "ge barnet till någons vård" än att "ge bort" det.¹¹⁷ Ibland händer det att en mor letar upp lämpliga adoptivföräldrar eller så gör barnet det på egen hand, påpekar författaren.¹¹⁸ I motsats till legal adoption bryts inte de biologiska banden till modern, när barnet omhändertas informellt av nära anhöriga, släktingar och vänner.¹¹⁹ Man har ett kollektivt ansvar.

c. "*Filho de criação*"

Barn genom uppfödande/fostran, "filho de criação", är ett vardagsuttryck.^{120 121 122}

^{123 124 125} På engelska översätter Fonseca frasen med: "Child by virtue of being raised".¹²⁶ Hon menar att det är förlängning av landsortsbruket med barn som under arbetsför ålder växer upp i någons hem och arbeta som tjänare och de som föder upp barnet tituleras för fru (Dona) eller herre (Seu). Men i urbana miljöer, däremot, placeras barnen ut i yngre åldrar, oftast som spädbarn och de betraktas som jämbördiga med fosterföräldrarnas biologiska barn. Hälften av alla hem som tog emot välkomnar den nya medlemmen som son eller dotter.¹²⁷

Huvudsakligen mor och dotter samarbetar vid uppfödande av barn. Antingen har man "tagit hand om" (cuidou) eller "fött upp" (criou) det. Vid giftermål och flyttning hemifrån stannar barnet ofta kvar hos morföräldrarna. Om det är fullt

¹¹⁶ "Pegar alguém para criar, no entanto, parece ser mais permanente, conferindo o papel de mãe à adotante. "Pegá prá criá" é um termo muito usado pelas informantes referindo-se à "adoção à brasileira". (Silva, 1998, s.133)

¹¹⁷ Silva (1998)

¹¹⁸ ibid. En annan orsak är att en äldre familjemedlem vill ha sällskap (Zaluar 1994)

¹¹⁹ Silva (1998)

¹²⁰ Informal fosterage (Scheper-Huges, 1992, s.104)

¹²¹ In rural areas: "There exist no ambiguity about the child's status – he is brought in on a temporary basis, at a useful age, often to act as servant to the other children in the household...and "addresses the adults in the household through the honorific terms *Dona* or *Seu*..." (Fonseca, 1986, s.17)

¹²² "Foster child" within the conception of child circulation Fonseca (1986, s.17)

¹²³ "Exposto, filho de criação" (Marcílio, 1998, s.136).

¹²⁴ "Foster child" Wimmer (1999)

¹²⁵ In history: "Informal adoption of a child as "filho de criação", though without the legal right for heritage" (Marcílio, 1998, s.301)

¹²⁶ Fonseca (1986, s.17)

med telningar i det egna hemhushåll söker man hjälp av bekanta och grannar som har det lite bättre ekonomiskt ställt. Trots att barnet kallar många kvinnor för mamma är det inget hot - blodsbanden är starkare, menar Fonseca. Viktigt är dock att modern ordnar tillvaron för sina barn så att de får goda framtidsutsikter. Om barn flyttas mycket finns risken att modern betraktas som kärlekslös.¹²⁸

En annan antropolog, amerikanskan Nancy Scheper-Huges, nämner begreppet "filho de criação" i, *Death Without Weeping: the Violence of Everyday life in Brazil*, 1992.¹²⁹ Hennes undersökning utfördes i favelan Alto do Cruzeiro i Nordöstra Brasilien. Scheper-Huges översätter uttrycket med "child by rearing" och definierar det som ett reciprokt system (system of reciprocity), genom informell fostran (informal fosterage). Invånarna använder sig av fiktiva släktskapsrelationer "fictive kinship" med syftet att "rescue of vulnerable, sick, neglected, or abandoned children by other poor women, sometimes strangers, who then raise them for a period of time, is understood as an unremarkable and wholly expected act of kindness and mercy..."¹³⁰ En slumpmässig undersökning mellan 1988 och 1989, visade att i 38% i fler än 50 hushåll, hade en vuxen kvinna någon gång under sitt liv fostrat ett barn från flera veckor till många år. Företrädesvis hjälpte mormödrar sina arbetande, sjuka eller fattiga döttrar, som hade svårigheter att ta hand om sina barn själva. Grannkvinnor, i regel äldre, krävde utan att bli tillfrågade att få ta hand om ett barn, vars liv var i fara.¹³¹ När det gällde spädbarn var mönstret att registrera barnet i eget namn.¹³²

---

¹²⁷ In a squatter settlement: children are placed early (usually in infancy) and in a great number, and they are absorbed into foster households on equal footing with the foster parents' natural children" ...and "calling two or more adults *Mãe* (mom)." (Fonseca, 1986, s.17)

¹²⁸ *ibid.*

¹²⁹ Scheper-Hughes (1992, s.104-108)

¹³⁰ Scheper-Hughes (1992, s.104)

¹³¹ Scheper-Hughes (1992, s.105)

¹³² *ibid.*

3. TVÅ ÅTSKILJANDE PERSPEKTIV PÅ "ABANDONO", ATT ÖVERGE

I forskning om barn som inte växer upp med sina biologiska föräldrar förekommer begreppet *abandono*, att överge eller "abandonment" på engelska. Detta gäller särskilt i diskussionen kring barn på institution. I det dominerande perspektivet menar forskare att ett barn som inte lever med sin biologiska mor är övergivet. Andra är dock kritiska mot användandet av begreppet.¹³³

3.1 Dominerande perspektiv

a. Barn som inte växer upp med sin biologiska mor är övergivna

Barn hittas övergivna på sjukhus, på gatan, i sopnedkast, på trappor till hus och kyrkor, hos släktingar, hos grannar, bekanta eller "**omhändertagerskor**".¹³⁴

Ur den första informationsboken om adoption, *Primeiro guia de adoção*, utgiven år 2000, av Márcia Regina Porto Ferreira och Sônia Regina Carvalho, är ovanstående citat hämtat. Här framkommer tydligt det dominerande synsättet att: alltid när en mor lämnar ifrån sig ett barn är det liktydigt med att överge. Ingen åtskillnad görs mellan att slänga spädbarnet i en soptunna eller låta en släkting ta hand om det. Det är och förblir i båda fallen "övergivet". I olika refererade forskningsrapporter i boken om kvinnor som "överger" är de i övervägande grad fattiga, hembiträden, ensamstående, unga och är inflyttade från landsbygden.¹³⁵ Författarna uppger att skriften bygger på barnlagen, ECA (se Ap. III, s. 85-88). Det finns dock *ingen paragraf som definierar "abandono" i denna lag* Enskilda domares beslut om när ett barn kan adopteras och betraktas som övergivet bygger på godtycke.

b. Barn på institution är övergivna

Lidia Weber, 1996, menar att barn blir övergivna genom föräldrars bristande omsorg,¹³⁶ domares avskrivning av vårdnashavandet, eller institutionalisering och ore-

¹³³ Foneca (1994, 1995), Mello (1992) Rizzini et al. (1995, 1997), Silva (1998)

¹³⁴ Ursprunglig text: "Crianças são abandonadas nas maternidade, nas ruas, no lixo, nas portas das casas e igrejas, em casas de parentes, vizinhos, conhecidos, "**tomadeiras de conta**". (Ferreira et al., 2000, s.31).

¹³⁵ ibid.

¹³⁶ Ursprunglig text: "Embora em termos jurídicos o abandono seja caracterizada pelo falta, ação ou omissão dos pais ou quando é destruído dos pais o seu pátrio poder em virtude de uma sentença judicial, considero que quando uma criança ou um adolescente são colocado em um estabelecimento em regime de internato e não são assistidos pela família, ou seja, não têm um

gelbunden kontakt.¹³⁷ Det finns ett oräkneligt antal barn och ungdomar utan en familj på gator eller på stängda institutioner. Dessa har det svårt när föräldrarna är okända och är i praktiken föräldralösa.¹³⁸ "Abandono" bottnar i samhällssystemet och ett förebyggande arbete krävs samtidigt som man bör arbeta för legala adoptioner, menar Weber.¹³⁹

3.2 Alternativt perspektiv

a. Kritik mot begreppet

Irene Rizzini, 1995, menar att begreppet "abandono" är vanskligt att använda i det brasilianska språkbruket. Begreppet betyder: "inte vårdad av sina föräldrar" och tenderar att omfatta alla arbetande låginkomst barn.¹⁴⁰ Detta tankesätt är färgat av den negativa konnotationen av "minderårig" från den filantropiska perioden (se Ap. III, s.83-84). Fonseca påvisar att för de styrande klasserna är fattiga barn liktydigt med "övergivna" och modern skuldbeläggs för den "grymma" handlingen.¹⁴¹ Brister söks i den sociala miljön och psykologiska förklaringar till "varför det gick fel" åberopas. Familjer, grannar och sociala nätverk stämplas på förhand som "patologiska", "oorganiserade" och "ostrukturerade"- "faktorer med skadliga influenser."¹⁴² Generaliseringen följer denna princip: "...Fattigt barn = gatubarn = minderårig brottsling eller övergivet barn."¹⁴³

b. Barn på institution behöver inte vara övergivna

Claudia Fonseca fasthåller att många mödrar som placerar sina barn på institution inte gör det för att överge utan för att de skall få åtminstone ett mål mat om dagen.¹⁴⁴ Inte heller är syftet att bortadoptera utan hoppet om att erbjuda något som man själv inte har möjlighet att ge - skolgång och en bättre framtid.¹⁴⁵

---

relação de continuidade com a família, são **abandonados** ainda que não sejam em termos jurídicos." (Weber 1996, s.1)

¹³⁷ Weber, (1996, s.1)

¹³⁸ Weber (1998)

¹³⁹ Weber (1995, s.123)

¹⁴⁰ I uppslagsboken *Grande e novíssimo dicionário da língua portuguesa*, (In: Rizzini, 1997) definieras abandono med: "Hjälplös", "lämnas ensam", "utan skydd", "bortglömd" och "försmädd". Ursprunglig text: "Desamparado, deixado só, desabrigado, largado, esquecido, desprezado.

¹⁴¹ Fonseca, (1994, 1995), Mello (1992), Silva (1998)

¹⁴² Fonseca (1995, s.19)

¹⁴³ Ursprunglig text: "Criança pobre = menino de rua = menor infrator ou criança abandonada", (Fonseca 1995, s.13)."...

¹⁴⁴ Fonseca (1995), Silva (1998)

¹⁴⁵ Fonseca (1986), Silva (1998)

Att mödrarna sällan hälsar på, är inte heller ett bevis på de har övergett sina barn som Weber anser. Man har helt enkelt inte råd att köpa bussbiljetter för att komma till institutionerna, påvisar Fonseca.¹⁴⁶ Barninrättningar används som ett hjälpmedel när familjenätverk saknas att falla tillbaka på.¹⁴⁷ I vissa fall tvångsomhändertar domare barn till FEBEM-anstalter¹⁴⁸ och där råder ofta förbud att träffa föräldrarna (se Ap. III, s.84).¹⁴⁹

Om en kvinna har ett socialt nätverk, betyder det att grannkvinnor eller släktingar i många fall tar hand om barnet, vilket är bättre än risken att helt förlora kontakten som vid institutionalisering. Därigenom bevaras banden till modern och det kulturella ursprungs miljön. I dessa fall är barnet inte heller övergivet utan älskat.¹⁵⁰

3.3 Konklusion

Båda dessa perspektiv påvisar att fattigdom är en bidragande orsak till att barn inte växer upp med sina mödrar. Den alternativa teorin kritiserar dock bruket av ordet "abandono" som nedvärderande och diskriminerande. Människor i fattigdom tar hand om sina barn men på sina egna premisser. Om en kvinna placerar sitt barn på en institution eller i någon annan persons hem, behöver det inte betyda att det är övergivet. Det är ofta tvärtom.

---

¹⁴⁶ Fonseca (1995)

¹⁴⁷ Silva (1998)

¹⁴⁸ Silva (1998)

¹⁴⁹ Milito 1995

¹⁵⁰ Fonseca (1995)

4. TVÅ FAMILJEMODELLER: "SLUTEN" OCH "INNESLUTANDE"

En modell omfattar vad som anses normalt i samhället och vilka regler som gäller. Idealtet i det brasilianska samhället är kärnfamiljen.¹⁵¹ Storfamiljer med vida nätverk betraktas som en avvikande företeelser, enligt de härskande klassernas synsätt.¹⁵²

4.1 Dominerande modell: "sluten" familj

Art. 25. The natural family is understood as the community formed by the parents or either one of the them and their descendants.¹⁵³

I ovan citerad artikel 25 i barnlagen (ECA), avses *família natural*, den naturliga familjen - en man och en kvinna som är förenade genom äktenskap och deras arvingar.¹⁵⁴ Definitionen kan även inkludera ett stabilt sambo förhållande mellan man och kvinna (*união estável*), eller ensamstående med barn (*entidade familiar*).¹⁵⁵ Konstellationer av människor med samma kön, främlingar, eller kriminella grupper bildar inte en familj.¹⁵⁶ Definitionen av "família natural" är dock inte avsedd att diskvalificera substitutfamiljen - som inte bygger på biologiska band - utan består av andra familjebildningar som adoption, förmyndarskap och fosterhem.¹⁵⁷

4.2 Alternativ modell: "inneslutande" familj

Den "naturliga familjen" är dock inte allomfattande. Stora delar av den brasilianska befolkningen ingår i stora familjenätverk i motsats till brasilianska (och europeisk) medel- och överklassen.¹⁵⁸ På flera håll i Brasilien från Porto Alegre,¹⁵⁹ São Paulo,¹⁶⁰

¹⁵¹ Kyrkans kärnfamiljsideal har aldrig varit en realitet i landets historia. Konkubinatsystemet och till följd av detta utomäktenskapliga barn har sedan kolonisationen varit ett kulturellt dominerande drag, betonar (Marcilo, 1998).

¹⁵² Zamora (1999)

¹⁵³ The Statute of the Child and Adolescent, 1991, Section II, s.19

¹⁵⁴ Ordet *família* familj kommer av latinets "fabel" och betyder slav (*escravo*), hembetjänt (In: Cury et al. 1992) I uppslagsboken Aurélio, 1993, definieras familj i termer av människor som lever tillsammans, särskilt far, mor och barn. Eller personer med samma blodsband och ursprung.

¹⁵⁵ Constituição da República Federativa do Brasil 5.10.88, art.266,§ 3°. 1988.

¹⁵⁶ Ursprungliga text "Como é obvio, não deve ser considerada como tal uma comunidade que porventura se forme entre pessoas do mesmo sexo, ou como a entrevista por Jhon Stienbeck, através de uma de seus personagens (Ma Joad, de Vinhas da Ira), para quem a família compreendida qualquer um. Muito menos poderia ter o sentido da Máfia, para qual as famílias abrangeriam todos as pessoas que se uniam para uma vida delituosa. Monteiro (1992, s.102)

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Corrêa (1994), Dias (1995), D'Incao (1997), Fonseca (1986, 1994, 1995), Mattoso (1988), Silva (1998), Zaluar (1998), Wolff (1998)

¹⁵⁹ Fonseca (1994, 1995)

till Rio de Janeiro,¹⁶¹ har kyrkan, staten, det juridiska systemet och sjukvården eftersträvat att infoga människor i den ideala kärnfamiljsmodellen.¹⁶² Men sida vid sida förekommer både små och stora, urbana och lantliga nätverk, likaså juridiska eller religiösa och ett otal andra familjekonstellationer.¹⁶³

För människor från låginkomstområden är inte barnlagens definition på en "naturlig familj" en realitet.¹⁶⁴ Här omfattas dem som ingår i hushållet till familjen.¹⁶⁵ Misär, hög barnadödlighet, avsaknad av mat, bristfällig sanitet och hårt utnyttjad arbetskraft, bör man inte bortse ifrån, menar Fonseca,¹⁶⁶ men denna familjeform använder sig i större utsträckning av informell barnomsorg.

4.3 Konklusion av del ett

Problemet med de dominerade klassernas kärnfamiljstänkande är att det inte stämmer överrens med den sociala verkligheten för majoriteten av landets fattiga befolkning. Bland medel- och överklassen är familjen oftast sluten och arvet är en central fråga. Det är hos dessa grupper som legal adoption förekommer i större utsträckning. I dessa sammanhang är det mindre "naturligt" att ta hand om någon annans barn. Motivet till adoption grundas oftast på barnlöshet. Vålbärgade har större krav vad gäller barns egenskaper och nya familjemedlemmar hämtas ofta ifrån en institution. Detta beror förmodligen på att samhället är segregerat och erbjuder få kontakter med den miljö som har disponibla spädbarn.

Bland låginkomstintagare i Brasilien blodsband är inte lika väsentligt och man innesluter utan svårigheter nya familjemedlemmar. De omhändertagna barnen kallas ofta för son eller dotter och behandlas jämbördigt med de biologiska. Man har i större utsträckning en relation till grannflickan och dennas barn som man tycker om och gärna vårdar.

---

¹⁶⁰ Dias (1995)

¹⁶¹ Zaluar (1998)

¹⁶² Boyer (1993), Campos (1991), Fonseca (1995) Lobo (1997), Scheper-Hughes (1992) Sergato, (1986), Silva (1998), Zamora (1999), Weber (1995, 1995, 1996, 1998)

¹⁶³ Silva (1998)

¹⁶⁴ Artigo 25 (In: Cury et al 1992)

¹⁶⁵ Silva (1998)

¹⁶⁶ Fonseca (1994, s.120)

ÖGONBLICKSBILDER FRÅN
ÁGUA MINERAL¹⁶⁷

---

¹⁶⁷ Sidorna 32 till 37 innehåller 17 fotografier och finns i dokumentet "bilder" i mappen på SOA 205 B:s hemsida.

DEL II.
FÄLTUNDERSÖKNING OM
INFORMELLT OMHÄNDERTAGANDE
I ÁGUA MINERAL

1. VARDAGSLIVET: GATAN OCH HEMMET

För brasilianare betyder inte "hem" och "gata" endast geografiska avgränsningar utan är framförallt moraliska enheter och sociala sfärer...¹⁶⁸

Så lyder det i den antropologiska klassikern *A casa & a rua* skriven av Roberto da Matta i den femte utgåvan, 1997, om åtskillnaden mellan hemmet och gatan. Ett ämne som även behandlas i detta kapitel.

1.1 Pågatan

a. Samhället som inte finns

*"Den som föds här, dör här!
Och de i Rio vet inte att något har hänt!"*
(Valter på intresseföreningen)¹⁶⁹

Água Mineral är beläget så avsides att oavsett vad som händer är det utan intresse och kunskap för utomstående, menar kassören Valter på intresseföreningen, A.M.A.M, [Associação de Moradores de Água Mineral]. Namnet, Água Mineral, är uppkallat av lokalbefolkningen efter en nu nedlagd fabrik som tappade upp källvatten.¹⁷⁰ Det betyder alltså "mineralvatten". Men orten är inte officiellt registrerad och således finns det inte utsatt på kartor. Invånarantalet är okänt, men uppskattningsvis bor det här ca. 2500 personer.¹⁷¹ Antal hushållsmedlemmar understiger inte fyra till sex personer i den del av samhället där undersökningen är utförd.

b. Bostadsförhållanden

*"Nä, har ni sett! Titta så fult,
det ser ut som en favela!"*
(Gilda, omhändertagande mor)¹⁷²

---

¹⁶⁸ Ursprunglig text (Matta, 1997): "Para o brasileiro, "casa" e "rua" não designam simplesmente espaço geográficos, mas são acima de tudo entidades morais, esferas de ação social, e constituem uma opção básica."

¹⁶⁹ "Quem nasce aqui, morre aqui, sem pessoas sabem no Rio que algo houve."

¹⁷⁰ Många fattiga områden har intressanta påhittade namn. Man kan t.ex. ta bussen till Cala Boca, som betyder håll käften eller till O Buraco do Boi, tjurens hål.

¹⁷¹ IBGE (1998, In: A.M.A.M., 2000)

¹⁷² "Nossa! Você viu, como é feio, parece uma favela!"

Gilda, en adoptivmor genom illegal registrering, grämde sig över åsynen av Água Mineral på ett fotografi och utropade ordet *favela*, kåkstad.¹⁷³ Ofta förknippas fattiga urbana bostadsområden i Brasilien med Favelas. Termen betyder ett fattigt område på ockuperad mark med extremt prekära levnadsförhållanden och utan infrastruktur samt offentlig service.¹⁷⁴ I vardagsspråket har ordet en negativ klang av misär och våld. Água Mineral är inte en favela, men ett *comunidade* eller *localidade pobre*, ett fattigt bostadsområde och situationen är lite drägligare. Man lever under enkla förhållanden, men inte i misär.

Samhället ligger längs en motorled som leder sydost mot ett turistområdet, Região dos Lagos, i ytterområde till Columbandé. Det är en förort till staden São Gonçalo som vuxit samman med Niterói. Denna stad har sin tur har vuxit ihop med Rio de Janeiro som med drygt 11 miljoner invånare är Brasiliens näst största metropol efter São Paulo.¹⁷⁵ Avståndet till centrala Rio de Janeiro är ca 20 kilometer. Motorleden är tungt belastad med bussar och lastbilar. Varken signalljus eller övergångsställen är installerade. Vid bussavstigning i bilrusningen måste invånarna springa över vägen. Sikten är dessutom skymd på grund av en snäv kurva.

Om man går in en bit från motorleden omger mjukt rundade sammetsgröna kullar samhället. I den del där undersökningen har utförts finns fyra vägar, varav tre är jordtrampade och ligger på en bergsslutting vars rand utlöper tvärt mot en mycket trafikerad väg mot Niterói (se bild 4. s.34). Konstruktionen är endast utformad för biltrafik, utan trottoar och med öppna avlopp längs asfaltkanten. Många klagar sig över detta och är rädda för sina barns säkerhet. På intresseföreningen kämpar man för förbättringar och förverkligandet av en gångbro över motorleden och en trottoarkant vid den nedre asfalterade vägen.

---

¹⁷³ Vad är en favela? Termen åsyftade ursprungligen på "Morro de Favella", Favellaberget, i nordöstra saten, Pernamubo. Där härbärgerades soldater efter kriget 1897. De första favelorna uppkom i metropolen Rio de Janeiro, den dåvarande huvudstaden på tjugo- eller trettio-taleten (Oliveira et. al, 1994). Den skiljer sig från ett amerikanskt getto genom att invånarna är av blandat ursprung. Enligt Licia Valladares, expert i ämnet, menar att den störta fattigdomen inte finns i dessa områden. Rio de Janeiro har den största koncentrationen av favelas i Brasilien med 545 enheter (Valladares & Ribeiro, 1984). 32% av befolkningen i Rio de Janeiro bor i en kåkstad, vilket innebär att de är mer än i något annat latinamerikanskt land (Perlman, 1981, s.31). Därutöver är de mycket olika varandra, som huskonstruktioner, grad av marksluttning, juridiska rättigheter, levnadsstandard och kommers. Rocinha i Rio de Janeiro har t.ex. banker (Medina & Valladares, 1968, 1977, 1978, 1991, In: Preteceille & Valladares, 1999).

¹⁷⁴ Preteceille & Valladares (1999, s.7)

¹⁷⁵ Santos (1996)

c. *Arbete*

”Att vara ett hembiträde –
är att vara en slav.
All skuld hamnar på dig”
(Gilda, omhändertagande mor)¹⁷⁶

När Gilda var sju år gammal började hon arbeta som barnflicka. I den första familjen hon bodde hos kröp mannen ner i hennes säng. När hon berättade detta för frun kastades hon ut på gatan och kallades för prostituerad. För Gilda är hembiträdets sociala situation samma som för slavinnans.

Befolkningen tillhör sub-proletariatet och ofta har man ett eller två jobb (se s.25) Hushållsmedlemmarna har tillsammans ca två till tre minimilöner (ca. 1.284 till 1.926 kronor), ibland ännu mindre.¹⁷⁷ Bara ett hushåll har bil och det symboliserar ekonomisk välgång. Kvinnor som arbetar utanför hemmet gör det inom service-sektorn och då oftast som *empregadas*, hembiträden, och *faxinares*, städerskor, hos privatpersoner eller som *zeladoras*, lokalvårdare, på offentliga inrättningar. En del har bättre arbetsförhållanden och arbetar på kontor eller i klädbutiker och åtminstone en kvinna arbetar på en turistbyrå. Män främst inom byggnadsbranschen, på fabriker eller som portvakter.¹⁷⁸ Valdemir, på A.M.A.M har trots sin obehandlade epilepsi, blivit den enda invånaren som har lyckat att kämpa sig in i universitetsvärlden och arbetar nu som lektor.

d. *Politik*

”Innan val behandlas man som kompis
med borgmästarkandidaten –
och sedan aldrig mer”
(Lucas, omhändertagande far)¹⁷⁹

Den äldre generationen som kommer från landsbygdens jordbruksområden sökte sig hit på jakt efter lycka och arbete i Rio de Janeiro.¹⁸⁰ De flesta av dem är analfa-

¹⁷⁶ ”Ser empregada doméstica é ser escrava. Tudo culpa cai encima dela.”

¹⁷⁷ A.M.A.M. (2000)

¹⁷⁸ Uppgifterna bygger på främst på den del av Água Mineral där undersökningen är gjord. Att ge exakta siffror är svårt eftersom antalet personer i hushållen är okänt även inför myndigheterna, samt många hus är inte korrekt registrerade. På de fyra vägarna i undersökningen finns omkring 30 - 40 hushåll.

¹⁷⁹ ”Antes o eleição você é tratado como amigo dos candidatas, e depois nunca mais.”

¹⁸⁰ Främst Minas Gerais, staten väst om Rio de Janeiro

beter. Den enda gången på året de är "ihågkomna" är när borgmästarvalskampanjerna sätter igång i maj inför oktobervalet. Dock är man lite ironisk över detta, att före val blir man dunkad i ryggen och "kompis" med maktens män, men när det hela är över försvinner den man röstat på ur åsynen och kommer inte tillbaka för rän vid nästa tidpunkt fyra år därpå.

Röster är underförstått köpta. Den borgmästarkandidat som är generösast får flest röster. Byggmaterial leveras till de jordtrampade vägarna som leder upp mot slutningen eller cement och ihåliga tegelstenar till husen. Männen arbetar oavlönat och i syftet att förbättra den lokala standarden (se bild 17, s.37).

De aktiva medlemmarna i intresseföreningen irriteras över att propagandabanderoller hängs framför deras och andras lokaler. Kandidaterna vill ge sken av att de har bidragit med någon byggnation. På nätterna tar man ibland ned plakaten. Alla vet vem som gjorde det, men ingen talar om det.

e. Lokala resurser

*"Vi måste handla nu för våra ungdomar
innan det är försent!"*

(Ordförande, Lucianas mätto på intresseföreningen)¹⁸¹

Våld förekommer i Água Mineral men i en liten utsträckning i jämförelse med hur det ser ut i de "krigsdrabbade" favelorna,¹⁸² där det råder ett "icke-deklarerat inbördeskrig" mellan illegala narkotikasmugglingsgrupper och den federala polisen.¹⁸³ När mord inträffar talar man om det med dem man möter under dagen. Nästa dag är det inte glömt men inte nämnt.¹⁸⁴ Den enda skolan i området (upp till 4:e klass), vandaliseras ibland i form av stenkastning mot fönsterrutorna. Dock är skolans rektor och de mest aktiva i A.M.A.M. tacksamma för en sak – att knarkförsäljningen med kommandogrupper inte har etablerat sig.

Trots problem i närområdet är man tacksam över att de vuxna fortfarande har kontrollen. Således är det en viktig motivation att anordna kurser för grundutbild-

¹⁸¹ "A gente tem que agir agora para nossos adolescentes, antes que é tarde demais."

¹⁸² På portugisiska kallar man skottlossningarna mellan kommandogrupper (knarkligor) eller polisen för *guerra*, krig.

¹⁸³ Lästips om favelor: Zaluar, Alba & Alvito, Marcos. (org.). *Um século de favela*, Rio de Janeiro: Fundação Getúlio Vargas. 1998.

¹⁸⁴ Under undersökningen gång skedde åtminstone ett mord och en förrymd brottslig (och son till en kvinna) som tog sig in i husen.

ning och förberedelser till universitet för ungdomarna på A.M.A.M. För övrigt finns det inga andra fritidsaktiviteter.

Vad gör intresseföreningen A.M.A.M.?

Det är tre styrelsemedlemmar som är pådrivande krafter. Presidenten, Luciana, är en stark person i samhället och om något är fel är det henne man söker upp oavsett tidpunkt på dagen. Hon är bästa vän med Valter och han stimulerade henne att återuppta sina grundskolestudier. Den före detta presidenten Seu Demérito, 73 år, står för det praktiska arbetet. Han åkte t.ex. till Copacabana med buss för att hämta en donerad toalettstol. Det tog en hel dag för honom att gå till fots långa sträckor och lyfta den av och på. Därtill är det en ekonomisk belastning att betala bussbiljetterna.

Allt arbete är ideellt och man har lyckats förverkliga: två sammanträdes- och skollokaler, ett kök, grundskolekurser, en dator och ett minibibliotek. De projekt man kämpar för nu är en datorkurs för att ungdomarna lättare skall komma in på arbetsmarknaden samt för fotbollsskola. Genom att låta de med bäst betyg få vara med i laget vill man motivera eleverna att studera. Därtill har man målet att starta ett daghem och bygga säkrare övergångsställen. Man vill även engagera de evangeliska kyrkorna.

A.M.A.M. har tre samarbetspartner. Den ena är skolan CIEP, Centro Integrado de Educação Pública. Den andre är Horto Ambiental, ekologisk trädgård som arbetar med agenda 21 och den tredje parten är psykologen Maria Helena Zamora från Universidade Federal Fluminense och forskare på CESPI.

Det finns varken skola efter 4:e klass, daghem, offentligt bibliotek, advokatbyrå eller vårdcentral i närheten. De förbättringar som sker är beroende på de få men starka lokala eldsjälarna, och det ideella arbete i bostadsområdet. Det gäller att *correr atrás*, att med ordagrann översättning "springa efter" sina rättigheter eller de materiella resurser man eftersträvar.

f. Kyrkan och tron på en botande Gud

"Om jag inte hade varit kristen hade jag varit död.

Visste du det?

*Om man inte får kärlek eller ömhet av någon -
varför leva?"*

(Gilda, omhändertagande mor)¹⁸⁵

Majoriteten är djupt kristna. Man är pingstvän, Jehovas vittne eller baptist och bara en person i undersökningen är katolik.¹⁸⁶ Lördagen är den evangeliska kyrkans

¹⁸⁵ "...Ai de mim se não fosse uma cristã... Já tinha morrido, sabia? A, não tenho amor, não tenho carinho de ninguém pra quer viver."

sjunde vilodag. Mycket engagemang samt ett tionde av de knappa inkomsterna går till kyrkas aktiviteter.

Gud botar psykiska och fysiska sjukdomar och det är i de privata bönderna till honom som ger kraft i kampen för överlevnad. Många vittnar om hur de slog sina barn eller var alkoholiserade. Ingen bör fördömdas för sitt "syndfulla" förflutna, oavsett om man varit prostituerad, missbrukare eller kriminell, utan välkomnas in i gemenskapen. Med kyrkans och trons hjälp har de förändrat sina liv till det bättre och försonats med oförrätter föräldrarna eller andra har begått mot dem.

Ledarna i intresseföreningen är dock kritiska mot den evangeliska kyrkan. Att den skänker styrka till människor är bra. Men samtidigt blir en del pastorer välbärgade på tiondet som tas från de knappa lönerna och politiskt och sociala engagemanget uteblir. "Folket gör så som pastorn vill!", menar Luciana.

1.2 I hemmet

a. Hemmiljön

Hemmen är avgränsade med murar mot yttervärlden (se bild 3, s. 34). Bakom de höga skyddsvärnen finns alltid kvinnor, barn och hundar. När de stora plåtportarna öppnas möter man dem alla. Hundar och barn kretsar kring kvinnoben eller sitter ihopkurade i stora famnar. Det är viktigt att dessa små skildras genom kamerans ögonblicksbilder, tycker mödrarna. Katter är inte populära.

Plåtburkar eller petflaskor har blivit krukor där ormbunkar prunkar och några har bananträd eller hibiskusbuskar på innergården. Barnen har få leksaker, men skojar med varandra på den cementtäckta marken.

Inne i husen finns det elektricitet, gasspisar, kyl, teveapparater men sällan telefon. Ofta är hushållsapparaterna köpta på avbetalning. I samtliga hem bor minst tre generationer, släktingar eller omhändertagna barn tillsammans under ett och samma tak eller i olika hushåll på jordlotten och man delar ofta sovrum med varandra.

b. Vardagsarbetet

Dagen börjar tidigt för både kvinnor och män. Många går upp klockan sex och kommer inte tillbaka förrän mycket sent på kvällen. Man tar en kopp kaffe med

---

¹⁸⁶ Brasilien är ett katolskt land, men de protestantiska rörelserna har under de senaste åren gjort

varm mjölk och socker, innan man ger sig iväg. Många går ner till den lilla butiken för att köpa nybadade franskbröd. Sedan skickas de större barnen iväg till skolan, medan de små blir kvar hemma.

Efter frukostkaffet tar de hemmavarande kvinnornas sysslor vid. Man tvättar, städar, betalar räkningar eller ta bussen till vårdcentralen med något sjukt barn. Kläderna skall vara rena och hemmet skinande. Städa gör man helst varje dag och det är viktigt att all smuts gnuggas bort, när man står vid tvättkaret ute på gården (se bild 13, s.36). Tvättmaskin är det bara en kvinna som har. Maten köper man i flera olika affärer för att utnyttja rabatterbjudanden. Sedan bakas det kakor och småtugg eller syr och broderar man för att tjäna sig en extra slant genom att sälja det längs med vägar och på mötesplatser.

Inget daghem finns i området. När en mor är borta på ärenden eller arbetar, tar andra kvinnor hand om de mindre barnen. Det är ofta barnens mormor, farmor eller en grannkvinna (se bild 15, s.37). Gatan är en farlig värld och barn leker inte utan uppsikt. Man är stolt över de som studerat, håller sig hemma och går i kyrkan. Sociala är alla, men att vara stillsam är en väl ansedd egenskap.

Inget undgår de äldre damerna som spejar ut genom gallerfönstren på livet och rörelsen som förekommer i gatans värld (se bild 1, sid 33). Ingen sitter ensam. Alla känner alla och man talar gärna om grannarnas leverne. Gamla, skadade, pensionerade sitter gärna på sin lediga tid på stolar invid husmuren och samtalar med förpasserande, bjuder på en *cafezinho*, expressokaffe eller sötad juice. Man sysslar med handarbeten eller med sina hundar, medan barnen spelar fotboll eller kula på de gropiga och jordtrampade vägarna mellan husen.

Vid 12-tiden kommer de skolbarn hem som inte studerar på eftermiddagarna för att äta lunch och ta sig en middagslur eller leka (se bild 5 s.39). Det är alltid någon av kvinnorna i hushållen som lagar maten. Seu Demérito äter bara sin frus mat, vilket givetvis är en mycket fin komplimang till Dona Amélia (se bild 7, s.35). Lunchen består dagligen av ris, svarta bönor, farofa (stekt maniokmjöl) och kött, kyckling eller fisk. Efteråt umgås man igen och barnen springer mellan husen. Man oroar sig dock om de inte säger var de tar vägen. Om de dröjer går någon vuxen eller ett syskon ut för att leta. Barn behöver framförallt ömhet men även gränssättning, skolgång och frihet, tycker de flesta.

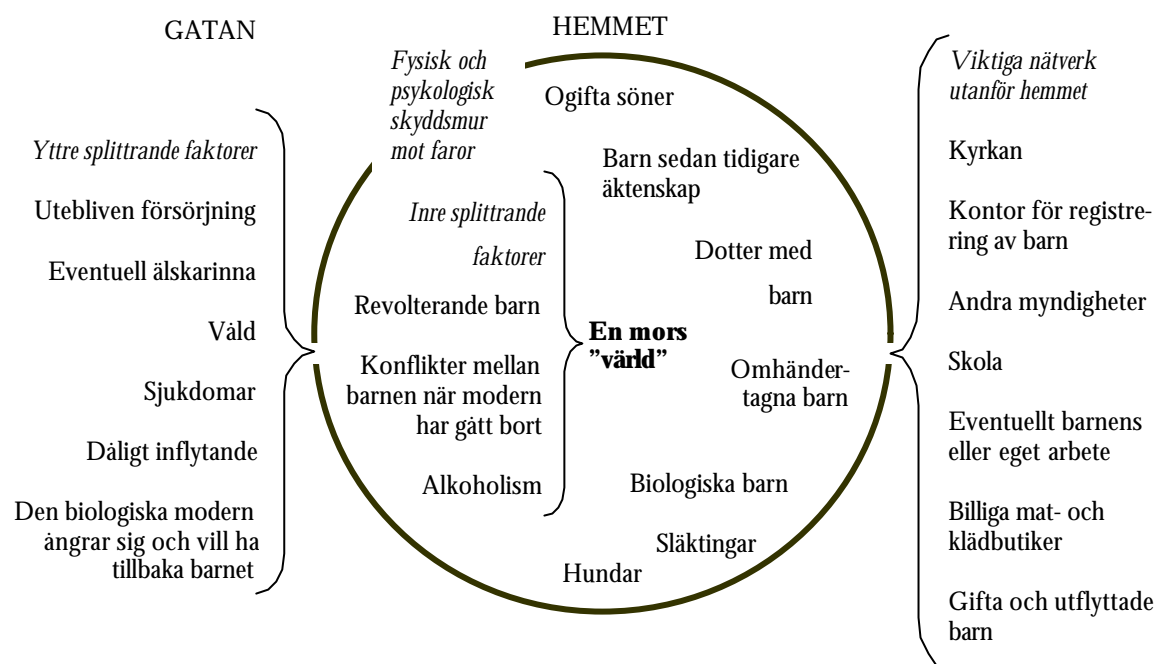
entré bland låginkomst grupperna och rörelserna växer snabbt.

c. Giftermål

Man drömmer om att kunna ge sina barn ett eget hushåll. Redan från spädbarnsåren börjar man att planera. Man vill ge dem ett tryggt liv, i sin närhet och gärna bygga ett hus till dem på tomten (se bild16, s.37).

Idealet är att barnen inte flyttar hemifrån förrän efter kyrkbröllop. Då arbetar fadern och den tilltänkte svärsonen med bygget av det nya hushållet tillsammans. Vanligast är att mannen kommer till kvinnans hemmiljö. Att göra ett fint litet hus till sin dotter eller blivande hustru är en kärleksgärning. När det finns en ledig stund eller lite pengar över så arbetar man med detta och det kan ta år innan det blir klart. Ofta gifter man sig inte förrän det viktigaste i hushållet är klart. Vid borgmästarvalen, tar det återigen fart när männen skänkts byggmaterial. Medlemmarna i kyrkan samt släktingar och vänner bidrar med vad de kan. Man ger cement, golvplattor eller lånar ut möbler och apparater. Efter bröllopsceremonin görs ibland en fest på intresseföreningen. Att dricka öl i de dominerande evangeliska kretsarna är inte väl ansett. Man dricker läsk till tårtan. Om kyrkbröllop inte äger rum, utan en man och en kvinna är sambos, kallas man för gift ändå.

2. EN MORS "VÄRLD"

Figur 5. Inom den markerade cirkeln, finns mors "värld", som är hemmet, värden och barnen. Cirkeln symboliserar husets skyddsmur som även har en psykologisk betydelse.

Med en mors värld menas i detta sammanhang kvinnans domän, hemmet, i vilket hon har beslutsrätt om och ansvarar för värden, maten och barnen.¹⁸⁷ Ofta är det den hemmavarande gifta modern eller änkan i storhushållet.¹⁸⁸ Men tillvaron är inte statisk. Hennes sociala ställning bekräftas av att vara gift, dock kan hot rubba hennes ställning från "gatan" och mannens värld. Men faror finns även latent innanför hemmets murrarna. Vad som är gemensamma för samtliga fall vid informellt omhändertagande är att barnet alltid kommer från en kvinna med splittrade livsförhållanden till en kvinna med stabil tillvaro. På olika sätt försöker man således att preventivt arbeta för att inte balansen skall rubbas.

2.1 Stärkande faktorer

Det som främst binder man och hustru samman är de biologiska barnen. De övriga medlemmarna styrker främst moderns ställning och bidrar till försörjningen.¹⁸⁹ Vad som alltid finns i dessa hem är mödrar, barn och hundar. I övrigt kan det variera. Varför är hundar viktiga? De är mycket tama och till försvar lämpar sig de

¹⁸⁷ Begreppet sfär använder sig inte invånarna av för beskriva sin tillvaro.

¹⁸⁸ Gränserna kan vara lite luddiga eftersom i varje hem finns flera mer eller mindre självständiga hushåll och samarbete är vanligt.

¹⁸⁹ "Quem nasce aqui, morre aqui, sem pessoas sabem no Rio que algo houve."

knappast. Kanske omsluter behovet att vårda även hundar. Det är inte ovanligt att man träffar bekanta på exempelvis busshållplatsen med en upphittad valp i famnen och känner förbarmande över denne *vira lata*, (vrida på burkar) "gathund". Känslan av kärlek är detsamma till en hund som till ett barn, tycker Lorimar.

2.2 Splittrande faktorer

"...Nu ser du min flicka,
att mitt liv är ett lidande utan segrar -
min enda seger är mina fyra barn
som jag har lyckats att föda upp."

(Lucília, omhändertagande mor)¹⁹⁰

Grannarna i Áuga Mineral säger att änkan Lucília, 58 år, har levt ett *vida sufrida*, ett liv med mycket lidande (se bild 11, s.36). Det som kantar hennes liv är förluster i form av – mat, hus, sjukdomar och död. Lucílias första make avled ung i ett hastigt hjärtslag och hennes andre man mördades mitt på dagen i deras lilla brödbutik - han var politiskt aktiv. Denne make var tidigare gift och den före detta hustrun vågade nu efter hans död hämnas på den "andra kvinnan" genom att skicka sonen för att bränna upp allt vad Lucília ägde. Inget återstod förutom fyra barn.

Lucílias hade en mycket god förmåga att reflektera och följa den röda tråden i sitt liv, barnen. Ibland gav hon intycket av att vara på villovägar, men utlöparna om sjukdomar, förlorade rättegångar och brist på mat betydde något viktigt. Det kom tydligt fram med den avslutande orden: "...Nu ser du min flicka, att jag inte har haft några segrar i mitt liv - min enda seger är mina barn som jag har lyckats att föda upp." Som i en protest mot förtryck, orättvisor och elände kan ingen ta ifrån henne att vara en god mor. Glädjen och kraften i livet är vänskapen med dotterdottern på åtta år och tron på en kärleksfull Gud, men rädslan för den fysiska förlusten och en oviss framtid hotar ständigt.

Ytterligare en fara utanför hemmets murar är *mulher na rua* (en kvinna på gatan), älskarinna.¹⁹¹ En tendens är att en kvinnas svek mot en kvinna betraktas värre än mannens. I de tre fall där man nämnde otrohet kom detta tydligt fram. Av sex in-

¹⁹⁰ "Agora você vê a minha filha. Minha vida veio de sofrimento e sem vitória, nenhuma. A minha vitória foi meus quatro filhos...que criei."

¹⁹¹ Ett besläktat uttryck till *mulher na rua* är: *O que um homem não tem em casa ele procura na rua*, vad /en/ man inte får i hemmet, söker man/han på gatan. Således måste en kvinna tillfredsställa hans behov för att ha kvar honom och om det inte sker är det hennes fel att han tar till sig till andra. Att vara otrogen heter även *pular o muro*, hoppa över muren.

tervjuade mödrar berättade två, utan att vara tillfrågade, att deras män hade varit otrogna med deras systrar. Ett dubbelbedrägeri som var svårt att övervinna. Den tyngsta bördan var vetskapen att den person som stod dem närmast, system och inte maken, hade gjort något så hänsynslöst. Men kvinnorna beslöt att inte skilja sig, eftersom de var beroende av ekonomiska bidrag till familjen. Ett annat exempel var när Carina berättade att hon var havande, fick reda på att pojkvännen var förlovad. "Jag sa till honom: Din mamma är ännu mer skamlös än du, för hon accepterade mig i sitt hem...som älskarinna...och visste att du var förlovad."

2.3 Moderskapets betydelse

*"pappan älskar man genom pengapungen,
men mamman genom hjärtat"*
(Lucas)¹⁹²

Å ena sidan betraktas mannen som familjens överhuvud, å andra sidan har den gifta kvinnan en stark ställning i hemmet.¹⁹³ I Lucas uttalande förmedlas synen att modern: "Älskar man genom hjärta, medan fadern genom pengapungen." Fadern betraktas alltså inte lika betydelsefull för barn.

Särskilt unga män, som inte är troende, anses som "opålitliga" med en "ansvarslös karaktär" och utan vilja att binda sig till bara en kvinna. De är mer "djuriska" och kallar sig inom vissa grupper för *macho*, hanar. Givetvis är verkligheten nyanserad och fäderna i undersökningen (Demérito och Lucas) är mycket noga med att framhålla sitt ansvarsfulla leverne, tillskillnad från de unga pojkarnas "klandervärda" beteende och de känner stolthet över att vara goda fäder och livskamrater till sina hustrur.

Den motsatta synen råder dock på kvinnan i rollen som mor. Hon symboliserar hjärtat och kärleken, är "ansvarsfull", "altruistisk", "rättvis", "vårdande" och "längtar efter att binda sig till en man och föda barn". Kanske är detta orsaken till att 70% informella barn-mor relationer utgjordes av flickor. Det finns två parallella föreställningar som genomsyrar moderskapets natur:

- "Den sanna modern går till världens ände för sitt barn!" (den biologiska)
- "Den sanna modern är inte den som sätter ett barn till världen, men hon som föder upp det!" (den omhändertagande)

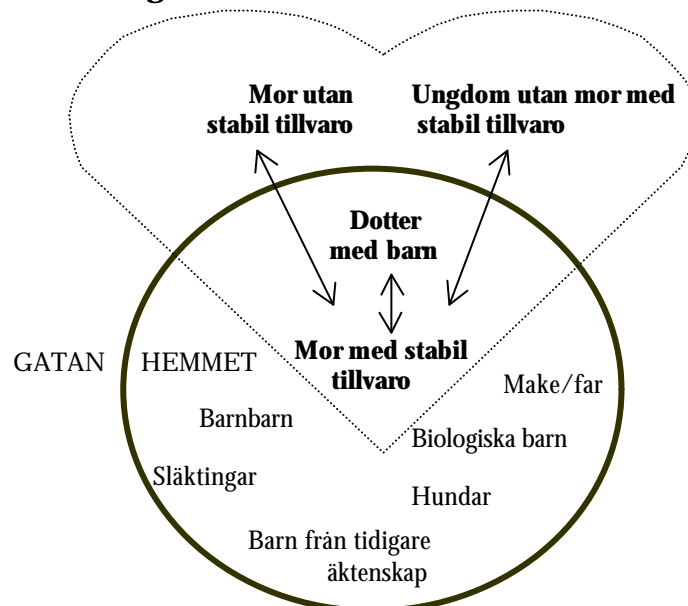
¹⁹² "Mãe a gente carrega no coração e o pai a gente carrega no bolso."

¹⁹³ I kvantitativa forsknings används det vedertagna begreppet *chefe de família*, familjeöverhuvud.

3. DEN BIOLOGISKA MODEN

När en mor har hamnat i en svår livssituation är *samarbete med andra kvinnor avgörande*. Anledning till att överlåta ansvaret under en viss period eller definitivt till en kvinna med stabil tillvaro - ofta en grannfru - är inte att överge. Det är ett sätt att ge det man själv inte kan erbjuda. Kvinnan kan vara mycket ung och ogift eller gift men arbetslös, bostadslös, familjemedlemmarna sjuka och många munnar att mätta etc. Ibland har mannen lämnat henne för en annan kvinna och ibland är hon själv älskarinna. I en familj ville inte den biologiske fadern behålla barnet och hon ställdes inför ett ultimatum - "mig eller pojken."¹⁹⁴ I samtliga fall är det en kombination av ovanstående faktorer.

3.1 Tre ansvarsöverföringsmönster

Figur 6. Inom den streckade linjen utanför cirkeln finns mödrar och barn utan en trygg livssituation som söker hjälp av en omhändertagande mor med stabil tillvaro.

Processen mellan kvinnor och barn är sällan som vid legal adoption, att den adopterade får en mor mindre och att alla band klipps av till ursprungsmiljön. Som visas i modellen ovan (fig. 6) finns tre mönster för ansvarsöverföring av ett barn till en mor med stabil tillvaro: ett, *dotter med barn*, två, *mor utan stabil tillvaro* och tre, *ungdom utan en mor med stabil tillvaro*.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Detta gällde Renatos fall. (Se Ap.VI, s.89-102)

RELATIONER MELLAN MÖDRARNA OCH BARNET									
Omhändertagande mor			Biologisk mor		Omhändertaget barn				
Namn	Civil-status	Antal biologiska barn	Relation mellan mödrarna	Civilstatus	Namn	Oreg. fostervård	Illegal adoption	Förmyndarskap	Alder vid omhändertagande
Amélia	gift (Demérito)	2	granne	ogift	Vilma		x		under 1 år
Dilma	gift	1	ingen	gift	Renato	x			16 år
Lucília	änka	4	dotter	ogift (hemma boende)	Sheila				under 1 år
Gilda*	gift	-	syster	ogift	Carina		x		under 1 år
			syster	gift*	Elisa*			x	6 år
Luciana	gift	3	ingen	gift	Martilde	x			12 år
Mariza*	gift (Lucas)	3	ingen	ogift	Josimar		x		under 1 år
			granne	*	Elisa*	x			19 år
Lorimar	änka	11	dotter	ogift (hemma boende)	Alexe		x		3 år
			dotter	ogift (hemma boende)	Ander-son		x		under 1 år
			Granne	gift	Fernanda		x		2 år
TOTALT									
3.4 biologiska barn per kvinna			5 st släkt 6 st. ej släkt		6 st. flickor 4 st. pojkar				
Alla är gifta			5 st. ogifta 4 st. gifta		4 st. informella fosterbarn 6. st. illegalt adopterade 1 st. förmyndarskap				
(Hudfärg på barnet i förhållande till föräldrarnas har ingen betydelse vid omhändertagande.)					5 st. spädbarn (under 1 år) 3st. små barn (från 1 till 11 år) 3 st. ungdomar mellan (12-19 år)				

Figur 7. Matrisen tar upp intervjupersoners relationer till varandra. I texten framöver kommer detta att åskådliggöras. Stjärnan (*) visar det enda barnet, Elisa, som har flyttade tre gånger.

¹⁹⁵ En stabil tillvaro innebär inte endast ekonomisk trygghet, men även tillgång till sociala nätverk och emotionellt jämvikt.

3.2 Dotter med barn

Det första en kvinna gör, oavsett om hon är gift eller bor hemma, är att försöka placera barnet hos sin mor eller samarbeta med henne i skötseln. När en ung kvinna blir havande och fadern inte tar ansvar finns följande mönster.

a. Mormoder tar huvudansvaret

*”Nej, min dotter lilla,
jag är inte din mamma,
utan din mormor!*

(Lucília)¹⁹⁶

Lucília tar hand om dotterdottern, men flickan får inte kalla henne för mamma med hänsyn till dottern, som har registrerat barnet i sitt namn och bor i huset bredvid på tomten. Men innerst inne tycker dock Lucília att hon är det den ”riktiga” mamman, eftersom ”den som föder upp är den sanna modern”. Därutöver är hon *mãe duas vezes*, mamma två gånger om, genom att vara mormor.

b. Dottern tar huvudansvaret

Carina blev gravid under tonåren precis som sin mamma Laura. Tillskillnad från sin biologiska mor, som överlämnade flickan till systemen, fick hon av sin omhändertagande mamma behålla barnet. På dagarna arbetar Carina, medan mormodern sköter den tvååriga, Pedro Henrique. Pojken har blivit sin morfaders älskling och kallas för pappa, men mormor för mormor och mamma för mamma.

c. Barnet ges bort av mormodern

Luciana är en av de kvinnor som har det bäst ekonomiskt ställt och samtidigt den enda av dem som är politiskt aktiv.¹⁹⁷ Hon berättade gärna hur, Martilde, en tolvårig flicka på eget initiativ kom att bo i hemmet och hur den biologiska modern muntligt överlämnade ansvaret.¹⁹⁸ Men under den två timmar långa intervjun, och även senare undvek Luciana att berätta att hennes egen 15-åriga biologiska dotter,

¹⁹⁶ ”Mãe não a minha filha, é vó. Vovó é vó.”

¹⁹⁷ Hennes familj har både en bil och en tvättmaskin, vilket hon är ensam om. Claudia Fonseca (1994) menar att när fattiga familjer ofta anpassar sig till borgarklassens värderingar i takt med att deras ekonomi förbättras.

¹⁹⁸ Denna flicka var det enda fallet av tio barn där behovet av arbete i hemmet var från början orsaken till omhändertagande. Men en öm relation kom senare att utvecklas sig när det visade sig att flickans systers make, som hon bodde, började att ta på hennes kropp och hon flyttade hem till Mariza.

Maria, tvingades ge sitt spädbarn till en steril moster. Hon nämnde dock att dottern hade blivit havande, men sade att flickan skulle *toma a responsabilidade*, ta sitt ansvar. Att Luciana givit bort dottersonen kom fram långt senare vid ett spontant samtal med Maria, som berättade om sin känslomässiga försoning med sin dominerande moder, när denna var ute på ärenden.¹⁹⁹ Det bör vara osagt om man generellt inte vill tala öppet och känner skamkänslor över att inte förmå föda upp ett barn i familjen.

3.3 Mor utan stabil tillvaro

a. Ett exempel: Vilmas mor

Vilmas mamma, Catarina, var älskarinna och hembiträde utan ett eget hem (se bild 8, s.35). Som nyfödd, för tjugosju år sedan, bars hon på moderns arm för att söka rätt på fadern som bodde i Água Mineral. Först knackade Catarina på hos Lorimar, som redan hade flera småbarn. Lorimar i sin tur frågade vad som stod på och när hon fick klarhet i situationen och förstod allvaret blev Catarina överskickad till Amélia, som var nygift på den tiden, och bodde på andra sidan gatan. När Amélia också förstod svårigheterna påpekade hon: "Du kan inte ge ditt barn till den kvinnan (äkta hustrun). Det är som att be en höna picka ihjäl en främmande kyckling! Vill du inte ge flickan till mig istället?" Och så blev det. Vilma var sjuk, men överlevde tack vare Amélias vård. Den biologiska modern kom ofta på besök och Vilma känner sig inte övergiven av henne. Däremot finns en känsla av svek från den biologiska faderns sida. "Varför min mamma inte kunde ta hand om mig vet jag. Hon bodde på sin arbetsplats. Men min pappa hade ingen anledning att inte ta hand om mig."

När Vilma var sju år gammal gifte sig den biologiska modern. Då kom frågan om var hon skulle bo, men Catarina sade till Amélia: "Flickan är din, du har tagit hand om henne sedan hon var liten." Amélia dubbel-registrerade flickan under de följande dagarna efter överenskommelsen. Hon behöll förnamnet, Vilma Catarina, efter den biologiska modern, men tog sitt efternamn. Vilma fick härigenom två födelsebevis.

---

¹⁹⁹ Maria menar att man måste förlåta sin mor annars kommer man att behandla sina egna barn likadant. Ett budskap förmedlat av Jehovas vittne. Maken var otrogen med en annan kvinna och hon lever ensam med sina tre barn under en stor fattigdom.

3.4 Ungdom utan mor med stabil tillvaro

I undersökningen fanns det tre ungdomar som genom egna initiativ kom till en kvinna med stabil tillvaro. Det som är gemensamt för dem är att de har haft en svårt barndom och att den som omhändertar ansvarar för överlämnandet av brud eller brudgum under bröllopsceremonin.

I fallet med Martilde var motivet att *få ett arbete*. En dag knackade hon på Lucianas dörr. De kom överrens om att hon skulle arbeta i hemmet utan ekonomisk ersättning men kompenseras genom att bli värdad, få mat, kläder och gå i skola. Efter en tid utvecklades varma mor- och dotterkänslor och en dag vägrade flickan att gå hem till systemen som hon bodde hos. Det visade sig att dennas make hade tagit på flickas kropp och Luciana såg till att en rättegång mot förövaren väcktes.

I de andra två fallen var motivet att *få en mor*. De valde inte bort sina rötter, men stod utan beskydd. När Elisa var sju år gammal begick hennes biologiska mor självmord. Då packade hon sin väska och flyttade till fastern, Gilda. Det var i undersökningen det enda lagligt genomförda omhändertagandet i form av *tutel*, förmyndarskap. Elisa kände ingen kärlek till fastern och valde att aldrig använda sig av tilltalsordet mamma. Vid ett storgräl packade hon sin väska igen efter orden: "Om du inte är nöjd så får du sköta ditt eget liv".²⁰⁰ Arton år gammal flyttade hon hem till Mariza och det dröjde bara några månader tills de nya informella vårdnadshavarna utnämndes till mamma och pappa och presenterades som mor och far på hennes bröllop. De tidigare formella fosterföräldrarna var bjudna men valde att undvika "förödmjukelsen" att komma. Elisa hade dock sökt med blicken i kyrksalen för att se om de var där, påstods det.

Renato var ett institutionaliserat barn, som hade levt på gatan och vid sexton års ålder utnämnde han en kvinna till "min mamma". (Se bild 6, s.35 och kap. 5, s.62). I Appendix III (s. 89-101) finns en översatt intervju om hans kamp att finna sin "mamma genom hjärtat".

3.5 Överläter ansvar eller överger?

Den dominerade föreställningen i samhället och i tolkningar av barnlagen är onyanserad och lyder: "Alla barn som inte lever med den biologiska modern är övergivna" (se Del I, s.27-29). Bland invånarna i Água Mineral dras inte gränsen lika

---

²⁰⁰ "Se você não tá satisfeita, vai agir tua vida!"

skarpt. Här finns det fyra vardagsbegrepp angående den biologiska moderns handlande. I figur 8 redogörs definitioner utifrån informanternas perspektiv.

ATT ÖVERLÅTA ANSVAR		
Begrepp	Handling	Konsekvens
<i>Deixar</i> Att lämna, anförtra	Barnet är älskat, eftersom ansvaret har överlåtits till en annan kvinna. Modern ser till att barnet kommer i goda händer	Vård under en avgränsad period som innebär oreglerad fostervård
<i>Dar</i> Att ge		Definitivt omhändertagande och leder nästan alltid till illegal adoption (om det inte sker komplikationer).
ATT ÖVERGE		
<i>Largar</i> Att lämna utan uppsikt, släppa, överge	Ett fysiskt övergivet barn eftersom modern inte har överlåter ansvaret till en annan kvinna.	Barnets framtida vård är oviss.
<i>Rejeitar</i> Att avvisa	Ett psykiskt övergivet barn.	<i>Criança revoltada</i> , ett rebelliskt barn med många problem.

Figur 8. Vanliga begrepp som används för att förklara och värdera de biologiska föräldrarnas handlande och då särskilt moderns.

a. *Deixar*

Att *deixar*, *överlämna* ansvaret till en annan kvinna betyder att man *anförtrot* vården till någon. Det är den informella motsvarigheten på fostervård, *guarda* (se Ap. III, s.86). Den biologiska moderns livssituation har tillfälligtvis försvagats och den vanligaste orsaken är sjukhusinterisering. Om den omhändertagande kvinnan och barnet tycker mycket om varandra blir de "hjärtemor" respektive "hjärtedotter" eller "-son". Denna känsla är bestående, men vården varar oftast bara under en viss period under barnets uppväxt.

b. *Dar*

*"Hon älskade dig,
därför gav hon dig till mig"*
(Mariza, omhändertagande mor)²⁰¹

²⁰¹ "Ela te amava e por isto ela te deu pra mim."

I dessa sammanhang är det en stor skillnad mellan att *ge till någon, dar*, och *abandonar*. Den biologiska modern visar sin kärlek och ansvar genom att låta barnet få en bättre uppväxt, vilket innebär att *modern ser till att barnet blir omhändertaget av någon som kan göra det bättre än hon själv*.

Men det finns en hake, det handlar inte bara om att barnet får det bättre. Att lättvindigt ge är att överge. ”Hon övergav barnet i armarna på en okänd kvinna”, uttryckte sig Lorimar.²⁰² Modern bör känna eller ta reda på vem personen är som barnet kommer till.²⁰³ Barnet måste alltså vara något värdefullt uppoffrat för att inte betraktas som övergivet.

Överlämnandet av ansvaret sker i överenskommelse mellan kvinnorna. Det är inte ovanligt att förslaget kommer från den omhändertagande modern som säger: ”Ska du inte ge flickan/pojken till mig?!”, som i Vilmas fall (se s.53). Detta med undantag för hemmavarande döttrar där föräldrarna beslöt att inte ta hand om barnbarnet, utan att ge bort det till sterila kvinnor i släkten (se s.52). Spädbarn som ges bort leder ofta till illegal adoption. En pappa menade att detta var viktigt, eftersom det inte är hundvalpar man tar emot utan just barn. ”Det är inget man slarvar runt med i olika familjer, utan är en son eller dotter som upptas in i hemmet.

Josimar, ett bortgivet barn

”Vilken kvinna som helst får vänta nio månader, men jag fick vänta nio år”, sade Josimars omhändertagande mamma, Mariza. Pojkens biologiska mor var prostituerad, hemlös och hade tidigare gett bort fem barn. Denna kvinna övergav inte sonen eftersom hon grät vid överlämnandet och var noga med att sonen blev vaccinerad och ordentligt registrerad (illegalt).

c. Largar

Largar, lämna sitt barn utan uppsikt och inte ”dar”, är att *överge fysiskt*. Nu har den biologiska modern satt sitt barn på en kyrktrappa, ett sjukhus eller soptipp etc. Hon har alltså inte gjort vad som står i hennes makt att försöka finna en kärleksfull mor. Om ett barn placeras på institution och modern återvänder för att hämta det har man inte övergivit. Men om man inte kommer tillbaka är barnet just övergivet. Hur kvinnans livssituation ser ut har inget med värderingar av hennes grad av kär-

²⁰² ”Abandonou essa criança no braço de uma desconhecida.”

²⁰³ Gildas barndom arbetade under sin som hembiträde och detta skuldbelades inte modern för. Men vetskapen att modern gav henne utan att känna dem som dottern kom till innebar ett trauma under hela Gildas liv.

lek att göra. Vad det handlar om är hur barnets framtid planeras genom att finna goda händer.

Carina, ett övergivet barn

I det enda fallet i undersökningen där "adoptivföräldrarna" ansåg att den biologiska modern övergav, var när den femtonåriga Laura hade förlöst ensam och *lämnade* (av largar) spädbarnet på sjukhuset efter förlossningen. Hon hade därmed gått ifrån flickan vind för våg och *utan uppsikt*. Men Laura menar till sitt försvar att hon inte övergav. "Jag fick inget stöd hemifrån" menar hon.

d. Rejeitar

"Jag ville finna en mamma som gav ett älskat spädbarn till mig, för man vet ju att ett barn som känner sig avvisat senare i livet får problem och blir revolterande."

(Mariza, om betydelsen av att barn känner sig älskade)

"Rejeitar", att *avvisa* ett barn är att överge men inte fysiskt utan psykiskt. Det innebär att föräldrarna "behandlar barnet som om det inte existerar" och kan förekomma både hos "rika och fattiga", menar Lucas. Hans fru, Mariza anser, att det finns många barn, som känner sig avvisade men inte på grund av att de är omhändertagna utan beroende på hur deras förflutna i förhållande till den biologiska modern framställs.²⁰⁴ Vid många angivna exempel på problemrelationer hade den omhändertagande modern talat illa om den biologiska inför barnet. Denne i sin tur känner sig avvisad och inte *importante*, viktig. Mariza anförde ett exempel - den alkoholiserade grannpojken. Han fick under sin barndom höra att: "Din mamma är inte värd någonting. Hon ville inte ha dig! Om det inte var för min skull att jag födde upp dig så skulle du varit död idag. Hon slängde iväg dig (av largar)."

Detta leder till *criança revoltada*, revolterande barn med problem, (se s. 60). Upproriskheten är en protest mot att: "Jag blev uppfödd av en mamma som inte är min. Då måste jag hämnas på någon... på den mamma och pappa vid min sida som vill att jag ska studera.", menar hon.

²⁰⁴ Själv hade hon en avvisande biologisk far. Han hade under sin uppväxt varit ett "filho de criação" med smärtsamma erfarenheter. Kvinnan han bodde hos hade arton barn och brödet delades inte lika, utan han fick endas äta matresterna.

4. DEN OMHÄNDERTAGANDE MODERN

4.1 En stabil tillvaro: en förutsättning

a. Exempel på stabilitet: Lorimar

Det är nödvändigt att uppnå *balans och stabilitet* i tillvaron för sig och sina barn. Av de kvinnor som omslöt ett barn i sina hem var det en förutsättning. Man behöver stöd från omgivningen, andra kvinnor, maken och släktingar för att klara av vardagen. Hur stark en hennes ställning är beror på makens grad av inflytande, samarbetet med en döttrar i vård av barn och interna eller yttre splittrande faktorer (se fig. 5, s.47). En kvinna menade att förutsättningen för henne att ta emot ett barn byggde på att maken blev fri från sitt alkoholmissbruk, vilket han blev efter att ha "accepterat Gud i sitt liv".

Lorimar, en mor med en stark ställning (se bild 10, s.36)

Hemma hos änkan Lorimar bor det tjugotvå personer i olika tillbyggnader på jordlotten. Hon är djupt troende baptist, är mycket stolt över sitt moderskap och att alla hennes barn vill vara henne nära. "Att älska ett barn är att ge främst ömhet, men även skolgång och frihet", menar hon. På dagarna tar hon hand om de små barnen som inte går i skolan, medan hennes vuxna söner och döttrar arbetar. En ogift son stannar dock hemma eftersom han blev lite *bobo*, knasig, efter en fallolycka från en byggnadsställning under yrkesutövande. Lorimar, har *arton barn* som kallar henne för mamma varav *elva är biologiska* och *tre födda genom hjärtat* (illegal adoption, två av dem är sonsöner) samt *fyra till som betraktar henne som mor*. Därutöver finns ett tiotal hundar på tomt.

Den yngsta biologiska dottern önskade sig innerligt en lillasyster, men Lorimar kunde inte få fler barn och därför ville hon gärna ta hand om ytterligare ett. Grannfrun var gift, men hennes make var arbetslös och Fernanda som var yngst i syskonskaran var sjukast. Lorimar tog hand om flickan sedan hon var två år gammal och idag är hon femton. Fernanda känner sin biologiska mor, men föredrar sin omhändertagande.

Lorimar är ett tydligt exempel på en "stormamma", som trots svårigheter i livet, lyckats bygga upp en stabil tillvaro för sig och sina barn innanför hemmets murar. Hon är centralfiguren, administrerar göromålen och känner en stor glädje över att alla hennes arton barn vill vara henne nära.

b. Oro för instabilitet

”Rebelliska barn blir marginaliserade och marginaliserade barn dör tidigt!”

(Mariza, omhändertagande mor)²⁰⁵

Att inkludera en ny medlem stärker kvinnans position, eftersom ytterligare en person blir lojal, men framtiden är oviss om hur det går för barnet när beskydd utelämnas.²⁰⁶ Vid omhändertaget är det två företeelser som mödrarna oroar sig över. Det ena är att fostersyskon vid hennes bortgång tar ifrån barnet möjligheten att ingå i hushållet. Att ge det ett eget hem är ett sätt att trygga dess framtida. Det andra är att få ett *criança revoltada/rebelde*, revolterande/rebelliskt barn.²⁰⁷ Således var många kvinnor noga med att försöka förhindra framtida problem.

4.2 Fem former av informella mor- och barnrelationer

FEM FORMER AV INFORMELLA MOR- OCH BARNRELATIONER		
Barnet behöver inte bo hos kvinnan		
Begrepp	Oversättning	Begreppsförklaring
<i>Filho de leite</i>	Barn genom mjölken	När en kvinna ammar ett barn blir hon mor och detta kan leda till andra former av relationer.
<i>Filho de coração</i>	Hjärtebarn	Ett barn och en kvinna hyser en kärlek till varandra som mellan mor och barn. Känslorna har ofta uppkommit efter någon form av vård.
Barnet bor hos kvinnan		
<i>Filho de criação</i>	Barn genom fostran	Informellt fosterbarn. En person blir förälder genom att föda upp barnet i sitt hem.
<i>Filho adotivo</i>	Adoptivbarn	När ett barn har registrerats illegalt eller är ett informellt fosterbarn, kallas det ofta för adoptivbarn. Ett mer positivt värdeladdat begrepp än ”filho de criação.”
<i>É meu filho</i>	Är mitt barn	Oavsett om man fött ett barn genom, <i>coração/amor</i> , hjärtat/kärleken eller <i>útero/corpo</i> , livmodern/kroppen är det mitt barn. En positivt värdeladdad benämning och med starka känslomässiga band mellan barn och förälder.

Figur 9. I kolumnen ett, visas begrepp. *Filho* betyder son eller barn och kan utbytas med ”filha”, dotter, ”mãe”, mamma eller ”pai”, pappa, beroende på vem det är som åyftas. Att bara säga ”meu filho” eller ”minha filha”, utan ”är” (é av ser) kan betyda ett vänligt tilltalsord.

²⁰⁵ ”Que filho rebelde se torna filhos marginais e os marginais morrem cedo.”

²⁰⁶ I några fall var mannen emot att ta ett barn, men hustrurna hade bestämt sig och barnet kom han senare att älska det som sitt eget.

I den stund en kvinna vårdar ett barn uppstår en relation, men graden av moderskap står i realitet till ansvar och kärlek samt om barnet bor hos henne. Vilken beteckning som ges bygger på relationen. Den kvinna barnet älskar blir alltid i någon form mor. Ett barn kan ha många föräldrar samtidigt.²⁰⁸

a. *"Filho de leite" och "filho de coração"*

I dessa fall bor sällan barnet hemma hos dessa mödrar. *Filho de leite*, mjölksmamma, uppstår i den stund en kvinna tar någons barn till sitt bröst. Medan ett barn genom hjärtat, *filho de coração*, hjärtebarn, uppkommer när man ha en mycket kärleksfull relation, vilket givetvis kan uppstå i en intim amningsstund. Det handlar om känslan av ömhet till någon man tycker speciellt mycket om - oberoende av biologiska band.

b. *"Filho de criação" och "filho adotivo"*

Filho de criação, barn genom uppfödande/fostran, är ett informellt fotsterbarn och kvinnan "bör behandla det som sitt hennes eget". Begreppet är inte neutralt, och har en tendens att betraktas som särskiljande till "egna" barn.

Filho adotivo, adpotivbarn, liknar det föregående, men är mer positivt värdeladdat och om ett spädbarn omhändertas görs en illegal adoption. Kvinnorna är medvetna om att de begår ett lagbrott men denne handling bekräftar allvaret bakom moderskapet och minskar rädslan att förlora barnet till den biologiska moder om hon ångrar bortgivandet. Man är även rädd för att nekas legala adoptioner på grund av sin fattigdom.

c. *"É meu filho"*

"Jag har inte fött dem härifrån"
Och Lorimar lägger händerna på livmodern
"Men härifrån"
Och hon lägger händerna på hjärtat
(En mor om sina två födslar)²⁰⁹

²⁰⁷ För en del föräldrar kan denna rädsla motverka viljan att ta en annan kvinnas barn eftersom man inte vet vad som *vem atras*, (kommer bakom) och vilka problem som kan medfölja.

²⁰⁸ Papporna är inte valda efter samma kriterier och moderns närmaste man, som make eller far, tenderar att bli den som kallas för pappa. Under intervjun med Lucília sa hon: "Den här har inte heller en pappa", *Este também não tem pai*. Detta hörde den tvååriga pojken och hojtade in i bandspelaren: "Den andre är min pappa! Min pappa är han som pussar min mamma på munnen!", *O Outro é meu pai. O outro beija na boca da minha mãe!*

²⁰⁹ "Tanto faz se vieram daqui (ventre) quanto os daqui (coração)."

Man föredrar att säga *é meu filho/ minha filha*, är min son/min dotter, framför "filho de criação" eller "filho adotivo", som är åtskiljande från de biologiska barnen och prepositionen *de*, genom, är bortaget. Istället följer två "förlossningsprinciper" som bekräftar att barnet är någons:

- *Filho nascido do ventre /barriga/sangue*, barn födda från livmodern/magen/blodet, handlar om den fysiologiska banden.
- *Filho nascido do coração/amor*, barn födda från hjärtat/kärleken syftar på en slags "jungfrufödsel".

En kvinna kan alltså ha två former av förlossningar: en genom livmodern och en genom hjärtat. Denna tanke bygger på en föreställning att "kärleken är tjockare än blodet."

Mariza, blev mycket förolämpad när en kvinna i samhället frågade om den omhändertagne sonen, Josimar, var "filho de criação" (se s.56). Det var ett förnedrade påpekande eftersom: "Det inte finns någon skillnad och det är utan betydelse om en son eller dotter är född genom kärleken/hjärtat eller livmodern/magen", menade hon. "Man älskar dem lika mycket, om inte mer sitt adopterade barn eftersom det är mer hjälplöst än de som kommit ur magen ...Han är *mitt barn*, "meu filho", och är registrerat som min biologiska son...och därför mer son än om han skulle vara adopterad."

5. HJÄRTAS BETYDELSE

5.1 ”Min mamma”

*”Den sanna mamman är inte hon
som sätter ett barn till världen,
utan hon som föder upp det”*
(Ett refererat ordspråk av
omhändertagande mödrar)²¹⁰

Vem är ur ett barns perspektiv den sanna modern? Är det hon som föder eller hon som föder upp? Under intervjuerna var det vanligt att man kallade båda mödrarna för *minha mãe*, min mamma, utan ”de” (genom) tillägg och ibland användes beteckningen *a mãe verdadeira*, min riktiga mamma, för skilja dem åt. Här åsyftar man dock ofta på den biologiska modern, men det betyder inte nödvändigtvis att man anser att hon är den ”sanna”.

För Renato är den valda kvinnan som älskar honom högst den viktigaste. Hans giftermål var ett kärleksbevis till modern vald genom hjärtat. På ett av de många bröllopsfotografierna stod de båda mammorna på var sin sida av paret bakom den stora tårtan. Hans omhändertagande moder som räddade honom från ett liv på gatan står på den ena sidan och den biologiska som inte förmådde att skydda honom på den andra. Så här sade han:

”...De (Renatos biologiska syskon) tyckte att jag skulle lämna min adoptivmamma åt sidan och att min riktiga mamma skulle få privilegiet att leda in mig i kyrka. Men jag talade med henne om detta: ’Mamma, frun kommer inte att gå in i kyrkan med mig. Den som skall göra det kommer vara den person som adopterade mig, som har gett mig stöd. För det är genom henne jag har blivit den jag är idag. Hon är ett helgon som gjorde att jag kan gifta mig och bilda familj. Om det inte var för hennes skull så skulle jag ha varit kriminell. Jag kunde ha varit död idag...Det var hon som skyddade mig från det onda i världen. För mig är det ett privilegium att få bli inledd av henne in i kyrkan på söndag.”

Trots att hans uppväxt var mycket svår hyste han ingen förtvivlan och en känsla av svek. Kärleken är större till den som räddade hans liv, men han älskar fortfarande den som gav honom livet. ”Jag älskar henne (den biologiska modern) fortfarande, för det var hon som satte mig till världen...Hon har lidit för min skull.” Men, ”I

---

²¹⁰ Inledningscitatet på s.ii.

hennes hjärta finns ingen ömhet för mig.” Renato betraktade sig dock inte som ett övergivet barn. Varför är det så viktigt att inte känna sig ”abandonado”, ”largado” eller ”rejeitado”?

5.2 Konklusion: försoning genom symboler

a. Försoning

Barn som skilts från sin biologiska moder lider en större risk av att känna sig ”rejeitado”, eftersom det finns en underton av *uma mãe vai para o fim do mundo por seu filho*, att en mor går till världens ända för sitt barns skull och ”inte flyr de yttre omständigheterna”. Men det räcker inte att bli älskad av den andra modern och vara *importante*, viktig för henne. För att förhindra framtida problem är det avgörande att säga: ”Din mamma gav (av dar) Dig till mig, eftersom hon inte hade ett hem och mjölk att erbjuda. Hon hyser en stor kärlek till Dig och därför fick jag Dig...Du är en del av Guds under.”, menar Mariza.

b. Symboler

Fattiga människor och analfabeter betraktas ofta som *sem cultura*, utan kultur, av de dominerande klasserna. Det stämmer inte. Här har man andra sätt att förmedla sina insikter om livet på. Ett mycket rikt symbolspråk är en metod som kom fram tydligast vid beskrivningar av överbyggning mellan den biologiska modern och barnet i syftet att råda bot på känslan av försakelse (av rejeitar). Här är några exempel på barn-mordialoger med symboler till försoning:

Fernanda på fem år sade till sin mor:

”- Mamma! Jag drömde i natt att det var en vitklädd ängel som kom ner till mig och sa att jag inte kommer ifrån din kropp, men från ditt hjärta. Är det sant?”²¹¹

Josimar på fem år sade till sin mor:

”- Om jag träffade den där mamman så skulle jag ge henne en snyting.”

Hans omhändertagande mamma Mariza svarade:

”- Har jag inte sagt till dig att hon älskar dig! Vår fader i himlen lät dig komma i hennes mage. Vid din födelse gav han dig till mig för att jag led. Jag önskade mycket att just du skulle komma till mig.”²¹²

²¹¹ ”Mãe sonhei que veio um anjo todo vestido de branco e disse assim – Fernanda, você não é a filha dela não. Você é de coração dela.”

²¹² ”Se encontrasse aquela mãe eu dava um soco nela...”

...Eu não te falei que amava você e por isso ela te deu para mim...O papai do cé deixou vir na barriga dela. Quando você nasceu o Deus te deu pra mim, porque eu tava sofrendo. Eu tava querendo muito você vinha para mim.”

Mariza sade till sin son:

”- Jag har fött dig genom kärleken.”

”Vitklädda änglar”, ”ljungfrufödslar”, ”Guds mening”, ”förlossningar genom hjärtat” eller ”kärleken” och att ”lida för barnets skull” ger mening i barnets vandring mellan vårdande kvinnohänder (se även s.60 och 63a.). Avsikterna med symbolerna är förmodligen att förklara och försonas med det som är oförklarligt – de sociala orättvisornas premisser, finna en mening med livets lidande och uppnå en inre försoning till den biologiska modern. Något som är avgörande för barns välbefinnande.

6. SLUTATS OCH DISKUSSION

6.1 Slutsats

Att misär kan leda till att barn behandlas illa av anhöriga eller främlingar vet vi. Men det förekommer en snedvriden informationsspridningen som bortser från det faktum att barn under enkla förhållanden kan vara mycket älskade. Befrämjandet av livet innebär här tystnadens protest mot en ekonomiska exploatering och förintelseansatser på de som betraktas som "mindre värda" – barn i fattigdom. I inledningen till syftet (s.1) , stod följande frågor:

Enligt barnpsykologen John Bolwby kretsar livet kring vår tillgivenhet för andra människor. Vilka är dessa avgörande personer för ett barn? Är det de biologiska eller de omhändertagande föräldrarna? Kan ett barn ha många mödrar?

Slutsatsen av undersökning i Água Mineral är att ovanstående frågor kan besvaras med – att både de biologiska och de omhändertagande föräldrarna kan vara de personer som mottar barns innersta tillgivenhet. Vad som är avgörande för dess välmående är inte nödvändigtvis biologiska band till vårdnadshavaren utan följande omständigheter:

- a. Många "hjärtemödrar" är en *livförsäkring* och medför trygghet.
- b. Ett minde biologiskt perspektiv på moderskap, möjliggör för ett barn att ha tillgång till fler beskyddare, vilket ökar dennes utsikter till *överlevnad*. Att utnämna en vuxen som man tycker mycket om för mamma medför ofta att den utvalde binds känslomässigt och tar därigenom ansvar för barnets omsorg.
- c. För att inte åsamka emotionell belastning, som känslan av rejktion, är det avgörande att barnet känner sig *utvalt*, *betydelsefullt* och *älskat av både den mor som ger och den som tar emot*.
- d. Det är viktigt att barnet får hjälp av den omhändertagande modern med *förso-ning genom symboler* till sitt förflutna. Men inte i syftet att glömma, utan för att bibehålla kontakten med den biologiska modern, förstå hennes motiv till att ge och för att kännas sig utvald, betydelsefull och älskad.

Det går inte att dra ett likhetstecken mellan fattigdom, informellt omhändertagande och att överge. Genom att ge sitt barn räddar den biologiska modern det. Barnet i sin tur överlever och den förälder som tar emot närmar sig de "bibliska förebilder-

na” och blir något utöver av världen betraktad som ”fattig kvinna”. *Det handlar om att överleva fysiskt och psykiskt under svåra livsbetingelser med hjälp av hjärtats/kärlekens kraft. För ett barns välmående är det viktigt att inte känna sig övergivet, men älskat.*

6.2 Diskussion

Centrala metaforer bland många kvinnor i Água Mineral är hjärtats betydelse för barns välbefinnande. Förekommer försonande symboler i Sverige?

Barnens rätt i samhällets, BRIS, kampanjbudskap handlar om att: ”Du är inte ensam”. I en larmrapport har hjälpjoursamtalen ökat under det första halvåret med 41% jämfört med samma period i fjol (sammanlagt 75 000 st.).²¹³ Nästan alla barn som ringer ”har inte något förtroende för en vuxen i sin omgivning som de kan vända sig till”.²¹⁴ En grundläggande problematik i IT-samhällets hårdare krav på prestationer och närbarhet är att de mest skyddslösa i samhället glöms bort. Föräldrar orkar inte ge kärlek, omvårdnad och sätta gränser.²¹⁵

I dokumentärfilmen *Fosterbarn - i undantagens värld* visades i en scen en förtvivlad femåring på golvet i fostermoderns famn, över att tvingas bli återlämnad till sin biologiska mor som hon inte kände, men som ansåg sig vara barnets: ”...riktiga mamma”.²¹⁶ Flickan skrek: ”Mamma jag älskar dig...Jag vill ligga i din mage!”. Hon i sin tur svarade: ”Du kommer alltid att bo i mitt hjärta!”.²¹⁷ I anslutning till detta undrade fosterfadern: ”Hur förklarar man för ett barn att det finns lagar?”

Både i Sverige och Brasilien är barn sårbara. När nöd eller ensamhet inträder i tillvaron och de biologiska föräldrarna inte förmår att vårda behövs kompletterande kärlek. Hoppet besitter i människors förmåga att hysa kärlek till det liv som inte är förlöst genom livmodern men genom hjärtat. Ordet *vård*, av varda, syftade förresten i fornnordiskan på en personlig naturvette eller ett litet ljus som följer varje barn genom livet.²¹⁸

²¹³ SSR-tidningen (sep. 2000), *En stark röst för utsatta barn*, s.14-15

²¹⁴ Uttalande av Göran Harnesk, generalsekreterare på BRIS, i SSR-tidningen (sep. 2000), *En stark röst för utsatta barn*, s.14

²¹⁵ (ibid.)

²¹⁶ Att fostervård betraktas tillhöra undantagens värld är förmodligen beroende på att det inte är kulturellt accepterat, framkallas av myndighetsutövande och kärnfamiljsidealet betraktat som det mest naturliga. Kärnfamiljen introducerades sent i vår historia (Ariés, 1981)

²¹⁷ *Fosterbarn - i undantagens värld*, en dokumentär producerad av Caroline Mörner och sändes i kanal två kl. 20:00, 31/08/00.

²¹⁸ Holmdahl (2000)

Det finns lite dokumentation om informellt omhändertagande. Men kunskap om hur barn inte hamnar på gatan eller institutioner är nödvändigt. För vidare studier om informellt omhändertagande kan följande frågeställningar behandlas:

- a. Hur många barn hade levt på gatan om det inte vore för de kvinnor som tog hand om dem?
- b. Vad skiljer de kvinnor åt som tar emot eller inte? Hur handskas den omhändertagande med emotionella problem? Vad är det som gör att hon blir vald av ett barn?
- c. Vilka är dessa barn? Hur ser processen bakom ut som gör att det får kontakt med en hjärtas moder?
- d. Är det ett generellt fenomen i skilda kulturer att ett barn kan ha eller behöver många föräldrar? Hur ser det ut i andra samhällsklasser?
- e. Behövs FN:s barnkonstitution och den brasilianska barnlagen ses över? Det nödvändigt att här avgöra när är ett barn övergivet eller inte för att undvika nationell och internationell handel på "adoptivbara" barn?
- f. Hur kan vi i social arbetare befärja positiva processer och familjenätverk? Förslagsvis borde insatsen sättas in i *preventivt syfte* innan ett barn har separerats från sin uppväxtmiljö via institutionsvård eller ett livet på gatan. Därutöver vore det intressant med en stödverksamhet som erbjuder advokatsupport, information och gruppsamtal med barn och vuxna.
- g. Om man i ett givet samhället bara erkänner en mamma, kvarstår frågan om vem som har rätten över barnet. Är det den biologiska modern? Den omhändertagande? Socialmyndigheten? Eller den person barnet älskar högst i den stund det kan uttrycka sin övertygelse?

Betydelsen med studien är inte bara att beskriva förhållanden i Brasilien utan ta fasta på erfarenheter av alternativa barn- och förälderrelationer. Det är viktigt ifrågasätta de dominerade värderingarna av kärnfamiljen, eftersom problemet med denna idealmodell är att det inte står i realitet till många barns uppväxtvillkor i Brasilien och i skilsmässotidernas Sverige. Genom studier om mer "inneslutande" familjesystem kan man inspireras till att *se* barn i sin fysiska eller psykiska ensamheten, *ge tillgivenhet* och bidra till en välgörande *försoning*.

LITTERATUR

Tryckta källor

- AGASSIZ Luiz. & AGASSIZ, Elizabete. *Viagem no Brasil*, Belo Horizonte, Itatiaia e São Paulo. Rio de Janeiro: Editora Universitária Santa Úrsula, 1975.
- ALAJMO, Marco. *Mis-information and Brazilian Children: A Critical Review of Communication of Knowledge*. In: RIZZINI, Irene. *Children in Brazil Today: A Challenge for the Third Millennium*. Rio de Janeiro: Editora Universitária Santa Úrsula, 254 s. s.69-82. 1994.
- ALTOÉ, Sônia. *Os processos disciplinares nos internatos de menores*, Espaço: Cadernos de Cultura, n.11, s.39-52, jul. 1985.
- _____, Sônia. *Infâncias perdidas*. Rio de Janeiro: Xenon, 1990.
- _____, Sônia. *Jovens depois do internato*. Tempo e Presença, v.13, n.258, s. 26-28, jul./ago. 1991.
- A.M.A.M. [Associação de Moradores de Água Mineral]: *Projeto de Informatização*, 2000.
- ANTUNES, Laura. Juliana encontra a mãe e diz que fugiu de casa porque padrasto batia muito nela: cenas de Explode Coração ajuda a encontrar cinco crianças desaparecidas. *O Globo*, Rio de Janeiro, 20 mar. 1996.
- ARIÉS, Philippe. *História social da criança e da família*, Rio de Janeiro: Livros Técnicos e Científicos, 1981.
- AURÉLIO, Buarque de Holanda Ferreira. *Minidicionário da língua portuguesa*, Rio de Janeiro: Nova Fronteira, 1993.
- BACELLAR, C. *Família e sociedade em uma comunidade de abastecimento interno. Sorocaba nos Séculos XVIII e XIX*. Tese de Doutorado, São Paulo: FFLCH-US. 1994.
- BATCHELOR, Mary. *Children's bible in 365 stories*. (revised ed.), USA: Lion publishing. 1995.
- BECKER. In: CURY, M. et al. (Coord.) *Estatuo da Criança e do Adolescente comentado: comentários Jurídicos e Sociais*. São Paulo: Malheiros, 1992.
- BETHEL, Leslie. *The Abolition of the Brazilian Slave Trade*, Cambridge, 1970.
- BIBELN ELLER DEN HELIGA SKRIFTEN. Stockholm: Svenska kyrkans Diakoniststyrelses bokförlag, 1917.
- BOTHÉN Maria. *Brasilien - den sovande jätten*, Xplorer förlag, 1992.
- BOYER, Veronique. *Femmes et cultes de possession au Brésil*. Paris: [s.n.], 1993.

- BOWLBY, John. *Apego*. São Paulo: Martins Fontes, 1984.
- BRATT, Nancy. *Samhälle, normer och normbildning*. Stockholm: Bonniers, 1979.
- BRUCE, Judith et al. (1995). *Families in Focus: New Perspectives on Mothers, Fathers, and Children*. New York: Population Council.
- BURLINGHAM, D. & FREUD, A. *Meninos sem lar*, 3. ed. Rio de Janeiro: Fundo de Cultura, 1961.
- BÖCKERNAS BOK: Texterna, Gamla estamentet, tillägg till Gamla testamentet, De apokryfiska eller deuterokanoniska skrifterna, Nya testamentet, Bibelkommissionens (övers.), Stockholm: Verum, 1999.
- CAMPOS, A.V.D.S. *O menor institucionalizado: um desafio para a sociedade*, Tese de Doutorado, Universidade de São Paulo, 1981.
- CAMPOS, Maria Machado. *Infância abandonada: o piedoso disfarce do trabalho precoce*. In: MARTINS, José S. De. (Org.) *O massacre dos inocentes: a criança sem infância no Brasil*, São Paulo: Hucitec, 1991.
- CONSTITUIÇÃO DA REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL. Brasília, Distrito Federal: Centro Gráfico do Senado Federal, 292 p, 1988.
- CORRÊA, Mariza. *Representando a Família Patriarcal Brasileira*. In: ARANTES, Antônio Augusto, *Colcha de Retalhos : estudos sobre a família no Brasil*. 3.ed. São Paulo: Brasiliense: São Paulo, 1994.
- CORTELLA, M, S et al. Homenagem a Paulo Freire, *Teoria & Debate*, n.17, 1997.
- COSTA, Maria Cecília Solheid. *Os filhos de coração: adoção em camadas médias brasileiras*. Tese de Doutorado em Antropologia Social da universidade Federal do Rio de Janeiro, 313 p, 1998.
- CURY, M. et al. (Coord.), *Estatuo da Criança e do Adolescente comentado: comentários Jurídicos e Sociais*. São Paulo: Malheiros, 1992.
- DIAS, Maria Odila Leite da Silva. *Quotidianto e Poder em São Paulo no Século XIX*, 2. ed. São Paulo: Brasiliense, 1995.
- D´INACAO, Angela Maria. *Mulher e Família Burguesa*. In: PIORE, Mary Del (Org.), *História das Mulheres no Brasil*. São Paulo: Cortez, 1997.
- DOURADO, Ana & FERNANDEZ, Cida. *Uma História da Criança Brasileira*, Recife: Cendhec, 1999.
- DRAFFEN, A. et. al. *Brazil*, Oakland: Lonely planet publication, 1996.

- DUNÉR, Veronika. *“Filho de Criação”*: *Child by Rearing in a Low-income Community, Rio de Janeiro, Brazil*. (unpublished) Rio de Janeiro: Center for Research on Childhood, University of Santa Úrsula, 2000.
- ECA [Estatuto de Criança e Adolescente]. Brasília: Governo do Brasil. 1990.
- EZEMBÉ, F. *Circulation des enfants en Afrique: d’hier á aujourd’hui. Les Journales des Psychologues.* 153 s. s.48-53, 1997
- FREIRE, Paulo. *Pedagogia do Oprimido*. São Paulo: Paz e Terra, 1970.
- _____, Paulo. *Kulturell kamp för frihet*, Falköping: Gummerssons, 1972.
- _____, Paulo. *Essa Escola chamada vida*. São Paulo: Cortes, 1986.
- _____, Paulo. *Utbildning för befrielse*, Falköping: Gummerssons, 1971.
- FERREIRA, Márcia, R.S. & CARVALHO, Sônia. R. *1ª Guia de Adoção de Crianças e Adolescentes do Brasil: Novos Caminhos, Dificuldades e Possíveis Soluções*, Venda proibida. Distribuição gratuita aos interessados, São Paulo: Winners Editorial e Fundação Orsa, 2000.
- FONSECA, Cláudia. *Família e classe: questionando alguns conceitos sobre grupos de baixa renda. revista do Instituto de Filosofia e Ciências Humanas, Porto Alegre, v.10, s.201-213, 1982.*
- _____, Cláudia. *Orphanages, Foundlings, and Foster Mothers: the System of Child Circulation in a Brazilian Squatter Settlement.. Anthropological Quality*, Washington, v.59, n.1, s.15-27, Jan. 1986.
- _____, Cláudia. *Família e classe: Questionando alguns conceitos sobre grupos de baixa renda*. VIII encontro anual da ANPOCS – GT - Família e sociedade. Porto Alegre: UFRGS, Universidade Federal do Rio Grande do Sul. 1994.
- _____, Cláudia. *Caminhos da adoção*. São Paulo: Cortez, 1995.
- _____, Cláudia. *A circulação de crianças em grupo populares de Porto Alegre no início do Século: um exame de processos jurídicos de apreensão de menores (1900-1926)*. Porto Alegre: UFRGS, Universidade Federal do Rio Grande do Sul, [19--?].
- GOFFMAN, E. *Manicômios, Prisões e Conventos*, Perspectiva: São Paulo. 1987
- GOMIDE, S.I.C. *O menor infrator: a caminho de um novo tempo*, Juruá: Curitiba. 1990
- GUDEMAN, S. & SCHWARTZ, S. *Purgando o pecado original: Compdrio e batismo de escravos na Bahia no século XVIII*. In: REIS, J.J. (org.) *Escravidão e invenção da liberdade: Estudo o negro no Brasil*, São Paulo: Brasiliense, 1988.
- GUIRADO, Marlene. *Instituições e relações afetivas - o Vínculo com o Abandono*, Summus: São Paulo, 1986.

- _____, Marlene. *A Criança e Febem*, Perspectiva: São Paulo, 1980.
- HOLMDAHL, Barbro. *Tusen år i det svenska barnets historia*, Lund: Studentlitteratur, 2000.
- IBGE [Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística]. In: SABOIA, Ana Luciana. *Crianças e adolescentes: indicadores sociais*. Rio de Janeiro: 1991.
- IBGE/UNICEF [Brazilian Institute of Geography and Statistics]. *Indicadores sobre Crianças e Adolescentes [Indicators on Children and Adolescents]*. Brasília, Rio de Janeiro. 1997
- IMAMOTO, Marilda et. al. *Relações Sociais e Serviço Social no Brasil*. São Paulo: Cortez, 1995.
- JUIZ concede guarda de filha ao pai porque mãe mora com aidético. *O Globo*, Rio de Janeiro. 31 mar. 1995.
- LIMA, Lana Lage da Gama Lama & VENÂNCIO, Renato Pinto. *O abandono de crianças negras no Rio de Janeiro*. In: PRIORE, Mary Del. (Org.), *História da criança no Brasil*, 2.ed. São Paulo: Contexto, 176s. s.61-75. 1992.
- LOBO, Lilia Ferreira. *Os infames da história: A instituição das deficiências no Brasil*. Volume 1. Tese de Doutorado em Psicologia Clínica apresentado ao Departamento de Psicologia, Pontifícia Universidade Católica do Rio de Janeiro. Rio de Janeiro, 1997.
- LUCCOCK, John. *Notas sobre o Rio de Janeiro e partes meridionais do Brasil, tomadas durante uma estada de dez anos nesse país, de 1808 a 1818*. São Paulo : Universidade de São Paulo, 1975.
- MATTA, Roberto da. *A casa & a rua: Espaço, cidadania, mulher e morte no Brasil*, 5.ed. Rio de Janeiro: Rocco, 1997.
- MÃES cobram investigações de seqüestro de suas filhas. *O Globo*, Rio de Janeiro, 3 mai. 1995.
- MÃES da Cinelândia: o drama nem sempre com final feliz, *O Globo*. Rio de Janeiro, 14 mar. s.12. 1996.
- MARCÍLIO, Maria Luzia. *Criança. Terra e população*. São Paulo: Paulinas: Cedha, 1988.
- _____, Maria Luzia. *História social da criança abandonada*. São Paulo: Hucitec, 1998.
- MATTOSO, Kátia, de Queirós. *A família e o direito no Brasil no século XIX*. AAEB, v.44, s. 229-230, 1979.

- _____, Kátia, de Queirós. *Ser escravo no Brasil*. São Paulo : Brasiliense, 1982.
- _____, Kátia, de Queirós. *Família e Sociedade na Bahia do Século XIX*, São Paulo: Currupio, 1988.
- MELLO, Silva Lesler. *Classes Populares, família e preconceito*, Revista Psicologia USP - Família e Educação, v. 3, n 1-2, s.107, 1992.
- MILLER, Brent, C. *Family Research Methods: Family Studied, text Series 4*, London: Sage Publications, 1986.
- MILITO, Cláudia & SILVA, Hélio R. S. *Vozes do Meio-Fio: Etnografia*, Rio de Janeiro: Relumé-Dumará, 1995.
- MINAYO, Maria Cecília de Souza. *O Defeso do conhecimento - Metodologia de pesquisa (qualitativa) em saúde*: Rio de Janeiro: Escola Nacional de Saúde Pública, 1989.
- MONTEIRO FILHO, Lauro. In: CURY, Mury. et al. (Coord.) *Estatuo da Criança e do Adolescente comentado: comentários Jurídicos e Sociais*. São Paulo: Malheiros, 1992.
- NATIONALENCYKLOPEDIN, Höganäs: Bra böcker. 1989-1996
- NEDER, Gizene. (Coord.) *Famílias, Crianças e exclusão social: a criança de rua no Rio de Janeiro*, Rio de Janeiro: Universidade Federal Fluminense, Instituto de Ciências Humanas e Filosofia, Departamento de História/Programa de Pós-Graduação, 1994.
- OLIVEIRA, Anazir Maria. (Coord.) et al. *Favelas e as organizações comunitárias*. Rio de Janeiro: Vozes, 1994.
- OLIVEIRA, J.S. (org.) *O Traço da Desigualdade Social no Brazil* [Social Inequality in Brazil]. Rio de Janeiro: IBGE. [Indicators on Children and Adolescents]. 1993.
- ONDE está o meu filho?: o desespero dos pais de crianças desaparecidas e sua luta para reencontrá-las. *Veja*. Rio de Janeiro, set. s.80-85. 1995.
- PEREIRA Júnior, Almir. Crianças e adolescentes possibilidade de retrocesso, *Democracia*, v.10, n.100, s. 27-30, mar./abr. 1994.
- PERLMAN, Janice E. *O mito da marginalidade: favela e política no Rio de Janeiro*, 2.ed. Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1981.
- PETROCINI, S.M. *Menor abandonado: Estudo comparativo de duas instituições*. Dissertação de Mestrado, Pontifícia Universidade Católica de Campinas. São Paulo, 1984.
- PINHEIRO, Paulo Sérgio. Violência, crime e sistemas policiais em países de novas democracias, *Tempo Social*, v. 9, n.9, s.43-52, 1997.

- PILOTTI, Francisco. & RIZZINI, Irene. (ed.) *A Arte de governar crianças: a história das Políticas Sociais, da legislação e da assistência à Infância no Brasil* [The Art of Governing Children: the History of Social Polices, Legislation and Child Welfare in Brazil]. Rio de Janeiro: Instituto Interamericano del Nino. CESPI/USU & AMAIS Editora, s. 384. 1995.
- PRETECEILLE, Edmond & VALLADARES, Licia. XXXIII encontro anual da APOCS. *Favelas e transformação na região metropolitana do Rio de Janeiro: favela ou favelas?*, Caxambu, 1999.
- PROCENCE, S. & LIPTON, R. *Infants in Institutions*, New York: International University Press, 1962.
- RIZZINI, Irene. *O menor em debate*, Caderno de Cultura da Universidade Santa Úrsula: Rio de Janeiro. 1985.
- _____, Irene. & RIZZINI, Irma & MUNHOZ, Monica. & GALEANO, Lidia. *Childhood and Urban Poverty in Brazil: Street and Working Children and their Families*, Spedale degli Unicef, Florence: Innocenti, 1992.
- _____, Irene. (ed.) *Children in Brazil Today: A Challenge for the Third Millennium*, Rio de Janeiro: Editora Universitária Santa Úrsula, 1994.
- _____, Irene. & PILOTTI, Fransisco. (ed.) *A arte de governar crianças: A história das políticas sociais, da legislação e da assistência á infância no Brasil*. Rio de Janeiro: Editora Universitária Santa Úrsula: CESPI/USU, 1995.
- _____, Irene. *O século perdido: Raízes históricas das políticas públicas para a infância no Brasil*, Rio de Janeiro: Editora Universitária Santa Úrsula, 1997.
- _____, Irene. *Philanthropy and Repression: Children in the Construction of Brazil's National Identity*. Rio de Janeiro: Editora Universitária Santa Úrsula: CESPI, 1997.
- _____, Irene. & BAKER, Gary. & CASSANINGA, Neida. *From Street Children to All Children: Improving the Opportunities of Low-income Urban Children and Youth in Brazil*. Rio de Janeiro: Editora Universitária Santa Úrsula: CESPI, 1998.
- RIZZINI, Irma. & CASTRO, Monica Rebello de. & SATOR, Carla Daniel. *Pesquisando...: Guia de metodologias de pesquisa para programas sociais*. Séria Bancos de Dados, 6. Rio de Janeiro: Editora Universitária Santa Úrsula / CESPI, 1999.
- RUSSEL-WOOD, A.J.R. *Fidalgos e filantropas: A Casa de Misericórdia da Bahia - 1550-1755*. Brasília: Universidade de Brasília, 1981.

- SANTOS, Ney Oliveira dos. Favelas and Gettos - Race and class in Rio de Janeiro and New York City. *Latin American Perspectives*, "the urban question" in *Latin America*, v. 23, n. 4, s. 71-87, 1996.
- SCHEPER-HUGHES, *Death Without Weeping: the Violence of Everyday Life in Brazil*. California: University of California Press, 1992.
- SERGATO, Rita. Inventando a natureza: família, sexo e gênero no xangô do Recife. *Anuários Antropológicos*, 1986.
- SILVA, Cláudio Augusto Vieira da. Pronto. Acabou a violência. *Democracia*, v.11, n.113, s. 10-11, 1995.
- SILVA, Rita de Cácia Oenning da. *A Porta Entreaberta: Práticas e representações em torno das relações entre casa e rua junto a crianças de camadas populares em Florianópolis*, Dissertação de Mestrado - Antropologia Social, Florianópolis: Universidade Federal de Santa Catarina. Centro de Filosofia e Ciências Humanas Programa de Pós-Graduação em Antropologia Social, s.217. 1998.
- SIMAS FILHO, Mario. No rastro de Beethoven. *IstoÉ*, Rio de Janeiro, 19 mai. s.100-103. 1999.
- STATUTE OF THE CHILD AND ADOLESCENT. Brasília: Governo do Brasil, 1991.
- SSR-tidningen*. En stark röst för utsatta barn, sep. 2000. s.14-15.
- THIOLLENT, M. *Crítica Metodológica, Investigação Social e Enquete Operária*. São Paulo: Polis, 1989.
- TRINIDADE, A. A. *A realidade dos meninos institucionalizados*, Dissertação de Mestrado, Universidade de São Paulo, 1984.
- UNDP Report. 1994.
- UNICEF. Situation Analysis - Country Program 1994 -2000. *Children and Adolescents - Right to Have Rights*. Brasília: UNICEF. 1993.
- UNICEF, *Information - Country Profile - Brazil*. 2 Mar. 1997.
- VALLADARES, Licia. *Educação e favela: políticas para as favelas do Rio de Janeiro - 1940-1981*. Petrópolis: Vozes: ABRASCO, 1987.
- _____, & RIBEIRO. The Return of the Favela: Recent Changes in Metropolitan Rio, *Urban*, Caracas, n.14/15, s.59-73, 1984.
- VEIGA et al. "Crime contra nosso futuro". *Veja*, Rio de Janeiro, Edição 1616, ano 32, n°38, set. 1999.

- VENÂNCIO, Renato Pinto. *Famílias abandonadas: Assistência à criança de camadas populares no Rio de Janeiro e em Salvador - Séculos XVIII e XIX*, São Paulo: Papyrus, 1999.
- VYLDER, Stefan de. *Om fattigdomen i världen*, Falun: Forumsyd. 1995.
- WEBER, Lidia N. Dobrianskyj. & KOSSOBUDZKI L.H.M. Institucionalização e abandono de criança no Paraná. *Revista de Ciências Humanas*, 2, s.7-30. 1993.
- _____, Lidia N. Dobrianskyj. & GAGNO, A.S. *Onde estão os vínculos das crianças institucionalizadas?*, Trabalho apresentado no X Congresso latino-americano de Psiquiatra de Infância e da Adolescência, 1995.
- _____, Lidia Natalia. Dobrianskyj. & CORÉLIO, Soray Afonso. *Filhos Adotivos: Amores Ou Dissabores?* Curitiba: UFPI, Caderno de Resumo, s.25, 1995.
- _____, Lidia Natalia. Dobrianskyj. "Da institucionalização á adoção: Um Caminho Possível?." *Terre des hommes*, v.8, n.83/84, mai. 1996.
- _____, Lidia Natalia. Dobrianskyj. *Filho universal: um estudo comparativo de adoção nacional*. Interdisciplinares de Direito de Família. São Paulo: Editora Jurídica Brasileira, 1988.
- _____, Lidia Natalia Dobrianskyj. *Laços de ternura - Pesquisas e histórias de adoção*, Curitiba: Editora Santa Mônica, 1998.
- WIMMER, Franz. (org.) *Michaelis - Dicionário ilustrado: português - inglês*, São Paulo: Melhoramentos, 1961.
- WIMMER, Franz. (org.) *Michaelis - Dicionário ilustrado: português - inglês*, São Paulo: Melhoramentos, 1999.
- WORLD BANK. *World Development Report 1997: the state of a changing world*. New York: Oxford University Press. 1997
- WOLFF, Cristina Scheibe. *Marias, Franciscas e Raimundos: uma história das Mulheres Floresta Alto Juruá, Acre - 1970 -1945*. São Paulo: Tese de Doutorado apresentado ao Programa de Pós-Graduação da Universidade de São Paulo, 1998.
- ZAMORA, Marina Helena. In: RIZZINI, Irene, (Coord.) *Criando Filhos: Laços Familiares e Redes de Apoio em Comunidades Urbanas Pobre*. Rio de Janeiro: Universidade Santa Úrsula: CESPI, 1999.
- ZALUAR, Alba. *Teleguiados e chefes: juventude e crime: Em religião e sociedade*, Rio de Janeiro: ISER, 1990.

_____, Alba. *A Máquina e Revolta - As Organizações Populares e o Significado da Pobreza*. São Paulo: Brasiliense, 1994.

_____, Alba. & ALVITO, Marcos. (Org.) *Um século de favela*. Rio de Janeiro: Fundação Getulio Vargas, 1998.

Otryckta källor

a. Kongresser

TERRA DOS HOMENS. (org.) *5º Encontro Nacional de Associações e grupos de Apoio à Adoção*. Rio de Janeiro: 21 a 24 de Mai. 2000.

b. Internetkällor

The Universal Currency Converter™, by Xenon Labs, <http://www.xe.net/ucc/>

c. Dokumentärfilmer

MÖRNER, Caroline (prod.) *Fosterbarn: i undantagens värld*: Stockholm Sveriges television kanal två. 31 aug. 2000.

APPENDIX

FAKTARUTA OM BRASILIEN
<i>Historiska händelser</i>
<ul style="list-style-type: none"> * 1500 landsteg portugisen Cabral * 1822 Landet blir självständigt * 1889 Republik * 1937-45 Vargasdiktatur * 1964-84 Militärdiktatur * Indianer: De vita kolonistörerna betraktade dem som lata, envisa och okunniga. År 1831 avskaffades slaveriet av indianer (Agassiz & Agassiz, 1975). Det behövdes fyra indianer på en svart på de stora sockerplantagen eller dog av sjukdomar och rymde in i skogarna. * Afrikaner: Mellan 1502 till 1860 importerades nio miljoner afrikaner från Mozambique, Angola och Kongo till Spanska Amerika (Dourado & Fernandez, 1999) 10 – 30% dog under båtfärder över kontinenterna (Mattoso, 1982). Kyrkan var ej emot slaveriet. De levde delvis på slavarbete. 1888 Slaveriet avskaffas, som det sista landet i världen (Lobo, 1997).
<i>Allmänt</i>
<ul style="list-style-type: none"> * President: Socialdemokraten Fernando Henrique Cardoso (1995-) * Officiellt språk: portugisiska * Mynt: 1 real (i plural reais) = 5.62 (The Universal Currency Converter™, 04/08/2000) * Världens femte största land, 19 gånger större än Sverige. * Månadsmedeltemperatur: 25-27° C. (Nationalencyklopedin, 1989-1996) * Religion: Romersk katolsk 89 % (största katolska landet i världen) (Nationalencyklopedin, 1989-1996) * Huvudstad: Brasilia, 2,4 miljoner inv., byggd 1960. (Nationalencyklopedin, 1989-1996)
<i>Befolkning</i>
<ul style="list-style-type: none"> * Befolkning: 160 miljoner (IBGE/UNICEF, 1997)   Under 16 år: 55.3 miljoner   Under 5 år: 17.2 miljoner * 50% av befolkningen är under 20 år (Oliveira, 1993) * Barnadödlighet: 68 på 1000 födselar (1995, In: UNICEF, 1997) * Storstäder: 1. São Paulo 18,8 miljoner (1989, In: Santos, 1995, s.87)   2. Rio de Janeiro, 11,4 miljoner (1989)
<i>Inkomst och levnadsstandard</i>
<ul style="list-style-type: none"> * Den 10:e största ekonomin i världen (Nationalencyklopedin, 1989-1996) * 47 % av befolkningen lever under fattigdom (IBGE/UNICEF, 1997) * 1% rikaste har en inkomst som är lika stor som de 50% fattigaste har tillsammans (Banco Mundial, 1981) * De 10% rikaste äger 54% av landets rikedomar och de 10% fattigaste har 0,6% (Banco Mundial, 1981) * Minimilön: 136 reais, 639 kronor (1999) * 60% tjänar mindre än två minimilöner. (Draffen et al. 1996) * 60 miljoner bor utan sanitetsmöjligheter, rent vatten och bra bostäder. (Draffen et al. 1996)
<i>Utbildning</i>
<ul style="list-style-type: none"> * 1.2% är universitetsstuderande (IBGE, 1991) * 18 miljoner är analfabeter, äldre än 15 år (IBGE, 1991) * Det 3:e sämsta utbildningssystemet i världen (IBGE, 1991) * 40% av arbetskraften (64,4 miljoner) bestod av barn i skolåldern mellan 10-14 år (IBGE, 1991) * 91% av barn mellan 7-9 går i skolan, 1995. (Rizzini, 1998) * 89.8 % av barn mellan 10 -14 går i skolan, 1995. (Rizzini, 1998) * 66.9% av barn mellan 15 -17 år går i skolan 1995, av dem gick 22.5% vidare till gymnasiet men resten gick om sina klasser i grundskolan (Rizzini, 1998) * 50% mellan 15 -17 år och 17.2% mellan 10-14 år arbetar 1990 (Rizzini, 1996).

Figur 10.

HISTORISK TILLBAKABLICK

Den sociala hierarkin bottenar i landets långa historia av orättvisor och förtryck.²¹⁹ Det började med att de *kristna kolonisatorerna* följde inte kärleksbudet under kolonisationen. Reflexion skulle innebära en plågsam skam och tvinga dem att ge efter i jakten på ekonomisk vinning. Således avskärmades inlevelseförmågan. Istället för självrannsakan förstärktes blockeringarna genom att skapa nya normer som skilde svarta och indianer från de vita.²²⁰

När Cabral landsteg, år 1500, fanns det ca. femmiljoner indianer men idag finns endast 200.000 kvar. Om de inte mördades av erövrarna dog de av sjukdomar eller av det hårda arbetet ute på sockerfälten. Dock var den indianska arbetskraften inte tillräcklig. På 1550-talet började därför de förmögna sockerbaronerna importera afrikaner. Dessa var stryktåligare och motståndskraftigare mot de vitas sjukdomar. Många dog i unga år. 3,6 miljoner slavar inhandlades och i motsats till USA, som importerade 404.000, blev de vita en minoritet. 1886 frigavs barn till slavar vilket blev början på "gatubarnsproblematiken". Många kastades ut på de stora landsvägarna och sökte sig till städerna, där favelorna så småningom växte upp. Två år senare avskaffades slaveriet helt, 25 år efter USA och 20 år efter England. "Medo branco", de vitas rädsla, är ett arv från denna epok på 1800-talet. Formellt upphörde slaveriet men inte reellt. Fortfarande finns det stora sockerplantager i nordöstra Brasilien där lantarbetarna arbetar för svältlöner och är ofria.²²¹

Under *kejsartiden* (1822-1889) grundlades en ekonomi och som präglades av ekonomisk osjälvständighet. Landets politiska system är än idag instabilt, med en stark hierarki, nepotism, byråkrati och korruption.²²² Detta genomsyrar alla samhällsorgan från rättsväsende till regering men även relationen människor emellan.

Åsikten att fattiga själva har skapat sin situation hänger samman med arvet från *militärdiktaturen*. Regimen välkomnades av medelklassen och under drygt 20 år

²¹⁹ Detta kapitel bygger på följande litteratur: Bratt (1979), Bothén, (1992), Imamoto et al. (1995), Pereira (1994), Neder (1994), Pinheiro (1997), Oliveira (1994), Santos (1996), Silva C. (1995), Rizzini (1992).

²²⁰ Bratt (1979, s. 38)

²²¹ Samtidigt bör man inte glömma bort att det finns betydligt färre uttryck på rasism och skällsord för svarta i den brasilianska portugisiskan än i USA eller i Europa och inga för judar och i käckstäderna lever svarta och vita blandat.

²²² Stefan de Vylder (1995) menar i *Om fattigdomen i världen*, att ett genomgående drag i Sverige är att "fattigdom behandlas ur ett industrialistiskt snarare socialt eller politiskt perspektiv". Likaså den rådande synen om misären i landet, ses svenskar som ett strukturellt problem för u-länder.

(1964-1984) styrdes Brasilien med en järnhård hand. Det brasilianska ekonomiska undret växte fram, men landet kämpade samtidigt med stora utlandsskulder och en oerhört hög inflation. Det är först under de senaste åren som presidenten och socialdemokraten Fernando Henrique Cardoso efter makttillträdet (1995-) lyckats minska inflationen drastiskt.

Under 1900-talet skedde en påtaglig ekonomisk utveckling, men dagens sociala förhållanden liknar fortfarande dem som rådde i början på seklet. Den grupp som efterfrågar kapitalvaror är ungefär lika stor. Till följd av *Capitalismo selvagem*, grym/vild kapitalism, bibehålls systemet och beslut bygger på ekonomisk vinning och är sällan grundade på en ideologisk övertygelse. I likhet med det inhemska förtrycket, utnyttjar västvärldens makthavare landet samtidigt som man anklagar det lättvindigt för dess problem.

I den *nya konstitutionen, 1988*, införlivades många sociala rättigheter som systematiskt tidigare hade kränkts. Rätt till liv, frihet, personlig integritet erkändes och tortyr samt rasdiskriminering betraktades nu som brott. Trots dessa formella erkännanden fortsatte polisvåld och andra övergrepp. Den auktoritärt styrda eliten agerar utan hänsyn till de nya lagarna. Detta gap mellan lag och verklighet urholkar den nyvunna demokratin och "legitimerar" våld. Under de två senaste årtiondena har våldet och kriminaliteten i samhället ökat på grund av nyliberala ekonomiska politiken som fördjupar klyftorna och dömer miljontals människor till fattigdom och social utsatthet.

Under diktaturen var målet att få politiska motståndare från medelklassen undanröjda. Idag riktar sig dessa krafter främst mot de försvarslösa grupperna: fattiga, lantarbetare, fackföreningsmän, minoritetsgrupper, fattiga barn och ungdomar och mot många av dem som bor på gatorna som arbetslösa och marginaliserade. Mord på dessa människor är vanligt förekommande liksom tortyr i överfulla fängelser. Hur många som egentligen mördas eller misshandlas är det ingen som vet - mörkertalet är stort. Paulo Sérgio Pinheiro kallade det för "uma democracia sem cidadania", en demokrati utan medborgarskap.²²³ Över- och medelklassen ser våldet som ett hot, något som kan drabba dem. De farliga grupperna måste därför hållas under kontroll till varje pris. Polisen blir en skyddande front mot de fattiga och att dess övergrepp mot inte påverkar dem som har det gott ställt. I det juridis-

---

²²³ 1997 s.45

ka systemet förstärks förtrycket; de som tillhör den "farliga" befolkningsgruppen straffas, medan eliten måste skyddas och undkommer ofta obehagliga påföljder för sina handlingar. Många brott registreras överhuvudtaget inte alls eller faller igenom rättssystemet. Å andra sidan betraktas politikerna som de största bovarna av den stora allmänheten.

Den politiska demokratiseringen har alltså inte attackerat rötterna till den sociala ojämlikheten, utan gapet har snarare ökat, men med lite fernissa på ytan.

DET FORMELLT OMHÄNDERTAGANDETS RÖTTER

1. Vålgörenhetsperioden (1500- ca. 1850)²²⁴

Anledningen till att barn placerades på institution förklarades av dåtidens ledande män med: prostitution, allmänt moraliskt förfall eller att slavägare tvingade slavinnor att överge sina barn och ge mjölken till dennes "äkta arvingarna".²²⁵ Fattigdom betraktades inte som någon orsak. Marcílio, framhåller dock att det inte heller står för hela sanningen.²²⁶ Överklassens flickor, som fick barn utom äktenskapet, tvingades att "överge" dem för att rädda familjens heder. Andra orsaker till att lämna bort barn på institution var föräldrars bortgång eller sjukdom, tvillingbarn, fäder som inte försörjde familjen, brist på modersmjölk och förhoppningen att nunnor kunde bota ett sjukt barn.²²⁷

Under denna period fanns det två offentliga inrättningar som skulle hjälpa "övergivna barn": kommunfullmäktige, *Câmara Municipal*, och katolska nunneorden *Santa Casa de Misericórdia*. Den förstnämnda, som hade det yttersta ansvaret för utsatta barn, men delegerade hela ansvaret och ekonomiska bördan till nunneorden.

Santa Casa de Misericórdia började bygga institutioner, Rodas de Expostos (hjul för utsatta) i mitten på 1500-talet med inspiration från Portugal. Namnet åsyftar en speciell konstruktion, en "snurrcylinder", på en av klostrens yttermurar. Denna anordning gjorde det möjligt för nyblivna mammor att lämna över sina spädbarn till nunnornas vård utan att avslöja sin identitet och "köttsliga synder". Verksamheten hade två syften.²²⁸ Det ena var att förhindra barnamord och aborter trots att 70-80% av de institutionaliserade barnen under vissa perioder aldrig nådde vuxen ålder.²²⁹ Det andra var behovet av kristlig vålgörenhet, en kärleksgärning.²³⁰ Enligt den katolska kyrkan var moderskärlek ett tecken på människors djupa kristna förankring. Enligt historikern Renato Pinto Venâncio var placeringen av barn på institution ur underprivilegierade kvinnors perspektiv *inte en demonstration av brist på kärlek för sina barn, utan en flykt undan barnamord och fattigdom*.²³¹

²²⁴ A fase caritativa da assistência à infância abandonadas (Marcílio, 1998, s. 134-178)

²²⁵ De svarta ammornas bröstmjölk ansågs därtill vara starkare och hälsosammare än vita kvinnornas. (Lima & Venâncio, 1992).

²²⁶ (1998)

²²⁷ ibid.

²²⁸ Marcílio (1998)

²²⁹ Marcílio (1998)

²³⁰ Venâncio (1999), Marcílio (1998)

²³¹ (1999). Ibland fungerades det dock som en försörjningslättnad (Russel-Wood, 1981).

2. Filantropiska perioden (ca. 1850 - ca. 1950)²³²

Barns kroppar stod nu i fokus och inte som under välgörenhetsperioden viljan att rädda själar genom dop.²³³ De koloniala institutionerna för "misskötta" barn passade inte in i den nya strömningen på mitten av 1800-talet. Man åberopade tekniska lösningar utformade av hygienister (higienistas), dvs läkare, jurister och den intellektuella eliten.²³⁴ Lag och ordning var ledstjärnor. Sociala åtgärder skulle baseras på vetenskap och strukturerade metoder.²³⁵ Skulden för samhällsproblemen lades på den fattiga befolkningen och föräldrarna betraktades som anti-sociala.²³⁶ Vilka förändringar innebar denna strömning i praktiken?

Lösningen trodde man, för det första, vara att utbilda fattiga mödrar och lära dem att amma och eftersträva god hygien. Syftet var att befrämja det monogama äktenskapet. Därigenom skulle man förhindra att kvinnor skulle "överge" sina "oäkta" barn med kriminalitet som följd.²³⁷ Även de fattiga kvinnornas barn skulle utbildas, något som gjordes i en anda av paternalism och protektionism.²³⁸

För det andra, började på 1920-talet etikdiskussioner kring systemet med snurr cylindrar. I åtanke hade man den stora dödligheten bland "oäkta" barn på institutionerna. Mot denna bakgrund förbjöds systemet i lagen från 1927 (Código de Menores). Det dröjde dock till 1935 i Rio de Janeiro och i 1945 São Paulo innan Rodas de Expostos helt avskaffades.²³⁹

För det tredje, i samma lag skulle *menores*, minderåriga, kontrolleras men inte skyddas. Synen på barn var kluven. Att vara minderårig betydde inte bara att vara under arton år, utan också att inte vara "barn". "Ett barn skall skyddas", men "en minderårig skall samhället skyddas från" genom förtryckande lagar och behandlingsprogram, ansåg man.²⁴⁰ Domarnas måtto var att "bevaka och straffa" och förmyndarskap kunde lätt avskaffas. Man menade att fattiga familjer levde

²³² A fase da filantropia (Marcilio, 1998, s.191-201)

²³³ Ett barns bortgång betraktades - om det var döpt - som en anledning till att fira: Gud väntade på sitt rena lamm (Luccock, 1975)

²³⁴ Marcilo, 1998. Under denna period skedde stora förändringar i landet. Det oligarkiska systemet samman och en industriell ordning infördes. De viktigaste förändringarna var avskaffandet av slaveriet (1888) och upprättades republik (1889). Barn ansågs vara nycklar till industriell framgång i linje med Europa och Nord Amerika (Rizzini, 1997).

²³⁵ Filantropi betyder att älska sin nästa (Wimmer, 1961). Denna strömning i landet var inspirerad av Upplysningen i Europa och den industriella revolutionen. Syftet var att förbättra situationen för industriarbetarnas barn (Marcilo, 1998)

²³⁶ Rizzini (1997), Marcilo (1998)

²³⁷ ibid.

²³⁸ ibid.

²³⁹ ibid.

²⁴⁰ Rizzini (1997, s.20)

”oorganiserat”. Den negativa konnotationen ”minderårig” har idag delvis ersatts med begreppet ”criança abandonada”, ett övergivet barn.^{241 242}

För det fjärde försökte staten inte åtgärda arvet från koloniseringen med avgrundsdjupa sociala orättvisor. Fattiga förnekades medborgarskap, medan den välbärgade minoriteten förunnades de sociala rättigheterna. Detta lever kvar än idag.²⁴³

Metoderna i kampen mot ”övergiva” barn under välgörenhetsperioden var inte desamma som under den filantropiska, men målet bestod – att bibehålla den sociala ordningen.²⁴⁴

3. Välfärdsstaten för minderåriga (1960 – 1980:talet)²⁴⁵

Under militärdiktaturen (1964-1984) tog den brasilianska regeringen huvudansvaret för att skydda fattiga barn. Det baserades på två motiv: nationell säkerhet och förlusten av potentiell arbetskraft. Man var rädd för att ”övergivna minderåriga” (menores abandonados) skulle hamna i drogmissbruk eller lockas av kommunisternas budskap. Under denna period trodde man att en social utveckling stod i relation till ekonomiska framsteg.²⁴⁶ Problemet med fattiga barn skulle lösas genom att ta dem från sina föräldrar för att på detta sätt skydda samhället från ”dåligt inflytande”.²⁴⁷ Den nationella organisationen för barns välfärd (FUNABEM-Fundação Nacional do Bem-Estar do Menor), bildades 1964. I samma lag som gjorde adoption legitimt, 1979, skapades den första institutionen (FEBEM, Bem-Estar do Menor) för barn i Rio de Janeiro och som sedan spred över landet.

Nunneorderns institutioner från välgörenhetsperioden var nu borta, men statliga inrättningar tog över. Verksamheten var toppstyrd, centraliserad och auktoritär. Under denna period bestod metoderna antingen av välgörenhet eller förryck.²⁴⁸

---

²⁴¹ Rizzini (1997, s.20)

²⁴² I artiklar om fattiga barn heter det antingen ett ”övergivet barn” eller ”minderårig”, men sällan barn, vilket är ett arv från denna period. (Veja, Set. 1999, s. 119)

²⁴³ Rizzini (1997)

²⁴⁴ Rizzini & Pilotti (1995)

²⁴⁵ A emergência do Estado do Bem-Estar do menor (Marcílio, 1998, s. 224-246)

²⁴⁶ Rizzini et al. (1992)

²⁴⁷ Rizzini et al. (1992)

²⁴⁸ Rizzini & Pilotti (1995)

4. Ett paradigmskifte: Barn- och ungdomslagen (år 1990)

Art. 19. Every child or adolescent has the right to be raised and educated in the mist of his family and, exceptionally, in a foster family, in such way as to ensure family and community life in an environment free of presence of persons dependent on narcotic substances.²⁴⁹

Den nya barnlagstiftningen 1990, för barn och ungdom (ECA, Estatuto de Criança e Adolescente) bygger på FNs barnkonvention och den nya konstitutionen (1998) efter militärdiktaturens fall (1984). Härigenom har staten tagit sitt första steg till att förbättra det rättsliga skyddet för alla barn. Ingen är enligt denna lag längre "objekt" för rättsliga åtgärder som ska skydda nationalstatens säkerhet, utan "subjekt" för rättigheter och människovärde.²⁵⁰

a. *Lagen om formellt omhändertagande av substitutfamiljer*

Família substituta, substitutfamilj innesluter tre olika former av formellt omhändertagande: *guarda*, fostervård, *tutela* förmyndarskap, eller *adoção*, adoption.

THE STATUTE OF CHILD AND ADOLESCENT ²⁵¹		
Term	Definition	Time span
<i>Família substituta</i> (Foster family)	Art. 28. Placement in a foster family will be effected through custody, guardianship or adoption, independent of legal situation of the child or adolescents according to the terms of this law. (Sub. III, s.19)	-
<i>Guarda</i> (Custody)	Art. 33. Custody implies the obligation to render material, moral and educational assistance to the child or adolescent, and grants the custodian the right to oppose third parties, including parents. (Sub. II, s.20)	Temporary
<i>Tutela</i> (Guardianship)	Paragraph. Granting of guardianship presupposes the prior decree of loss or suspension of paternal power and implies the duty of custody (Sub. II, art. 36, s.20)	To 21 years old
<i>Adoção</i> (Adoption)	Art. 41. The adoption attributes the condition of issue to the adoptee, with the same rights and duties, including rights of succession, releasing the adoptee from any bond with parents or relatives, except matrimonial impediments. (Sub. IV, s.18)	Irrevocable

Figur 11. Översättningen från portugisiskans *família substituta*, är i den engelska versionen "foster family", fosterfamilj. I svensk tappning kan det vara vilseledande eftersom det här innesluter det både tillfälliga lösningar och definitiva alternativ som adoption.

²⁴⁹ ECA- Estatuto da Criança e do Adolescente 1990/The Statute of Child and Adolescent 1991(In: Dunér, 2000)

²⁵⁰ Rizzini et al. (1992), art. 277 i Constituição Federal

b. Guarda

Den enklaste formen av omhändertagande för alla inblandade är att någon får vårdnaden över ett barn genom *fostervård*. Åtgärden är flexibel och erbjuder skydd, men arvsrätt uteblir.²⁵² De biologiska föräldrarnas förmyndarskap annulleras inte som vid adoption och känslomässiga samt juridiska band bevaras. Genom ett domslut tar grannar eller släktingar hand om barnet, när den biologiska föräldern inte förmår.²⁵³ Vården kan aktualiseras när modern behövs läggas in på sjukhus eller har hamnat i en personlig kris etc.²⁵⁴

c. Tutela

Förmyndarskap är ett mellanting mellan fostervård och adoption. Genom denna vårdform blir man vårdnadshavare och ansvarar även för eventuella tillgångar tills barnet fyller tjuogoett år.²⁵⁵ Antingen har de biologiska föräldrarna avlidit eller deras förmyndarskap ogiltighetsförklarats. Skillnaden mellan detta skydd och adoption är att barnet behåller sitt familjnamn, sin identitet och släktskapsrelationer.²⁵⁶

Nackdelarna med både förmyndarskapet och fostervård är enligt Márcia Ferriera et al. Carvalho att barnet ofta cirkulerar mellan olika personer, vilket gör att det blir otryggt och osäkert. Det kan även hända att fattiga familjer på landsbygden lånar ut barn för att arbeta utan betalning i någon välbärgad persons hem, menar författarna.²⁵⁷

d. Adoption

Adoption är det mest drastiska av de tre alternativen. Det är en juridisk benämning på ett domslut som innebär att ett barn tas upp som medlem i en familj. De som vill adoptera måste vara äldre än tjuogoett år och sexton år äldre än barnet. Behöver inte vara gift, men syskon får inte adoptera.²⁵⁸

Denna åtgärd vidtas när ett barn är föräldralöst eller när föräldrarnas förmyndarskap har annullerats. Om man inte uppfyller sina skyldigheter eller av andra skäl

---

²⁵¹ Art. 28. – art. 52. Estatuto da Criança e do Adolescente, 1990

²⁵² Ferreira et al. (2000)

²⁵³ Ferriera et al. (2000), Becker (In: Cury et al, 1992)

²⁵⁴ Ferriera et al.(2000), Becker (In: Cury et al, 1992)

²⁵⁵ Elias (In: Cury et al., 1992)

²⁵⁶ Becker (In: Cury et al. 1992), Ferriera et al. (2000)

²⁵⁷ Ferreira et al. (2000)

²⁵⁸ Silva (1998)

är okänd medför detta att man förlorar sina rättigheter över barnet.²⁵⁹ Annulering baseras på sex förfaranden av icke önskvärda förfaranden: ett, när ett barn betraktas som övergivet (abandonado), två, obefogade straff, tre, när handlingar strider mot moral eller goda vanor, fyra, när omotiverad nonchalering av försörjningsplikt föreligger, vård och utbildning, vilket kan betyda att juridiska bestämmelser inte följs (t.ex. vid illegal adoption), fem, frånvaro, försummelse och sex, utnyttjande av barnet på andra sätt.²⁶⁰

Den som anmäler kan vara en förälder, en representant från stadsdelsnämnden (Ministério Público), barn- och ungdomsdomare, eller personer som formulerar ett önskemål om förmyndarskap eller adoption.²⁶¹ Registrering av ansökan till adoption görs genom ungdomsdomstolen (Vara da Infância a Juventude) med bifogade personliga dokument, ett fysiskt och ett psykiskt friskhetsintyg, utdrag ur kriminalregister, taxeringsuppgift, fotografier på huset och på sig själva. Därefter vidtager tre tekniska utredningar.²⁶²

5. Konklusion

Trots att förordningen från 1990 betraktas som revolutionerande och banar väg för en ny era, är det långt kvar innan den till den förverkligas i praktiken.²⁶³ Syftet är inte längre att bibehålla de sociala rättigheterna för endast välbärgade barn, men socialpolitiken av institutioner från välgörenhets-, och filantropiska perioden samt välfärdsstaten för minderåriga finns fortfarande i bruk. Den ojämnliska sociala ordningen består sedan kolonisationen intakt.²⁶⁴

Den negativa bilden av fattiga barn som farliga och kriminella är något som den nya lagen inte har kunnat förminska.²⁶⁵ Som historien har visat är det fortfarande låginkomstbarn och deras familjer som samhället vill "skyddas ifrån" och detta med hjälp av institutioner.²⁶⁶ I inledande artikel 19 i barnlagen framgår det att alla barn har rätt att leva i familj. Institutioner är dock till för att ge ett juridiskt skydd,²⁶⁷ men i realiteten separeras barn från sitt sociala sammanhang och lever i en

---

²⁵⁹ Art. 24, art. 22 Estatuto de Criança e Adolescente, 1990

²⁶⁰ Ferreira et al.(2000)

²⁶¹ *ibid.*

²⁶² Silva (1998)

²⁶³ Marcilio (1998), Weber (1996)

²⁶⁴ Weber (1996)

²⁶⁵ Rizzini (1997)

²⁶⁶ *ibid.*

²⁶⁷ "Art. 19 Every child or adolescent has the right to be raised and educated in the mist of his family and, exceptionally, in a foster family, in such way as to ensure family and community life in

skadlig miljö utan innerliga relationer till vuxna.²⁶⁸ Ett exempel på detta är militär-diktaturens FEBEM-institutioner.²⁶⁹ Tortyr är vida utbredd på dessa anstalter, men från regeringens sida finns fortfarande inget intresse att upphöra med verksamheten, trots mycket kritik. Men institutionerna är inte förbjudna.²⁷⁰

Fattigdom får inte ensamt ligga till grund för upphävandet av förmyndarskap står det i lagen.²⁷¹ Dock förekommer det att släktingar och föräldrar förlorar vårdnaden därför att de inte har tillräckligt stora bostadsytor.²⁷² I ett av de mest ekonomiskt ojämlika landet i världen är det svårt för många att leva upp till de ställda förpliktelserna. Problemet är att en ekonomiskt svår situation i praktiken medför att föräldrar behöver arbeta heldag, inte har tillgång till offentlig service, daghem, mat, sanitet och juridiskt skydd. Silvas undersökning (se s.24-25) visade att många mödrar var rädda över att förlora vårdnaden och att deras barn bortadopteras.²⁷³ Särskilt bekymras man över att de yngre barnen fräntas. Men detta gäller dock inte för de föräldrar med "oadopterbara" barn (se s.22-23).²⁷⁴

---

an environment free of presence of persons dependent on narcotic substances."...(Estatuto de Criança e Adolescente, 1990/the Statute of Child and Adolescent, 1991)

²⁶⁸ Altoé (1985/1990/1991), Burlingham & Freud (1961), Campos (1981), Goffman (1987) Gomide (1990), Guiurado (1980,1986), Petrocini (1984), Procence & Lipton (1962), Rizzini (1985) Trindade (1984), Weber & Kossobudzki (1993, 1995), Weber & Gagno (1995), Weber (1998)

²⁶⁹ Atr. 19 Estatuto da Criança e do Adolescente, 1990

²⁷⁰ Weber (1996)

²⁷¹ Art.23, Estatuto de Criança e Adolescente, 1990.

²⁷² Silva (1998)

²⁷³ (1998)

²⁷⁴ Silva (1998), Becker (In: Cury et al. 1992), Weber (1995)

INTERVJU MED RENATO, ETT HJÄRTEBARN

1. Introduktion: Água Mineral, Rio de Janeiro, den 4 april år 2000

” ... Den person jag är idag har jag henne att tacka för. Allt! Allt! Allt! Allt är på grund av henne. (Han tystnar) Hon gav mig kärlek, ömhet och vägledde mig för det som var rätt och påpekade det som var fel. När jag inte fick röra saker och när jag fick det... För mig finns inte lägre tiden på institution (FEBEM) och inte heller livet på gatan. Nu lever jag ett liv med arbete, med kärlek, med omvårdnad av mina barn och så kärleken till min fru. Jag leva nu som en man i samhället. Allt som jag kan få idag är underbart, en välsignelse... Det var hon som lärde mig att skilja på vad som är bra eller dåligt. Jag visste inte det innan...”

Så börjar den 32-årige tvåbarnafaderns egen skildring av om hur han fann den efterlängtrade hjärtats moder vid sexton års ålder (se bilderna 6-9, s.35).²⁷⁵ En vecka innan intervjun kom Renato fram och frågade: ”Vill Du även tala med mig? Vill Du höra vad jag gick igenom?...”, sade han, när jag precis hade avslutat en intervju med hans hustru, Vilma, som blev illegalt adopterad som spädbarn.

Renato var väl ansedd av svärföräldrarna som en god far och make och på bygden likaså. Hans bakgrund var välkänd, men han dömdes inte för detta. Renato var varken legalt eller illegalt adopterad men kallar den omhändertagande modern för mamma. Hans hem var mycket enkelt och moderniteterna var köpta på avbetalning. Sofforna var nedslitna och det luktade barnkiss eftersom hans nyss fyllda tvillingpojkar på två år höll på att lära sig gå på pottan. Vid ett besök kissade den ene pojke på sig, men det gjorde inte så mycket, han skull ändå bada efter en liten stund och fick fortsätta att leka. Pojkarna var busiga och ritade med sina kriter på väggarna. Men föräldrarna tyckte att det inte var någon idé att måla om så länge de hade småbarn i huset och ge dem en örfil går inte. ”De är så små och vet inte bättre!” , sa Vilma.

Renatos berättelse var först kortfattad om de olika plasterna han hade bott på, vilket var väldigt många. Därefter kom en saklig kärleksförklaring till sin ”adoptiv mamma.” Följande avsnitt bygger på en redigerad översättning av en två timmar lång intervju. Den bygger på hans egna ord, men är nedkortad och onödiga upprepningar strukna. Sammanfattningsvis bodde Renato på sex olika platser innan han hittade sin mamma genom hjärtat.

2. Renato berättar

a. Biologiska föräldrar på landsbygden

Min pappa ville inte att jag skulle komma till världen. När jag träffade min mamma för första gången efter många år så berättade hon att om hon skulle leva med honom (pappan) så var hon tvungen att ge bort mig till en flicka på sjukhuset...

b. Sjuksyster

...Det var en sjuksyster som tog hand om mig. Hon döpte mig, men som min gudmor. På dagarna arbetade hon och då hade jag en barnflicka som tog hand om mig. Hos henne bodde jag till jag fyllde sex år, men så hade hon inte råd att betala flickan, så jag blev inkastad på en internatskola som är gratis...

c. Institution (FEBEM)

...Ett internat är en skola för våra mammor som inte har möjlighet att ta hand om oss. Dom sätter oss där på skolan och man blir kvar hela tiden, man blir fängslad. Man är där med manliga och kvinnliga fröknar. Med åtskilliga personer... Jag kom dit när jag var sex år gammal...Jag bråkade mycket. Jag var mycket ledsen. Jag blev mycket slagen... Det är ett slags fängelse... Det vara bara vissa festdagar som jul och karneval...när barnen skall göra pjäser till en insamling för skolan som man lärde sig något. Jo, du lär dig en sak och det är att vara rebellisk. Vi var ibland så revolterande att vi vägrade att gå upp på scenen. Ibland ropade magistrarna på oss. Ibland slog dom oss. Men vi totalvägrade. Ibland så gav vi upp...Jag har aldrig lärt mig ett arbete. Det kunde ju ha varit bra för mig. Man lärde sig ingenting, det enda du lärde dig var att stjäla, döda och göra folk illa.

Jag trodde att sjuksystemen var min mamma, jag trodde verkligen det. Hon kom och hälsade på mig ofta, särskilt på festdagar. Men en dag när jag var sådär tio år gammal berättade hon den sanna historien. Jag undrar ibland hur mitt liv hade sett ut idag om hon hade haft kvar mig, då hade jag ju inte träffat Valériaia (hans fru) och inte heller hade jag lärt känna Frun (som han kallar för mamma). Sjuksystemen bor ju inte här. Hon bor någon annanstans. Men i alla fall. Hon tyckte att jag var söt när jag var nyfödd och jag hade rakt fint hår. Alla barn är ju söta innan de växer ups. Hon berättade att hon inte var min mamma och varför inte min riktiga mam-

---

²⁷⁵ "Eu quando fui adoptivo. Primeiro eu fui internado no colégio interno."

ma lämnade mig på sjukhuset. Hon sa att jag inte fick kalla henne för mamma längre och jag skulle kalla henne för gudmor. Jag började gråta, jag grät mycket. Jag frågade henne om hon skulle träffa mig igen, om hon skulle fortsätta att stödja mig. "Vad ska det bli av mitt liv om jag är kvar här på internatskolan?", frågade jag. Hon svarade att hon inte kommer att hälsa på mig mer. Hennes man var nämligen avundsjuk och ville inte att hon skulle hälsa på mig. Jag blev helt isolerad. Nu hade jag ingen som besökte mig. Ingen! Ingen! Jag blev kvar. Det som glädde mig var mina vänner och vi gjorde bara elakheter. Jag ville bara fly. Leva på gatan.

...Om jag visste var hon bodde så skulle jag vilja lära känna henne igen. Bjuda hem henne till mig för att hon skall kunna se vem jag är idag. Hon såg mig aldrig växa upp efter detta... Men jag känner inte att hon övergav mig... Därför att hon kom och samtalade med mig den sista gången vi sågs. Hon berättade ju om sin mans svartsjuka...Han tyckte att jag inte var hennes. Jag bara bidrog till förvirring i hennes hem.

d. Gatan i Rio de Janeiro

...Att fly ensam är svårt ...När jag var tolv år så flydde jag ut till livet på gatan... Vi var tjugo till trettio stycken i barngruppen som rymde och vi spred oss över Niterói, Rio de Janeiro och São Paulo. En del av kamraterna blev tagna av ungdomsdomaren - han är som en polis.²⁷⁶ En del blev kvar på gatan och stal saker och slog andra...Nu lärde vi oss bara dumma saker, elaka saker. Vi började gå på diskotek. Börja med kampsport för att leva och köpa lite saker. På nätterna sov vi i övergivna byggnader, under broar eller så grävde vi ner oss i sanden på stranden inne i Rio. Men vi föredrog byggnader för där var det varmt...

...För mig blev livet lite bättre på gatan...På så vis kunde jag växa lite och lära mig världens elakheter och tjuvknep för överlevnad. Jag kunde välja att leva bra eller dåligt. Jag kunde ha varit död idag. Titta här jag har knivärr över hela ryggen och på min vrist (han visar dem). Jag fick mycket styck av batonger (förmodligen åsyftar han på polisen). Ärret på vristen fick jag när jag skulle ta en tjej bakom grannens hus...under den perioden när jag bodde hos mamma (den biologiska) Jag visse inte vad som var bra eller dåligt och rätt eller fel. Jag lärde mig aldrig det på internatskolan utan det var den där frun som lärde mig det (hon som senare blev hans mamma)

---

²⁷⁶ Polisen är gatubarns stora skräck

Var jag än gick så bar jag på mig det dyraste jag hade under min tröja - mitt födelsebevis. Jag glömde det aldrig och kände alltid efter om det fanns kvar. Jag visste inte vad som stod på det. När sjuksköterskan kom och hälsade på mig för sista gången sade hon bara: "Detta är något du inte får riva sönder. Det är ditt liv. Det är något mer än en present till dig." Så när jag flydde till gatan var jag noga med att stoppa in det under blusen. Men jag ville veta vad som stod på papperet, så en dag på en gata i Botafogo frågade jag en annan pojke om han kunde läsa och det kunde han.²⁷⁷ Men han ville det inte. Istället började han skratta åt mig och då tog jag tag i honom så här i håret och tog jag stilettniven så här (mot strupen och visar hur det gick till). Jag sa: "Om du inte vill läsa med välvilja så får du läsa med motvilja". Jag sa: "ddddddu māmāmāmāmāssstetete läläläsa". Jag var så nervös, jag var så rädd för allt. Jag kunde inte prata riktigt - stammade. Sedan sade jag att: "Om du inte läser för mig dödar jag dig. Du får välja det ena eller det andra". Då läste han. Pojken sa det var mitt födelsebevis och att alla mammor som sätter oss till världen måste registrera oss. Med ett sådant kan man göra ett identitetskort och register för olika arbeten man har. Han läste också namnet på min mamma, pappa, mor- och farföräldrar och vilken dag och timme jag var född. Han läste allt. Han var tvungen att läsa det så många gånger att jag kunde det utantill och då bevarade jag det ännu bättre. Jag såg till att beviset aldrig blev blött, där det låg under blusen.

En dag var jag spelade fotboll i en park i Icaraí i Niterói. Mina kläder var fula och ovärdade. Jag bar shorts, linne och gummisandler. Plötsligt såg jag något som väckte min uppmärksamhet. Massor med barn gick in i en byggnad. De var så välklädda och fina. Tröjorna var vita med något blått på och jag undrade vad de skulle göra. Jag blev bara stående och tittade och tittade. Mammor och pappor kom och gick, med stora barn och med små barn...Jag tänkte att: "Jag måste gå dit för att se vad det är. Om de så kastar ut mig så måste jag slå sönder rutor och banka på porten, för att jag vill veta vad det är". Och jag var så smutsig, så smutsig. När jag kom fram så frågade jag dörrvakten: "Vad är det för något som alla går in i med vita och blå tröjor?" "Är inte du härifrån?", frågade han och fortsatte: "Det här är en skola och det är ett ställe som man lär sig läsa och skriva på. Det finns en fröken och allt." Jag frågade då hur gör jag för att komma in, för jag ville komma in. Han sade att jag måste ha ett födelsebevis och två foton...

---

²⁷⁷ Botafogo är en medelklassstadsdel i centrala Rio de Janeiro.

Nästa dag kom jag tillbaka. Nya kläder hade jag tiggat till av en fru som jag hade knackat på hos....Jag var så mager, mycket magrare än sådär (och pekar på bröllopsfotot). Jag hade satt på mig de nya långbyxorna i en buske, inte ens kalsonger hade jag inunder. Jag tog även med mig två foton och pennor som jag hade köpt med pengar som jag hade tjänat ihop genom att hålla på med Capoeira.²⁷⁸ Jag vågade inte stjäla. Jag var rädd för att hamna i fängelse, alltså på internatskolan. Fast när jag kom in i skolsalen och hörde barnens högljudda skrik så blev jag jätte rädd och tänkte: "Hur kunde jag göra detta, hur kunde jag fångsla in mig själv!" (Han skrattar) Jag tänkte: "Tänk om jag aldrig kommer ut mer?" Jag inbillade mig att skolan var ett fängelse.

Sedan var det rast och jag satt kvar och skrev: "a", "e" och "i". En pojke ropade på mig för att leka ute på skolgården. Och jag sa: "Kom hit, leker man här eller vad gör man? Han sa: "Vad är du för något här! Vet du inte att det är en skola?" Han började skratta. Alla började skratta. Och jag sa: "Jag vill inte leka med dig!" Och så stammade jag när jag sa det... Jag fortsatte att gå i skolan och på lunchen tiggade jag mat av mina kamrater. Jag hade en mani att alltid tigga. "Snälla flicka ge mig lite växelslantar." Jag gjorde det överallt och för pengarna köpte jag skolsaker.

Jag utvecklades på vänfronten, men inte i mina studier. Särskilt svårt hade jag för att läsa. Jag gick hela tiden om de första klasserna och det var alltid lika stökigt. Men jag kom upp i tvåan och den fröken kom fram en dag för att samtala med mig. Hon sa: "Du har ett problem." "Tycker frun att jag har ett problem?", frågade jag. "Ja, har inte du någon mamma och pappa?". "Nä, det har jag inte. Min mamma finns långt borta. Jag kommer från gatan. Jag vet inte vem min mamma är...Jag har ingen mamma", svarade jag. Hon sa att jag hade svårt för att läsa och skriva och måste gå i en specialklass som var lite mindre. Där hade alla det lite svårt. Jag sa att det inte var några problem. "Grejen är att här går det inte att studera" svarade jag henne. Jag utvecklades bättre i specialklassen. Men kom bara till fjärde klass. Här lärde jag känna sonen till den där frun som nu är min mamma...Han var också här för att han hade svårt för att läsa. Han behövde inte göra som jag, att sättas i en vanlig klass, eftersom hans mamma visse vad han hade för problem...Han var lite dum. Jag tyckte att han var mest ding av alla i skolan. Han var ding för att han var alldeles för snäll. Han var verkligen snäll...Han tog med sig mat till mig. Var

---

²⁷⁸ En blandning mellan dans och kampsport, med musik till. Den utvecklades av slavarna på de stora sockerplantagen

han än gick så försvarade jag honom (Renato skattar)...Jag blev som hans skyddsvakt. Och var än jag gick så köpte han godis till mig. Han hade alltid växel på sig och så var han välklädd...Han ritade och skrev bra, så han började att lära mig det. Det var den ända människan i världen som jag hade en djup vänskap med. Av alla mina klasskamrater så var han den enda som inte hade några onda avsikter. Jag hade andra kamrater med de svek mig och slog mig, men han var inte sådan. Han frågade om jag ville följa med honom hem...Jag gick alltid hem till honom. Där fanns det ett Ping-Pongbord och andra spel...Jag vann alltid, för det där med spel hade jag lärt mig på internatskolan. Jag skulle vinna till varje pris. Vi blev som ihopsvetsade och oftare och oftare gick jag hem till honom, från det att jag var tolv år.

e. Biologiska mor

Fröken i specialklassen började att kalla mammorna på föräldrarmöten och jag sa alltid att jag inte hade någon. Jag började leta efter min mamma och visste att hon hette Fransisca C.S genom födelsebeviset. En gång var det en pojke som såg mig i parken Coração de Bento och han sa: "Kom hit, heter du Renato?" och ja sa: "A, det är mitt namn." Sen frågade han om jag visste hela mitt namn och det hade jag lärt mig. Då frågade han: "Vet du att du är min bror?" Jag sa bara: "Du min bror! Inte en chans att du är min bror...Du är ju ful som sjutton gubbar. Kille, du är verkligen ful!" Men jag kunde inte låta bli att fråga vad han hette och han svarade och sa "Joael C.S."...Han sa: "Ska vi slå vad om att jag är din bror?" Sen visade han fotografier och pekade och sa: "Den här frun är din mamma."..."Du är inte min bror! Du är inte min bror.", sa jag. Men han sa: "Du är min lillebror...Vill du komma hem? Vill du lära känna din mamma?" Jag sa så här då: "Det kan vi göra, för jag vet inget om den här historien med mig. Jag vet ingenting." Vi åkte dit och när min mamma såg mig så började hon gråta. Hon hade ett foto på mig när jag var pytteliten. Det var taget på mig innan hon gav mig till sjuksystemen. Hon frågade om jag inte ville komma och bo hos henne. Sedan frågade hon var jag finns, var jag bor och hur det var med mig. "Var är den där frun, sjuksköterskan? Tar hon inte hand om dig? Du är så smutsig! Du se förskräcklig ut! Jag kan inte tro att du är min pojke! Du är så uslig! Så uslig! Så spinkig." Och så började hon storgråta. Jag tänkte att: "Den här kvinnan vill röva bort mig...Hon säger att hon är min mamma men det är hon inte." Jag var helt kall som om jag inte visste någonting. Jag visade mitt

födelsebevis, pekade och sade: "Hon här är min riktiga mamma. "Då började hon berätta allt det som sjuksystemen hade sagt till mig...Hennes man hade dött nu (Renatos pappa) och nu hade hon en ny man... Hon började säga att hon inte kunde behålla mig för att jag var så rebellisk, att hennes man inte ville att jag var fanns och inte ens att jag föddes, att jag kom till jorden..."²⁷⁹

I alla fall, hon skulle sköta om mig och jag stannade. Hon gav mig mat och jag började att arbeta med att sälja fisk eller glass på stranden. Jag började att arbeta för min pappa, jag kallade killen så och henne för mamma. Han var inte min pappa, han var bara med henne. Han var min styvfar. Jag visste ju att om en man och en kvinna gifter sig, blir det en pappa och en mamma. Det hade jag lärt mig på internatskolan. Vi brukade leka dumma lekar. Vi sa såhär till flickorna: "Kom så leker vi mamma pappa barn."...Så lekte vi...man skrattade, var ett par, pussades, kramades och gjorde dumheter med varandra. Du vet vad jag menar med dumheter, va? Jag behöver väl inte förklara väl?... Alltså tyckte jag att de var min pappa och mamma. Problemet var att de drack. De drack verkligen mycket. Jag ville inte bo på gatan, men jag tänkte: "Vilket liv! Här är jag olycklig, men på gatan lider jag. Jag får väl stanna" Och jag blev kvar, med mina syskon och kusiner. Alla kände varandra, mina morbröder och mostrar. Vid tolv års ålder så började jag lära känna dem. Jag var mycket ledsen.

Allt du kan tänka dig sålde jag. Men alla pengarna gick till dem. Jag fick mycket stryk. Det fick jag verkligen. Jag blev inte slagen på gatan längre, men slagen av mina föräldrar. Han slog mig. Hon slog mig...De slog mig för att jag kom hem med fel växel. Jag kunde ju inte räkna ordentligt och därför blev det fel. Jag kunde ingenting. När jag var tolv år så jag till dem att jag gick i skolan. Jag sa att jag hade skrivit in mig och att jag ville studera. Men de sa: "Du måste sluta i skolan." Och jag svarade med att säga: "Jag tänker inte sluta! Jag tänker inte sluta!"

f. Morbror

Efter ett tag dog min pappa (styvfadern) och min mamma var inte med någon annan man. Hon var där med mig och mina bröder. Allt blev så underbart. En välsignelse. Detta varade dock inte länge. Mina morbröder och mostrar bodde i ett hus där de behövde att betala hyra och de flyttade hem till mamma. De hade inte

---

²⁷⁹ Varför han inte ville ha pojken är oklart. Hon hade redan barn med andra och han ville inte ha fler med henne, trodde han.

råd att bo kvar. Det blev fullt i huset med alla tillsammans. När min mamma gick till arbetet och min morbror började att ge order om att jag skulle göra en massa saker. "Gör det här. Gör det där...Du är lymmel...Du vill bara leka.", sade han medan jag arbetade. Efter ett tag så började han samla ihop en kamratgrupp och började moralisk fördärva mig...gjorde så att jag arbetade...Bara arbetade. En dag när min mamma kom hem så berättade jag hur det stod till: "Mamma min morbröder och mostrar håller på som om det är karneval här i huset...Frun måste vidta åtgärder mot detta, annars rymmer jag och jag kommer inte att vilja veta något mer av det här. De gör detta hus likt en bordell...De tar hit kvinnor och män. De tar hit allt vad man kan tänka sig hit. De verkar inte ens gifta." Då reagerade min morbror. Han reste sig upp och sa: "Vad sa du?! Om det är på det här viset!". Och i samma stund gav han mig ett så hårt slag att jag föll...Jag var mycket elak på den tiden. Verkligen elak. Mitt blod rann ner för ansiktet. När han slutade att slå mig och ställde sig i dörröppningen, reste jag mig upp på den plats där jag hade hamnat. Jag lossasgrät och tog tag i en tallrik som stod på boret och likt en diskus slungade jag den över rummet så att den träffade honom mitt på panna. Det blev ett stort jack och blodet flödade. Jag slog och jag slog till hans kvinna blandade sig i. Jag slog till henne också. Hon blev tvungen att sy ögonbrynet.

Sedan for de till domaren, utan att jag visste om det, och anmälde mig. Efter en månad sådär kom ett brev på posten. Jag kunde inte läsa, men min bror som hade det mycket bättre än jag läste för mig. Han sa att jag skulle gå till polisstationen och hamna i fängelse. Men jag tänkte: "Inte bryr jag mig väl...Det är okej...Jag har redan varit fängslad på internatskolan och rymmer i alla fall."

När jag kom dit så berättade jag för polisen om vad som hade hänt. Då tillkallade han min morbror. Jag har skaffat massor med bevis och grannarna kunde intyga att han slog mig i onödan. Och att han gjorde min mamma nervös och att jag kastade tallriken i självförsvar för att han var mycket starkare än jag. Min morbror började stamma och så ljög han...Polisen sattes honom i fängelse för att han inte berättat de elakheter han hade gjort mot mig. Morbror satt inne ett år och när han kom ut så försvann han utan ett spår.

g. Hjärtemamman

...Under den här perioden sa min mamma att hon skulle resa bort till Minas för att arbeta och visste inte när hon skulle återvända. Inget datum, ingen dag. Hon kunde

komma hem i morgon eller inte alls. Hon kastade ut mig på gatan och jag fick klara mig bäst jag ville...Om jag ville fick jag bo kvar där ...Och om jag ville bo på gatan så var det upp till mig. Jag tänkte på hur jag skulle klara allt vara alldeles ensam. Att arbeta på byggen och laga grytor. Att vakna tidigt på morgonen. Jag såg framför mig att vara alldeles ensam. Då slog det mig att jag hade ju min vän från skolan och att jag kunde se om hans mamma ville ta emot mig.

När jag kom dit så frågade jag om jag fick stanna hon henne. Detta hände klockan tio på kvällen och jag började berätta hela min historia, hela min sorg. Jag sa att jag var trött på att lida och frågade om hon kunde ordna ett litet hörn till mig...Om jag fick bo hos henne, om jag fick arbeta för henne. Och jag bedyrade att jag skulle vara henne lydig. Allt vad hon sa skulle jag göra. Hon sa: "Du får stanna hur länge du vill." Hon gav mig stöd. Och jag sa: "Det var väl!", och så började jag att gråta. Jag grät och grät och grät. Sedan gjorde hon i ordning en underbar säng till mig. Med rena lakan, men jag var smutsig. Och jag sa till mamma, jag sa till henne, till frun att: "Jag är så smutsig." Men hon svarade bara: "Hoppa in i duschen med dig genast...Ta av dig kläderna och så slänger vid dom. Vi ordnar nya kläder till dig." Sen duschade jag. Å, vad jag duschade! Jag somnade faktiskt i duschen. Det var så underbart. Hos henne stannade jag kvar och återupptog mina studier med hennes son.

Jag kände inte längre lusten att leva på gatan. Fick lust att hjälpa henne. Hon arbetade som städerska i en kyrka. Hon bodde i ett hus vid kyrkan. Men jag kunde inte ens sopa. Jag kunde ingenting. Men hon började lära ut sitt yrke och visade hur man tvättar golv och att göra saker rena. Så småningom fick jag smak på det där att hjälpa henne. Varje dag ville jag arbeta för henne. Lät henne inte göra sitt eget arbete. Jag kom precis i tid för att göra det ännu finare varje dag. Jag hade aldrig i mitt liv tidigare fått beröm, men hon sa: "Mycket bra! Vilket fint golv! Så underbart! Så fint du har gjort!" För mig var det som det största under i världen. Det var mer värt än alla pengar i världen. Hon betalade mig inget, men det var som om hon hade gett mig en förmögenhet. Hon berömde mig. Hon kastade upp mig i himmeln. Varje dag ville jag göra det ännu vackrare och ännu vackrare. (Vi skrat- tar) Till och med pastorn såg hur bra jag arbetade. Han gav mig också beröm. Helt plötslig så började jag arbeta för henne som om jag vore hennes son. Och jag började kalla henne för: "Mamma!", "mamma!", "mamma!" Jag kallade henne för mamma och hennes man för pappa.

Jag minns den dagen då jag kallade henne för mamma för första gången. Vi satt en dag i kyrksalen och jag började säga hur fin hon var. Jag sa: "Gud, mamma, frun är så fin, en välsignelse." Jag började pussa henne på armen. Men hon sa: "Asch vad är jag för en mamma!" Och jag sa: "Jag betraktar dig som min mamma. Frun är min mamma." Det var så det gick till, genom några ords beröm. Jag vet inte datum eller så, men jag var kvar hos henne tills jag gifte mig. Men vi hjälper varandra än idag och hälsar på varandra. När våra barn kom till världen så betraktade hon sig som farmor och våra barn känner bara henne som det (och inte hans biologiska mamma).

Efter ett tag hos henne så slutade jag att stamma. Det var tack vare henne och kyrkan. Jag började prata med folk. Hon hjälpte mig in i militärtjänsten och den hjälpte mig också mycket. Idag har jag fortfarande många språkliga fel, men jag bryr inte mig så mycket längre...Jag har vuxit. Om jag jämför hur jag var förut, så tillhör jag nu ett högre stånd...jag kan gå in och ut i olika sammanhang helt normalt. Jag kan till och med gå hem till dig och veta hur man sitter vid ett bord. Hur man äter. Hur man äter med dig. Med finess. Med gaffel. Med sked...Kan gå på restaurang. Jag började lära mig samhällets små knep genom henne. Jag vet idag att du har en högre nivå...att jag inte är rik...att vårt hem är enkelt. Men det finns hem som är ännu enklare. Det går bara inte att ha det bättre eftersom vi inte har pengar. Men som människa känner jag mig idag förverkligad. Jag kan köpa det mest nödvändiga. Jag behöver inte tigga längre av någon.

...Jag anser att de är mina föräldrar eftersom de tog bort mig från gatan. Hon lärde mig att tala med människor...Att bli uppfostrad...Jag var så ful...så okunnig och allt...När människor såg mig kände de ett obehag och motvilja att komma mig nära. Jag hade många problem. Jag var nervös. Jag bråkade en massa på gatan. Så människor var rädda för mig. Jag tyckte att jag tillhörde de onormala. Jag levde på att slåss. Så det minsta lilla ledde till bråk, till illvilligheter. Jag kunde inte se den minsta gummibit, förrän jag skulle riva sönder den. Usch, jag gjorde mycket av illvilja! Jag var den där typen av barn som var fel. Men den här frun hon visade mig hur jag borde göra och rättade mig. Bråkade med mig och talade om när jag gjorde något som var fel. Då började jag känna den kärlek man känner till en mamma. Hon tröstade mig och vägledde mig. Sa att nej är ett nej. Gav mig kläder. Gav mig ömhet. Det hennes son fick, fick jag också. Hon lärde mig hur man tar hand om en

familj. Hon ger mig stöd än idag. Jag har henne att tacka för mitt liv. Hon tog hand om mig från det jag var sexton till att jag gifte mig.

h. Giftermål

...En dag fick jag lust att gifta mig. Jag ville att det skulle vara i en stor kyrka med en söt fru. Det skulle vara ett historiskt bröllop. Ett sådan som igen skulle glömma. Ett som man kunde visa för andra, som de rikas bröllop. Innan jag gifte mig var jag en kvinnokarl. Gick på diskotek och hade massor med flickvänner. Jag lärde känna Vilma i den kyrkan som jag gick i tillsammans med min mamma. Hon hade en annan kille som hon var tillsammans med under fyra år. Men de gjorde slut och vi blev tillsammans. Vi två gick i kyrkan och tog promenader på stränder tillsammans... Jag hade köpt en tomt som jag ville bygga ett hus på. Jag blev god vän med hennes pappa (Demérito) och frågade om jag fick hennes hand. Men min blivande svärfar sa: "Jag är gammal... Jag skulle vilja göra något för min flicka. Jag skulle vilja att du bor här istället." Så vi började köpa material och bygga ett hus på deras tomt istället...(berättar om hur de gjorde)...När tre rum var färdiga så ringde jag till Vilma (till daghemmet som hon arbetade på) och sa: "Nu gifter vi oss! Jag har förberett allt"...(berättar om vad som saknades i huset och hur de ordnade det).

Jag ville så gärna ha barn. Men hon tyckte att det var för tidigt. Det var så mycket som vi behövde betala på avbetalning. Efter två års giftermål så blev hon gravid på min födelsedag i juli månad. (han ler). Jag följde noga hennes graviditet och det kom tvillingpojkar. (berättar om vad som köptes, men det mesta ärvde de från vänner i kyrkan).

Min riktiga mamma (biologiska) kom hit när pojkarna var 15 dagar gamla, sen när de fyllde ett år. Sedan har hon aldrig kommit tillbaka mer och nu har barnen redan fyllt två år. Ibland frågar folk om jag inte ska kalla på min mamma eller på mina bröder. Men jag svarar nej. Det gör jag inte, därför att de vill bara ha pengar och beklaga sig över sina problem. De har aldrig stött mig. De vill inte veta hur våra barn växer och blir större. De känner inte någon ömhet för mig, för om de gjorde det så skulle de komma och hälsa på ibland. I barnens tankar finns därför bara min adoptivmamma som farmor. Fast ännu vet de inte vår historia (både Renato och hans frun har blivit omhändertagna av en annan mamma). Min riktiga mamma kom på vårt bröllop men var försenad. Hon är en sjsst person och lugn.

Fast lite för stillastående. Hon känner ingen ömhet för mig. Hon vill bara veta av mig när jag arbetade för henne. Om jag t.ex. hade varit ogift hade, hon velat att jag kom och bodde hemma hos henne, men bara för pengarnas skull. I hennes hjärta finns ingen ömhet för mig. Nu är jag vuxen och får inte bli arbetslös... Trots att ett barn är sjutton, arton, tjugo år får man inte förlora kärleken till dem, när de inte har ett arbete. Man måste föreställa sig att de fortfarande är små. Den frun som är min mamma är inte sådan. Hon har gått med mig till sjukhus flera gånger. Vid alla mina motgångar så har hon funnits där för mig.

...Min familj, mina bröder (biologiska) blev arga på mig när jag beslutade att inte min riktiga mamma skulle leda in mig i kyrkan under bröllopsceremonin. Men jag svarade bara dem med: "Att det är inte rättvist mot min mamma (omhändertagande) som tog bort mig från gatan, som stödde och hjälpte mig... (en av hans pojkar kommer in och sätter sig bredvid honom i soffan)... De tyckte att jag skulle lämna min adoptiv mamma åt sidan och att min riktiga mamma skulle få privilegiet att leda in mig i kyrka. Men jag talade med henne om detta: "Mamma, frun kommer inte att gå in i kyrkan med mig. Den som skall göra det kommer vara den person som adopterade mig, som har gett mig stöd. För det är genom henne jag har blivit den jag är idag. Hon är ett helgon som gjorde att jag kan gifta mig och bilda familj. Om det inte var för hennes skull hade jag varit kriminell. Jag kunde ha varit död. Jag kanske inte skulle ha levt idag. Det var hon som skyddade mig från det onda i världen. För mig är det ett privilegium att få bli inledd av henne in i kyrkan på söndag." Det var Gud som gjorde sitt verk för mig. Hon (den biologiska mamman) kom försent till bröllopet och när hon anlände var ceremonin nästan slut. Hon kom vid bytet av ringarna.

Jag är vän med båda två och jag respekterar henne (den biologiska mamman). När hon kommer hit välsignar jag henne och kallar henne för mamma också, för det var ju ändå hon som satte mig till världen. Hon har haft det svårt och lidit mycket. Och trots allt, så älskar jag henne. Därför att det var ju hon som födde mig. För att hon därigenom har lidit för min skull. Jag välsignar också mina bröder när de kommer och hälsar på.

Allt som jag kan ge till mina pojkar vill jag ge. Men jag vill inte orsaka dem svårigheter i livet som för mig i internatskolan. Huvudsaken är att de får utbildning och stöd från en mamma och pappa. Och att vi lär dem vad som är bra och vad som är

dåligt. Tills de blir stora nog och gifter sig. Jag skulle också vilja att de följde Jesus väg. Då kan de säga att: "Min pappa är inte rik, han har ingenting, men jag anser att han är det ändå eftersom han har allt det jag behöver. (berättar om vad han skulle vilja ge till dem som en stereo, tv och video...) De är verkligen mycket älskade här. Vilmas föräldrar (Demérito och Amélia) ger ett så fint stöd.

Allt är så fantastiskt idag. Jag kan gå in i mitt hus. Öppna kylskåpet och ta vilken mat jag vill ha. Om min fru inte har lagat mat så gör vi det tillsammans. Jag tar hand om barnen medan hon lagar. Sedan kan jag lägga mig i soffan och se på tv. Jag känner inte längre att jag vill fly från världen. Allt detta är en välsignelse för mig (han lyfter på båda armarna som om han ville krama om sitt hem). Att lida tillsammans. Att växa tillsammans. Se våra barn växa upp. Ibland kan hon och jag gå ut själva och komma hem till ett lugnt hus. Vi kan samtala och ha våra stunder ihop. Jag lever ett liv som jag aldrig tidigare kunnat drömma om. Det är en välsignelse. Allt är på grund av henne min mamma, *minha mãe*.

Tack!...

Universidade de Lund, Suécia
Faculdade de Serviço Social
Mestrado em Serviço Social, 1999/2000

Roteiro para entrevista com “Pais de criação”

Data: _____
Numero de entrevista: _____
Nome do entrevistado(a): _____
Idade: _____ Sexo : _____
Nome do filho _____
Bairro: _____

Pesquisadora: *Veronika Dunér*, Curso em Mestrado em Serviço Social

Orientadores: *Irene Rizzini*, Professora Doutora coordenadora e Doutora *Maria Helena Zamroa* da CESPI - Coordenação de Estudos e Pesquisa Sobre Infância, Universidade Santa Úrsula, Brasil

Bloco 1. Perguntas gerais sobre a família e criação dos filhos

1. Fale um pouquinho sobre a **sua história de vida**..Como você veio morar neste lugar? (Onde nasceu e quando veio para esta comunidade?)
2. Me conta um pouquinho sobre a **sua família**...
  - a) Quem **vive junto**? (Quantos filhos/idades, de sangue e outros? Quantos vivos?)
3. **Como é criar** um filho aqui?
4. Para você o que é **mais difícil** na criação dos filhos?
5. O que te dá **mais alegria** em relação ao seus filhos?
6. O que ou quem você **conta para te ajudar** a criar os filhos?
7. Para você, o que é uma **boa infância**?

Bloco 2. Perguntas impessoais sobre "filho de criação"

1. O que você **acha** de "filho de criação"?
2. Quando uma criança **pode ser chamada** de "filho de criação"?
3. Filho de criação é parecido com **adoção**? Sim ou não? Por que? (semelhanças e diferenças)
4. Filho de criação é parecido com **instituição** que abriga crianças? Sim ou não? Por que? (semelhanças e diferenças)
6. "Filho de criação" é parecido com um **filho de sangue**? Sim ou não? Por que? (semelhanças e diferenças)
7. Filho de criação tem algo a ver com **abandono** ou não?...Por que?
8. Por que **existe** "filhos de criação"?

Bloco 3. Perguntas pessoais sobre "filho de criação"

1. Você é "**mãe de criação**"? Posso fazer algumas perguntas sobre seu/sua "filho(a) de criação"?
  - a) Me conta sobre seu/sua "**filho(a) de criação**"...

2. **Como** essa criança **veio** para ser criada por você? Como foi essa história?
  - a) Por que a **mãe não criou** seu/sua filho(a)?

3. Quais motivos foram para **criar** uma criança para que **não é de sangue**?
  - a) Me conta, **como você cria/criou** seu/sua "**filho(a) de criação**"...
  - b) Para você, qual é a **diferença** e as **semelhanças** entre criar um filho de sangue e um(a) "filho(a) de criação"?
  - c) Ao **relação** do(a) "filho(a) de criação" como você se **sente**?
  - d) O que você **acha** sobre criar um "filho de criação"?
  - e) Como **foi a infância** do(a) seu/sua "filho(a) de criação"? (Diferente dos outros filhos?)

4. Conhece outras pessoas que tem um "filho de criação"? Quem?

Bloco 4. Identificação do entrevistado(a) e membros no domicílio

01 Condição na família	02 Nome	03 Idade	04 Estado civil	05 Origem de que estado	06 Cor	07 Religião	08 Frequência por mês a igreja/culto	09 Profissão	10 Horas trabalhadas por dia	11 Renda mensal	12 Escolaridade: última série que cursou
mãe											
pai											
madrasta											
padrasto											
gurda ir.											
gurda ir.											
adoção il.											
filhos											
filhas											
vovó											
vovô											
bisavó											
bisavô											
cunhado											
cunhada											
tia											
tio											
outro											

Fonte: Adaptação do questionário utilizado na pesquisa "Elos: Pais em sociedade", CESPI/USU (Rizzini, 1999)

Universidade de Lund, Suécia
Faculdade de Serviço Social
Mestrado em Serviço Social, 1999/2000

Roteiro para entrevista com “Filhos de criação”

Data: _____
Numero de entrevista: _____
Nome do entrevistado(a): _____
Idade: _____ Sexo : _____
Nome do filho _____
Bairro: _____

Pesquisadora: *Veronika Dunér*, Curso em Mestrado em Serviço Social

Orientadores: *Irene Rizzini*, Professora Doutora coordenadora e Doutora *Maria Helena Zamora* da CESPI - Coordenação de Estudos e Pesquisa Sobre Infância, Universidade Santa Úrsula, Brasil

Bloco 1. Perguntas gerais sobre "filho de criação"

1. Para você, o que é uma criança precisa na infância? (Além das coisas materiais?)
2. O que você **acha** de "filho de criação"?
3. Quando uma criança **pode ser chamada** de "filho de criação" ou não?
4. Filho de criação é parecido com **adoção**? Sim ou não? Por que? (semelhanças e diferenças)
5. Filho de criação é parecido com **instituição que abriga crianças**? Sim ou não? Por que? (semelhanças e diferenças)
6. Filho de criação é parecido com **filho de sangue**? Sim ou não? Por que? (semelhanças e diferenças)
7. Filho de criação tem algo a ver com **abandono** ou não?...Sim ou não? Por que?
8. **Por que existe** "filhos de criação"?

Bloco 2. Perguntas pessoais

1. Você é filho de criação? Posso fazer algumas perguntas sobre suas experiências?
2. Como foi para você **de ser criado(a) por outros pais** que não são seus de sangue?
  - a) Ao **relação** dos "**pais de criação**" como você se sente?
  - b) Sua infância era **diferente** do que dos filhos de sangue?
3. Como é a sua **relação** com seus **pais de sangue**?
  - a) Você tem **contato** com seus pais de sangue?
  - b) Como você se **sente** ao relações da sua mãe e pai de sangue?
  - c) O que você acha que a sua **vida ia ter sido** na casa dos pais de sangue?
4. Entre as pessoas mais próximas, a quem você se **sente mas ligado(a)**? (pai, mãe, outros)
5. Como foi a **sua infância**?
  - a) Você **recebeu** o que precisou?

ÖGONBLICKSBILDER
FRÅN ÁGUA MINERAL¹⁶²

---

¹⁶² För att vidta försiktighetsåtgärder är alla namn på fotografierna fingerade. En del av personerna ingår i undersökningen medan andra inte gör det.

1. Inget undgår de gamla damerna som spejar ut på gatans liv.

2. En eftermiddag efter skolan görs läxorna på dörrtrappen och lillebror tittar på barnen som lekar på gatan.

3. Hemma hos Lorimar. En av hennes söner sitter på muren och tittar på barnen som spelar kula på gatan.

4. En flicka går med sin hund på en av de jordtrampade gatorna medan några pojkar spelar kula.

5. Gabriella älskar att ta hand om grannarnas småbarn efter skolan.

6. Renato med en av sina tivvillningsöner i knät utanför porten till huser.

7. Amélia omhändertagande mor till Valéria med dotterdottern, Julia, i famnen.

8. Titta in i kameran säger flickan till pojken som gömmer sig bakom hennes rygg. Vilma tittar fundersamt på

9. Renatos mamma kommer ibland och hälsar på. Just nu har hon ett av barnbarnen i famnen.

10. Lorimar, 62 år, har 11 biologiska barn och 4 omhändertagna samt ytterligare 3 som kallar henne för mamma

11. Lucília, 58 år, mor och omhändertagande mormor.

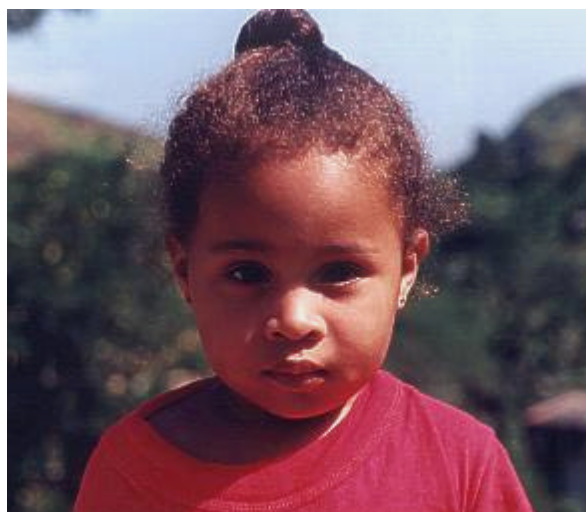
12. Luciana, 49 år, omhändertagande mor och ordförande på intresseföreningen

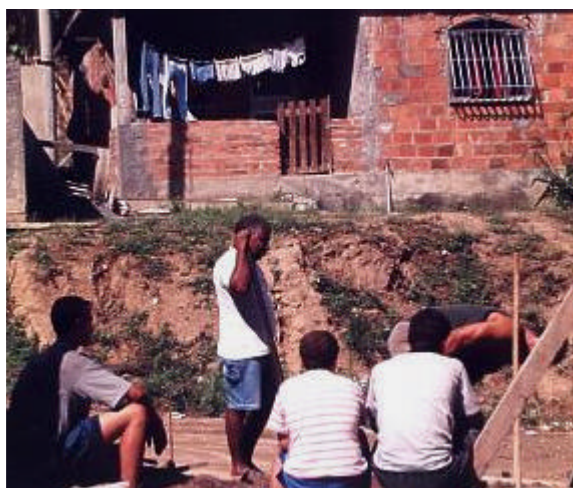
13. En gemensam nämnare: Det dagliga arbetet vid tvättkaret. Det som visas på bilden tillhör Luílias hushåll. (se ovan)

14. Bruno blev omhändertagen några månader av kvinnan till hans far. "Jag ska hiv-testa honom i veckan för att se om han är smittan...Och om han är det adopterar jag honom", sade hon. Men på mors dag vill hans mor ha tillbaka sonen.

15. En flicka i samhället som är ute och går med sin mormor.

16. Männen i samhället hjälper Lucílias dotter att bygga en mur och frisersalong invid huset.

17. Det är snart val och cementsäkar-
na bakom pojkarna är skänka utav en
borgmästarvalskandidat och i betalning
ges röster. Pojkarna sitter invid vägen
och beundrar sina fäder som arbetar
ideellt med att slätat ut gropar.